

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Περιπτώσεις παγκόσμιας εφαρμογής υβριδικού πολέμου:
το σύγχρονο περιβάλλον του Αιγαίου ως δυνητικό πεδίο εφαρμογής

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Νικόλαος Λιάτσος

Αθήνα
Δεκέμβριος 2018

Τριμελής επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Νικόλαος Λιάτσος, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμηματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Βεβαιώνω υπεύθυνα ότι είμαι ο συγγραφέας αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς, είτε παραφρασμένες. Ακόμα δηλώνω ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ειδικά για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία και ότι θα αναλάβω πλήρως τις συνέπειες εάν η εργασία αυτή αποδειχθεί ότι δε μου ανήκει.

Όνοματεπώνυμο

Νικόλαος Λιάτσος

A.M.

1217M026

Υπογραφή

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

*Αφιερώνεται στις κόρες μου Σοφία και Νικολέττα,
τη σύζυγό μου Γεωργία και τους γονείς μου
για την συμπαράσταση και την κατανόηση
καθόλη τη διάρκεια της συμμετοχής μου στο
εν λόγω πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών.*

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	11
Κεφάλαιο πρώτο : Τι είναι ο υβριδικός πόλεμος	
1.1 Περί πολέμου.....	12
1.1.1 Άμεση και έμμεση προσέγγιση.....	12
1.1.2 Ο γεωγραφικός παράγοντας.....	13
1.2 Υβριδικός πόλεμος: Νέο ή αρχαίο φαινόμενο.....	15
1.2.1 Φαινόμενο του παρελθόντος, σύγχρονο και επίκαιρο.....	15
1.2.2 Ο Υβριδικός πόλεμος από την αρχαιότητα έως το τέλος του 20 ^{ου} αιώνα.....	16
1.2.3 Generation War.....	18
1.3 Οι ορισμοί του υβριδικού πολέμου.....	20
1.4 Αναλύοντας τον υβριδικό πόλεμο.....	25
Κεφάλαιο δεύτερο: Ο υβριδικός πόλεμος στον 21 ^ο αιώνα – Οι θεμελιώδεις περιπτωσιολογικές μελέτες	
2.1 Non state actor: Χεζμπολάχ εναντίον Ισραήλ.....	27
2.2 State actor: Η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία.....	31
Κεφάλαιο τρίτο: Ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος στο θαλάσσιο περιβάλλον	
3.1 Χαρακτηριστικά υβριδικού πολέμου στη θάλασσα.....	36
3.2 «Little Blue Men»: Μη συμβατική δράση αλιέων στη Νότια Κινεζική Θάλασσα.....	38
3.3 Θαλάσσια πολιτοφυλακή Βιετνάμ.....	41
3.4 Ωκεάνιοι Αλιευτικοί Στόλοι (Distant water fishing (DWF) fleets).....	43
3.5 «Little Grey (Un)Men».....	44
3.6 Μη-επανδρωμένα φουσκωτά ταχύπλοα σκάφη (Swarm boats).....	45

Κεφάλαιο τέταρτο: Υβριδικός πόλεμος στο Αιγαίο πέλαγος

4.1	Το ιδιόμορφο περιβάλλον του Αιγαίου πελάγους.....	46
4.2	Υβριδική απειλή για την Ελλάδα από την Τουρκία.....	47
4.3	Μορφές υβριδικών απειλών στο Αιγαίο.....	48
4.3.1	Τουρκικός αλιευτικός στόλος.....	48
4.3.2	Μεταναστευτικές ροές.....	49
4.3.3	Τρομοκρατία – Οργανωμένο έγκλημα.....	50
4.3.4	Πληροφοριακός πόλεμος – Κυβερνοπόλεμος.....	51
4.3.5	Τουρκικά τεχνολογικά μέσα στην υπηρεσία του υβριδικού πολέμου.....	61
4.4	Τρόποι αντιμετώπισης υβριδικών απειλών από την Ελλάδα.....	62
4.4.1	NATO, ΕΕ και συνεργασία με περιφερειακές δυνάμεις.....	62
4.4.2	Πληροφοριακές επιχειρήσεις – Κυβερνοάμυνα.....	64
4.4.3	Δομή δυνάμεων.....	65
4.4.4	Αντιμετώπιση στο θαλάσσιο περιβάλλον του Αιγαίου.....	65
	Συμπεράσματα.....	66
	Βιβλιογραφία.....	69

Σχεδιαγράμματα

Διάγραμμα 1. Η έννοια του υβριδικού πολέμου.....	24
Διάγραμμα 2. Η κλιμάκωση του υβριδικού πολέμου.....	25

Περίληψη

Στην περίοδο που ακολούθησε τον ψυχρό πόλεμο, ο δυτικός κόσμος επιχείρησε να επαναπροσδιορίσει την έννοια της απειλής κατά της εθνικής ασφάλειας, μελετώντας περιπτώσεις που δεν ενέπιπταν στα παραδοσιακά μοντέλα ή μεθοδολογίες. Ειδικά, όμως, μετά τη σύγκρουση Ισραήλ - Χεζμπολάχ το 2006 και πολύ περισσότερο μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014, κυριάρχησε ο όρος «υβριδική απειλή», προκειμένου να ονοματοδοτηθεί η ανησυχητική συνθετότητα και μη γραμμικότητα αυτού του είδους των συγκρούσεων. Παρά την έλλειψη ενός θεσμικά αποδεκτού ορισμού, κοινό στοιχείο όλων των προσεγγίσεων του προσδιοριστικού «υβριδικός» συνιστά ο ετερόκλητος και δυναμικός συνδυασμός συμβατικών και μη μέσων. Στην παρούσα εργασία αρχικά αναπτύσσεται το θεωρητικό υπόβαθρο που αφορά στον υβριδικό πόλεμο και την εν γένει υβριδική απειλή ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι περιπτωσιολογικές μελέτες του πολέμου Ισραήλ-Χεζμπολάχ και της προσάρτησης της Κριμαίας από τη Ρωσία καθώς θεωρούνται θεμελιώδεις από τη στιγμή που πυροδότησαν τις αναλύσεις γύρω από αυτή την ιδιαίζουσα μορφή πολέμου. Ακολούθως επικεντρώνομαι στο θαλάσσιο περιβάλλον με την παρουσίαση των υβριδικών τακτικών που έχουν εφαρμοσθεί μέχρι σήμερα εξετάζοντας κατά πόσο αυτές είναι προσαρμόσιμες στα ιδιαίζοντα χαρακτηριστικά του Αιγαίου πελάγους. Σκοπός της εργασίας είναι να παρουσιαστεί ποια είναι η υβριδική απειλή με την οποία δυνητικά μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπη η χώρα μας στο χώρο του Αιγαίου, στο πλαίσιο της πάγιας επιδίωξης της Τουρκίας για αλλαγή του status quo στην περιοχή, λαμβάνοντας υπόψη τις παρούσες αλλά και μελλοντικές τεχνολογικές και στρατιωτικές δυνατότητες της γείτονος. Η εργασία ολοκληρώνεται με προτάσεις επί των απαραίτητων δράσεων που πρέπει να αναληφθούν προκειμένου να αποτραπεί μια τέτοια επίθεση ή να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά σε περίπτωση εκδήλωσής της ώστε να διασφαλιστεί η εθνική κυριαρχία της χώρας μας.

Λέξεις κλειδιά: Υβριδικός πόλεμος, υβριδική απειλή, θαλάσσιο περιβάλλον, Αιγαίο, Τουρκία

Abstract

In the period following the Cold War, the western world tried to redefine the concept of threat to national security by studying cases that did not fit into traditional models or methodologies. However, especially after the Israeli-Hezbollah conflict in 2006, and more so since the Crimean annexation from Russia in 2014, the term "hybrid threat" was dominated, in order to name the worrying complexity and non-linearity of such conflicts. Despite the lack of an institutionally accepted definition, a common element of all approaches to the identifying "hybrid" is the heterogeneous and dynamic combination of conventional and unconventional means. In the present work, the theoretical background of the hybrid war and the overall hybrid threat is first developed, followed by the case studies of the Israel-Hezbollah war and the annexation of the Crimea from Russia as they are considered fundamental since they triggered the analyzes around this particular form of war. Then I focus on the maritime environment by presenting the hybrid tactics that have been applied to date by examining whether they are adaptable to the peculiar features of the Aegean Sea. The aim of the paper is to present the hybrid threat that our country could potentially face in the Aegean, in the context of Turkey's continued pursuit of a change of status quo in the region, taking into account present and future technological and military capabilities of the neighbor. The work is completed with proposals on the necessary actions to be taken to prevent such an attack or to deal effectively with it in order to ensure the national sovereignty of our country.

Keywords: Hybrid warfare, hybrid threat, maritime environment, Aegean, Turkey

Εισαγωγή

Στην περίοδο που ακολούθησε τον ψυχρό πόλεμο, ο δυτικός κόσμος επιχείρησε να επαναπροσδιορίσει την έννοια της απειλής κατά της εθνικής ασφάλειας, μελετώντας περιπτώσεις που δεν ενέπιπταν στα παραδοσιακά μοντέλα ή μεθοδολογίες. Ειδικά, όμως, μετά τη σύγκρουση Ισραήλ - Χεζμπολάχ το 2006, κυριάρχησε ο όρος «υβριδική απειλή», προκειμένου να ονοματοδοτηθεί η ανησυχητική συνθετότητα και μη γραμμικότητα αυτού του είδους των συγκρούσεων. Κατά τη θεωρητική συζήτηση που βρίσκεται σε εξέλιξη, και η οποία πλέον απασχολεί θεσμικά και το NATO, η εκτενής εναλλαγή χρησιμοποίησης στρατιωτικών και μη μέσων αποτελεί τη σταθερά όλων των σχετικών περιπτωσιολογικών μελετών, με Ρωσία και ISIS να συνιστούν σήμερα τους ισχυρότερους «υβριδικούς» δρώντες. Παρά την έλλειψη ενός θεσμικά αποδεκτού ορισμού, κοινό στοιχείο όλων των προσεγγίσεων του προσδιοριστικού «υβριδικός» συνιστά ο ετερόκλητος και δυναμικός συνδυασμός συμβατικών και μη μέσων. Στο πλαίσιο αυτό, ως υβριδικός πόλεμος ορίζεται η σύγκρουση αντιμαχόμενων ομάδων, κρατικών ή μη, κατά την οποία δυναμικά εφαρμόζονται κι εναλλάσσονται συνδυασμοί συμβατικών και ασύμμετρων δυνατοτήτων ταυτόχρονα σε όλο το φάσμα της σύγκρουσης προκειμένου να επιτευχθούν οι τεθέντες σκοποί. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι αφού αναπτυχθεί το απαραίτητο θεωρητικό υπόβαθρο που αφορά στον υβριδικό πόλεμο και την εν γένει υβριδική απειλή να εξεταστεί κατά πόσο αυτές οι τακτικές είναι προσαρμόσιμες στα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά του Αιγαίου πελάγους και πως η Τουρκία, ως δυνητικός υβριδικός αντίπαλος, δύναται να τις εφαρμόσει έναντι της Ελλάδας.

Αρχικά στο 1^ο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο φαινόμενο του πολέμου μέσα από τη θεωρία της άμεσης και έμμεσης προσέγγισης όπως αυτή αναπτύχθηκε από κλασικούς θεωρητικούς του πολέμου όπως ο Carl von Clausewitz, ο Lidell Hart και ο Sun Tzu. Καθώς η ιδιαιτερότητα του γεωγραφικού παράγοντα θα μας απασχολήσει στην περίπτωση του Αιγαίου, ακολουθεί η ανάδειξή του ως σημαντικού στοιχείου για την εξέλιξη συμβατικών και μη επιχειρήσεων. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη του φαινομένου μέσω πλήθους αναφορών σε υβριδικές τακτικές που έλαβαν χώρα σε παρελθοντικούς χρόνους για να καταλήξω πως αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο με μόνη διαφοροποίηση τα χρησιμοποιούμενα μέσα και τους τρόπους εφαρμογής. Παρά την προαιώνια ύπαρξη συνδυασμένων ασύμμετρων και ανορθόδοξων τακτικών πολέμου ο όρος «υβριδικός» αποτελεί επινόηση του 21^{ου}

αιώνα και η προσπάθεια να δοθεί ακριβής ορισμός απασχολεί μέχρι και σήμερα τους αναλυτές. Για το λόγο αυτό γίνεται μια εκτενής αναφορά σε πλήθος ορισμών προκειμένου να καταλήξω στον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του υβριδικού πολέμου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση μιας αναλυτικής προσέγγισης του φαινομένου όπου παρουσιάζεται η σπουδαιότητα εφαρμογής πολλαπλών συγχρονισμένων δράσεων έναντι των μεμονωμένων δράσεων υψηλής έντασης ως παράγοντα αποτελεσματικότητας των επιχειρήσεων. Στη συνέχεια και το 2^ο Κεφάλαιο γίνεται σύντομη αναφορά σε δύο βασικές περιπτώσεις διεξαγωγής «υβριδικού πολέμου» κατά τον 21^ο αιώνα οι οποίες και θεμελίωσαν τη χρήση του όρου υβριδικός καθιστώντας τον σύγχρονο και επίκαιρο. Στο 3^ο Κεφάλαιο περιορίζω το πεδίο έρευνας αναζητώντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υβριδικών τακτικών στο θαλάσσιο περιβάλλον μέσα από τις εφαρμοζόμενες σήμερα πρακτικές. Τέλος στο 4^ο Κεφάλαιο εστιάζω στο χώρο του Αιγαίου πελάγους και την υβριδική απειλή με την οποία δυνητικά μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπη η χώρα μας, στο πλαίσιο της πάγιας επιδίωξης της Τουρκίας για αλλαγή του status quo στην περιοχή, λαμβάνοντας υπόψη τις παρούσες αλλά και μελλοντικές τεχνολογικές και στρατιωτικές δυνατότητες της γείτονος. Το Κεφάλαιο ολοκληρώνεται με προτάσεις επί των απαραίτητων δράσεων που πρέπει να αναληφθούν προκειμένου να αποτραπεί μια τέτοια επίθεση ή να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά σε περίπτωση εκδήλωσής της ώστε να διασφαλιστεί η εθνική κυριαρχία της χώρας μας.

Κεφάλαιο πρώτο - Τι είναι ο υβριδικός πόλεμος

1.1 Περί πολέμου

1.1.1 Άμεση και έμμεση προσέγγιση

Η εξέταση του φαινομένου του πολέμου αποτελεί ένα διαχρονικό και πάντα επίκαιρο αντικείμενο μελέτης το οποίο έχει απασχολήσει ιδιαίτερα, πέραν του κλάδου της στρατιωτικής επιστήμης και αυτόν των διεθνών σχέσεων. Ο μεγάλος Πρώσος θεωρητικός του πολέμου Carl von Clausewitz ανέφερε στο έργο του «Περί πολέμου» ότι ουσιαστικά ο πόλεμος είναι «η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα». Ο Clausewitz καθαρά αναγνώριζε πως ο πόλεμος είναι απλά ένα εργαλείο επίτευξης του σκοπού και όχι αυτοσκοπός όταν δήλωνε «ο πόλεμος είναι μια πράξη επιβολής στον αντίπαλο ώστε να υποκύψει στη θέλησή μας». Επιπρόσθετα στο έργο του «Περί πολέμου» διαχωρίζει ξεκάθαρα τους στόχους των διαφορετικών ειδών του πολέμου.

Ένας τέτοιος σκοπός επιτυγχάνεται κερδίζοντας τον αντίπαλο νικώντας τον στρατό του και καταλαμβάνοντας το εδαφός του. Σκοπός ενός διαφορετικού είδους πολέμου θα μπορούσε να είναι η εξουθένωση των αντίπαλων δυνάμεων και όχι η αναζήτηση της αποφασιστικής νίκης και η κατάκτηση εδάφους. Το πρώτο είδος πολέμου θα μπορούσε να θεωρηθεί ως άμεσος πόλεμος σύμφωνα με την κλασική κατηγοριοποίηση του Basil Liddell Hart γιατί στοχεύει στις ένοπλες δυνάμεις του εχθρού και μέσω της κατανίκησης αυτών στην επιβολή της θέλησής του στον αντίπαλο. Αυτό αποκαλεί ο Clausewitz αποπλισμό του αντιπάλου. Ο δεύτερος τύπος πολέμου περιγράφεται ως έμμεσος καθώς επιχειρεί την επίτευξη των πολιτικών σκοπών χωρίς την καταστροφή των στρατιωτικών δυνάμεων του εχθρού και την κατάληψη εδάφους. Ο έμμεσος πόλεμος επιλέγεται, κατά κανόνα, ως μέθοδος από τις δυνάμεις εκείνες που δεν έχουν ισχυρό στρατό και προτιμούν να καταφύγουν σε ασύμμετρες επιχειρήσεις γιατί για τον αδύναμο είναι πιο εφικτός στόχος η εξουθένωση του αντιπάλου παρά η κατανίκησή του. Συμπερασματικά ο ασύμμετρος πόλεμος, στις περισσότερες των περιπτώσεων, έχει αποφέρει έμμεσα αποτελέσματα και πολύ σπανιότερα την εκμηδένιση του αντιπάλου ή την κατάκτηση εδαφών (Clausewitz, n.d).

Πολύ προγενέστερα από τους Clausewitz και Liddell Hart είχε αναφερθεί στην θεωρία της έμμεσης προσέγγισης ο Sun Tzu ο οποίος θεωρείται και πατέρας αυτής της μεθόδου πολέμου. Ο Sun Tzu αναγνώρισε ότι για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών ήταν απαραίτητος ο συγχρονισμός άμεσης και έμμεσης προσέγγισης. Η άμεση προσέγγιση μπορεί μόνη της να οδηγήσει στην επίτευξη του σκοπού με δυσανάλογα μεγάλο κόστος ενώ η μεμονωμένη χρήση της έμμεσης προσέγγισης μπορεί να οδηγήσει στη σπατάλη πόρων για χαμηλής αξίας σκοπούς. Οι όροι «συμβατικός» και «ανορθόδοξος» αναφέρονται ταυτόχρονα στον τρόπο δράσης για επίτευξη του σκοπού. Ο συνδυασμός άμεσης και έμμεσης προσέγγισης συνδέεται μεταξύ άλλων και με τη χρήση συμβατικών και μη συμβατικών, «ανορθόδοξων», δυνάμεων και αυτά τα χαρακτηριστικά είναι που απαντώνται και στους σύγχρονους πολέμους με επιχειρήσεις που διεξάγονται στο φάσμα ειρήνης και πολέμου οδηγώντας τους μελετητές στον χαρακτηρισμό αυτής της, από αρχαιοτάτων χρόνων παρούσας, μορφής πολέμου ως «υβριδικό πόλεμο» (Πλατιάς & Κολιόπουλος, 2015).

1.1.2 Ο γεωγραφικός παράγοντας

Οι θεωρητικοί του πολέμου έχουν επισημάνει την σημαντικότητα του

γεωγραφικού παράγοντα για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων του μη συμβατικού πολέμου. Ο Clausewitz μελετώντας τον ασύμβατο πόλεμο, όπως αυτός μπορεί να διεξαχθεί από έναν επαναστατημένο λαό, ισχυριζόταν πως για να είναι αποτελεσματικός θα έπρεπε να ικανοποιούνται πέντε βασικές συνθήκες. Πρώτη προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη δύσκολων εδαφικών συνθηκών δηλαδή λίμνες, βουνά ή δάση όπου οι ασθενέστερες στρατιωτικές δυνάμεις θα μπορούσαν να βρουν καταφύγιο από τις ισχυρότερες μονάδες του συμβατικού στρατού του αντιπάλου. Δεύτερη προϋπόθεση είναι ο πόλεμος να εξελίσσεται στην καρδιά του εχθρικού μετώπου και όχι πίσω από αυτό. Τρίτον η έκβαση του πολέμου δεν θα πρέπει να στηρίζεται στη διεξαγωγή μια αποφασιστικής μάχης η οποία θα πρέπει με κάθε τρόπο να αποφεύγεται από τις μη συμβατικές δυνάμεις. Τέταρτον το θέατρο των επιχειρήσεων θα πρέπει να είναι αρκετά μεγάλο και πέμπτον θα πρέπει ο χαρακτήρας του έθνους να μπορεί να υποστηρίξει αυτό το είδος πολέμου (Racz, n.d.).

Ο Karl Marx και ο Friedrich Engels συνέβαλαν στην μελέτη του ασύμμετρου πολέμου συνδυάζοντας τον με την θεωρία τους για την επανάσταση της εργατικής τάξης. Στο έργο του *Defeat of the Piedmontese* το οποίο εκδόθηκε το 1849, ο Engels ανοιχτά κατέκρινε την εξέγερση του Piedmontese επειδή οι επαναστάτες θέλησαν να πολεμήσουν έναντι του οργανωμένου Αυστριακού στρατού με συμβατικό τρόπο σε ανοιχτό πεδίο και για το λόγο αυτό ηττήθηκαν. Ο Engels πρότεινε μια λαϊκή επανάσταση η οποία θα βασιζόταν στον αναταρτοπόλεμο δηλώνοντας:

«Ένα έθνος το οποίο θέλει να κατακτήσει την ελευθερία του δεν μπορεί να βασίζεται σε συμβατικές μεθόδους πολέμου. Ο μόνος τρόπος ένα μικρό έθνος να νικήσει ένα μεγαλύτερο ή ένας ασθενέστερος στρατός έναν ισχυρότερο είναι μέσω του εξέγερσης της μάζας, του επαναστατικού πολέμου και της ύπαρξης θυλάκων ανταρτών σε πολλά και διαφορετικά σημεία.»

Ο Engels στην περίπτωση της εξέγερσης του Piedmontese υποστήριξε πως η έκβαση της θα ήταν διαφορετική εάν υπήρχε μαζικός ξεσηκωμός ο οποίος θα κινητοποιούσε ολόκληρη την περιοχή. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να αντισταθεί στην ικανότητα και τον ανώτερο εξοπλισμό των Αυστριακών συμβατικών στρατευμάτων εκμεταλλευόμενος το πλήθος των ενόπλων και τα ευνοϊκά στοιχεία του γεωγραφικού παράγοντα για την υποστήριξη συνεχόμενων επιχειρήσεων ανταρτοπολέμου.

Ο Βρετανός αρχαιολόγος και εξερευνητής T.E. Lawrence, ευρέως γνωστός ως Lawrence της Αραβίας έγραψε εκτεταμένα για τις εμπειρίες του πάνω στον ασύμμετρο πόλεμο έναντι του Οθωμανικού στρατού. Επεσήμανε πως οι εδαφικές

συνθήκες της ερήμου οι οποίες καθιστούσαν αδύνατη την προσπέλαση για τις Τουρκικές συμβατικές δυνάμεις αλλά πολύ εύκολη για τις μη συμβατικές δυνάμεις των Αράβων συνετέλεσαν καθοριστικά στην νίκη του. Ο κομμουνιστής ηγέτης του κινεζικού λαϊκού κόμματος Mao Zedong έγραψε πως τα δασώδη βουνά και οι απροσπέλαστες περιοχές των ποταμών ήταν οι καταλληλότερες περιοχές για την εγκατάσταση των βάσεων και τη δράση των ανταρτών του (Racz, n.d). Συμπερασματικά ο γεωγραφικός παράγων απασχόλησε μεγάλους ηγέτες όσον αφορά τη φυσιολογία του χερσαίου εδάφους. Ιστορικά η θάλασσα σπανιότερα αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης για την εφαρμογή ανορθόδοξων και ασύμμετρων τακτικών πολέμου. Το ελληνικό έθνος αποτελεί εξαίρεση σε αυτό καθώς η ιδιαίτερη μορφολογία του Αιγαίου πελάγους επέτρεψε στους Έλληνες την εφαρμογή «υβριδικών» τακτικών κατά τη μακραίωνη ιστορία τους με χαρακτηριστικότερες τις επιχειρήσεις κατά τον αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία του 1821.

1.2 Υβριδικός πόλεμος: Νέο ή αρχαίο φαινόμενο

1.2.1 Φαινόμενο του παρελθόντος, σύγχρονο και επίκαιρο

Όπως διαπιστώσαμε μέχρι στιγμής το θεωρητικό υπόβαθρο του υβριδικού πολέμου, έχει απασχολήσει από αρχαιοτάτων χρόνων τους θεωρητικούς του πολέμου όσον αφορά στην φύση και τον χαρακτήρα του. Από την μελέτη των θεωριών των Sun Tzu και Clausewitz γίνεται αντιληπτό πως ο υβριδικός πόλεμος, όσον αφορά στον πυρήνα της υπόστασής του, δεν αποτελεί ένα καινούριο φαινόμενο. Αντιθέτως, οι ρίζες του ανάγονται στο παρελθόν και μάλιστα αρκετούς αιώνες πριν. Ωστόσο υφίστανται ορισμένες διαφορές με τους παραδοσιακούς πολέμους του παρελθόντος και για αυτό καθίσταται ένα παλαιό φαινόμενο, αλλά με σύγχρονη μορφή.

Ο πόλεμος στον 21^ο αιώνα μετασχηματίζεται σε φαινομενικά άγνωστες μορφές που συνδυάζουν συμβατικές και μη συμβατικές δυνάμεις στα ίδια πεδία μαχών. Τα νέα στοιχεία που εισήχθησαν στην εξίσωση του υβριδικού πολέμου και αποτελούν την ειδοποιό διαφορά σε σχέση με παρελθοντικούς πολέμους αποτελεί ο πόλεμος πληροφοριών και ιδιαίτερα ο κυβερνοπόλεμος. Έτσι ο υβριδικός πόλεμος ως έννοια δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στον πόλεμο του Λιβάνου το 2006 με τη δράση της Hezbollah απέναντι στο Ισραήλ. Παρότι εννοιολογικά δεν υπάρχει κάτι νέο, τα μέσα που χρησιμοποιούνται και ο τρόπος εφαρμογής του στις μέρες μας είναι αυτά που του προσδίδουν μια λογική συνέχεια με το παρελθόν αλλά και τον καθιστούν σύγχρονο και επίκαιρο.

1.2.2 Ο Υβριδικός πόλεμος από την αρχαιότητα έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα

Κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της ανθρωπότητας έλαβαν χώρα πόλεμοι όπου εφαρμόστηκαν ασύμμετρες ή σύνθετες τεχνικές πολέμου και οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν σε ένα βαθμό, μικρό ή μεγάλο, ως περιπτώσεις εφαρμογής υβριδικού πολέμου. Τέτοιες πρακτικές αυτού του ιδιόμορφου πολέμου μπορούμε να αναγνωρίσουμε σε χαρακτηριστικά παραδείγματα τα οποία επιγραμματικά αναφέρονται στις ακόλουθες παραγράφους (Williamson & Mansoor, 2012).

Ο Τρωικός Πόλεμος, με κυρίαρχα αντισυμβατικά στοιχεία τις δολιοφθορές, την οικονομική επιρροή (δωροδοκίες) και την έντονη επίδραση του θρησκευτικού στοιχείου, με αποκορύφωμα την επινόηση του Δούρειου Ίππου.

Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, με κυρίαρχα στοιχεία το κοινωνικό διχασμό (εξοστρακισμούς και εξεγέρσεις), την τρομοκρατία, τις δολοφονίες, την πρόκληση δολιοφθορών και καταστροφών στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας (κυρίως γεωργία), το οποίο είχε άμεσο αντίκτυπο στα κοινωνικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά στοιχεία της εποχής, και τη μη συμβατική, μέχρι εκείνη την εποχή, εκτέλεση επιχειρήσεων και εχθροπραξιών κατά τη νύκτα.

Η πολυετής ανάμειξη της Γαλλίας στην Ινδοκίνα, η οποία, παρά τις επιτυχημένες συμβατικές επιχειρήσεις, είχε να αντιμετωπίσει το σθεναρό ανταρτοπόλεμο και τις διάφορες αντισυμβατικές μεθόδους των Βιετμίνχ, κάτι που προκάλεσε τη σταδιακή εξασθένηση της θέλησης των γαλλικών στρατευμάτων και της γαλλικής κυβέρνησης να συνεχίσουν να μάχονται και οδήγησε στην τελική αποχώρησή τους από την περιοχή. Αντίστοιχη περίπτωση αποτελεί και η ανάμειξη της Γαλλίας στην Αλγερία, το τελικό αποτέλεσμα της οποίας ήταν η ανεξαρτησία της τελευταίας το 1963, παρόλο που ως το 1954 οι Γάλλοι θεωρούσαν την περιοχή της Αλγερίας ως αναπόσπαστο τμήμα της επικράτειάς τους. Βέβαια στη συγκεκριμένη περίπτωση σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα ΜΜΕ, τα οποία ανέστρεψαν το κλίμα παρουσιάζοντας τις φρικαλεότητες του γαλλικού στρατού απέναντι στους αντάρτες.

Ο πόλεμος για την Αμερικάνικη Ανεξαρτησία, κατά τον οποίο αναπτύχθηκαν ποικίλες πολεμικοί μέθοδοι μεταξύ των συμβατικών δυνάμεων του George Washington, που αποτέλεσαν σημαντική δύναμη στο μεγαλύτερο μέρος του πολέμου, και της πολιτοφυλακής των Νοτίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι συμβατικές γραμμές μάχης αναπτύχθηκαν στις βόρειες αποικίες, ενώ στις νότιες αποικίες εξελίχθηκαν

μάχες που χαρακτηρίζονταν από ασύμμετρες μορφές πολέμου. Θεωρείται από ειδικούς ότι η Αμερική ιδρύθηκε μέσα από τις στάχτες ενός υβριδικού πολέμου.

Ο πόλεμος για την ανεξαρτησία της Ισπανίας κατά την περίοδο της βασιλείας του Ναπολέοντα ανάμεσα στη Γαλλία και στις ενωμένες δυνάμεις Αγγλίας, Ισπανίας και Πορτογαλίας χαρακτηρίστηκε από τις μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις ανταρτοπολέμου των συμμαχικών κρατών με συνεχείς επιδρομές και ενέδρες, οι οποίες επιτυχώς έθεσαν σε κίνδυνο τον ανεφοδιασμό και τις επικοινωνίες των γαλλικών στρατευμάτων προκαλώντας την τελμάτωση της γαλλικής εισβολής, αφού τα γαλλικά στρατεύματα απομονώνονταν συχνά με αποτέλεσμα την κατάπτωση του ηθικού. Παρά τις νίκες του γαλλικού στρατεύματος, η άμεση αναδιοργάνωση των ισπανικών μη συμβατικών δυνάμεων και ακολούθως η συνεχής καταδίωξη οδήγησε στην αποστράγγιση των πόρων των γαλλικών στρατευμάτων και στην ήττα και εν συνεχεία στη σύναψη της συνθήκης των Παρισίων το 1815.

Ο Αμερικάνικος Εμφύλιος Πόλεμος, όπου ήταν έντονο το στοιχείο του ανταρτοπολέμου και των επιδρομών. Είναι χαρακτηριστικό ότι παρά την εξολόθρευση της συμμαχικής συμβατικής στρατιωτικής απειλής με την παράδοση του στρατού του στρατηγού Johnson στη Βόρεια Καρολίνα, οι μαχητές-αντάρτες συνέχισαν τη δράση τους κατά την ανοικοδόμηση του έθνους με έντονη την εμπλοκή τους σε δολοφονίες και πρόκληση χάους και κοινωνικών αναταραχών και δημιούργησαν ομάδες που προέβησαν σε ειδικές πράξεις φρίκης στο Νότο.

Η Βρετανική εκστρατεία εναντίον της Οθωμανικής Τουρκίας στον 1^ο Παγκόσμιο πόλεμο επιβροηθήθηκε από την εξέγερση των Αραβικών φυλών, καθώς οι μη συμβατικές Αραβικές δυνάμεις με τις συνεχείς επιθέσεις εναντίον των σιδηροδρομικών δικτύων, αλλά και με νίκες εναντίον των Τούρκων στο πεδίο της μάχης, καθήλωσαν τα Οθωμανικά στρατεύματα. Ο συγκεκριμένος ανταρτοπόλεμος κατέδειξε τις θέσεις των Οθωμανών και προκάλεσε σύγχυση στις γραμμές ανεφοδιασμού των Τούρκων, οι οποίοι δυσκολεύονταν να εξοικειωθούν με την αντιμετώπιση αυτού του αόρατου εχθρού. Σημαντικός είναι ο συμβουλευτικός επ' ωφελεία των επαναστατών ρόλος που διαδραμάτισε ο T.E. Lawrence (Λόρενς της Αραβίας). Παράλληλα οι επιδρομείς του δεν πολέμησαν δίπλα στους Βρετανούς, αλλά χρησιμοποιήθηκαν στρατηγικά από αυτούς και ανεφοδιάστηκαν με συμβούλους, οπλισμό και χρυσό.

Κατά τον 2ο Σινο-Ιαπωνικό πόλεμο, οι Κινέζοι τελειοποίησαν κατά την αντιμετώπιση των Ιαπώνων τη χρήση τακτικού στρατού μέσω των κλασικών

συμβατικών μεθόδων μάχης σε συνεργασία με τις δυνάμεις ανταρτών, αναγκάζοντας τους Ιάπωνες να μην είναι σε θέση να διατηρήσουν τις κατεχόμενες περιοχές, ενώ παράλληλα αντιμετώπισαν εμπειρίες μάχης διαφορετικές από αυτές που σχεδίαζαν και ανέμεναν. Οι Κινέζοι χρησιμοποίησαν τις ίδιες μεθόδους και στον πόλεμο της Κορέας αλλά και κατά των δυνάμεων του Τσιανγκ Κάι Σενγκ.

Ο Πόλεμος στο Βιετνάμ είναι μια επίσης περίπτωση σύνθετου πολέμου, κατά την οποία διαφάνηκε έντονα η στρατηγική σύμπραξη των αντισυμβατικών τακτικών που εφάρμοσαν οι Βιετκόνγκ με τις συμβατικές δυνατότητες του τακτικού στρατού του Βορείου Βιετνάμ. Η τελική ήττα των ΗΠΑ και η ασάφεια που δημιουργήθηκε όσον αφορά την προσέγγιση μεταξύ συμβατικών και μη συμβατικών τακτικών είναι κάτι που ταλανίζει εξοργιστικά ακόμα και σήμερα τις ΗΠΑ, καθώς ακόμα συζητείται και υφίστανται αμφιλεγόμενες απόψεις σχετικά με το είδος του πολέμου που οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν και έχασαν.

Η διαχρονική με όλα τα διατιθέμενα μέσα προσπάθεια της αμερικάνικης πολιτικής να δρομολογήσει εξελίξεις για ανατροπή καθεστώτων στην Κεντρική και Νότια Αμερική (πραξικόπημα σε Χιλή και Ελ Σαλβαδόρ) και να έχει υπό τον έλεγχο της πλουτοπαραγωγικές χώρες της περιοχής (Βενεζουέλα, Κολομβία και Αργεντινή) επιτεύχθηκε με τη χρήση πολλάκις συμβατικών στρατιωτικών επιχειρήσεων από αμερικανικά στρατεύματα και πεζοναύτες σε συνδυασμό με ψυχολογικές επιχειρήσεις (τρομοκρατία και δολοφονίες αντιφρονούντων) και πόλεμο πληροφόρησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επέμβαση των ΗΠΑ στη Νικαράγουα.

Στα τέλη του 20ου αιώνα, εμφανή παραδείγματα αυτής της μορφής πολέμου αποτελούν ο πόλεμος στο Αφγανιστάν, ο εμφύλιος πόλεμος στη Σρι Λάνκα, ο πόλεμος του Κόλπου και η επέμβαση του ΝΑΤΟ στην πρώην ενωμένη Γιουγκοσλαβία. Παράλληλα ιδιαίτερες διαστάσεις αυτού του πολέμου παρατηρούνται στο οροπέδιο του Κασμίρ, όπου προσπαθούν να ασκήσουν επιρροή με κάθε διαθέσιμο μέσο το Πακιστάν, η Ινδία και η Κίνα (Srivastava, 2016).

1.2.3 Generation War

Ο πόλεμος ως φαινόμενο απαντάται στην ανθρώπινη ιστορία από τη στιγμή που οι άνθρωποι άρχισαν να οργανώνονται σε ομάδες και δημιούργησαν τις πρώτες κοινωνίες. Αρχικά το φαινόμενο παρουσιάστηκε ως διαμάχη μεταξύ φυλών, αργότερα μεταξύ πόλεων για να εξελιχθεί σε συρράξεις μεταξύ κρατών και

αυτοκρατοριών μέχρι και πολέμους οι οποίοι ενέπλεξαν ολόκληρη την υφήλιο. Στην προσπάθεια ανάλυσης του φαινομένου έχουν διατυπωθεί από τους διάφορους αναλυτές πολλές θεωρίες προκειμένου να είναι εφικτή η μεθοδική θεωρητική ανάλυση του φαινομένου. Σε αυτό το πλαίσιο έχει αναπτυχθεί και η θεωρία που κατηγοριοποιεί τους πολέμους σε «γενιές». Οι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας, όπως ο Lind, ο Hammes και ο Hoffman, έχουν κατηγοριοποιήσει τους πολέμους σε γενιές. Οι επικριτές αυτής της θεωρίας υποστηρίζουν πως δεν είναι δυνατός ένας τέτοιος διαχωρισμός, με τους υποστηρικτές όμως να διατείνονται πως προσδίδει μεγάλο όφελος στην εργαλειακή προσέγγιση του φαινομένου ιδιαίτερα όταν γίνεται προσπάθεια επεξήγησης των σύγχρονων πολέμων.

Οι πόλεμοι που κατηγοριοποιήθηκαν σε γενιές από τους υποστηρικτές αυτής της θεωρίας αφορούν σε όσους έλαβαν χώρα μετά τη συνθήκη της Βεσφαλίας. Οι πόλεμοι πρώτης γενιάς, οι οποίοι διήρκησαν μέχρι το 1860, χαρακτηρίζονται από την ομαλότητα της εξέλιξης της σύγκρουσης και των καθαρών τακτικών ενώ υπήρξαν ξεκάθαρες δομές στρατευμάτων και τάξη κατά τη μάχη, σύμφωνα με τον Lind. Ο πόλεμος δεύτερης γενιάς αναπτύχθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα, κατά την διάρκεια και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο από τον Γαλλικό στρατό. Ο πόλεμος αυτής της γενιάς χαρακτηριζόταν από τακτικές κίνησης και μαζική συγχρονισμένη δύναμη πυρός πεζικού και πυροβολικού η οποία ουσιαστικά αντικατέστησε το ανθρώπινο δυναμικό. Ο πόλεμος τρίτης γενιάς βασίστηκε στον ελιγμό και τον αιφνιδιασμό. Ήταν η τακτική δηλαδή που χρησιμοποίησαν οι γερμανικές δυνάμεις κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο πόλεμος δεν βασιζόταν πλέον στη δύναμη πυρός και στη φθορά, αλλά στην ταχύτητα, τους ελιγμούς, στον αιφνιδιασμό και την ψυχολογική κατάρρευση του αντιπάλου (Lind, 2004).

Σήμερα διανύουμε την τέταρτη γενιά πολέμων. Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι πλέον το κράτος δεν αποτελεί τον μοναδικό δρώντα αλλά υπάρχουν και μη κρατικοί δρώντες. Επίσης σε αυτή τη γενιά είναι δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ του πολέμου και της ειρήνης καθώς και ο διαχωρισμός των μαχητών από τους αμάχους. Ο πυρήνας της θεωρίας της τέταρτης γενιάς πολέμων είναι η ανάδειξη των μη κρατικών δρώντων οι οποίοι επιδιώκουν να αμφισβητήσουν την κυριαρχία και τη νομιμοποίηση του συστήματος έθνους – κράτους. Ο δρων σε αυτούς τους πολέμους χρησιμοποιεί μια πληθώρα συμβατικών και μη μέσων, στα οποία περιλαμβάνονται η τρομοκρατία και ο πληροφοριακός πόλεμος, με τα οποία επιδιώκει να υπονομεύσει την υπόσταση του κράτους, να το απονομιμοποιήσει και να προκαλέσει εσωτερική

αναταραχή. Σε αυτούς τους πολέμους ο μη κρατικός δρών εφαρμόζει μια έμμεση προσέγγιση και σκοπός του είναι η πρόκληση φθοράς στον αντίπαλο και όχι η καταστροφή των δυνάμεων του. Συνεπακόλουθα οι στόχοι και τα μέσα σε αυτούς τους πολέμους είναι και μη στρατιωτικής φύσεως και τα πεδία μαχών ποικίλουν από αστικά κέντρα έως το διαδίκτυο (Hoffman, 2007, σ.18-21).

Αδιαμφισβήτητα η πληθώρα παραδειγμάτων τέτοιων ειδών πολέμου στις μέρες μας όπως προκύπτει από τη δράση των οργανώσεων Hezbollah, Hamas ή της Al Qaeda δεν αποκλείει την εμφάνιση και συμβατικών πολέμων ή πολέμων παλαιότερων «γενεών», θα λέγαμε καλύτερα, σύμφωνα με τη θεωρία του Generation War. Αυτή λοιπόν η δυνατότητα συνύπαρξης ειδών πολέμου, την ίδια χρονική περίοδο, ήταν που έδωσε την ελευθερία στον Hammes να αναρωτηθεί εάν η επίθεση με άνθρακα στο Καπιτώλιο το 2001 ήταν μια επίθεση πέμπτης γενιάς (Hammes, 2007). Η τεχνολογική εξέλιξη στην υπηρεσία του πολέμου και η πληθώρα παραδειγμάτων του 21^{ου} αιώνα μπορούν να επιβεβαιώσουν πως σήμερα βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια νέα γενιά πολέμου. Το νέο αυτό είδος πολέμου έχει χαρακτηριστικό του γνώρισμα την απόλυτη εκμετάλλευση των τεχνολογικών επιτευγμάτων όχι τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο αλλά κυρίως σε πολιτικο-οικονομικό και ανήκει στο ευρύ φάσμα του λεγόμενου «υβριδικού» πολέμου.

1.3 Οι ορισμοί του υβριδικού πολέμου

Όπως προανέφερα ο υβριδικός πόλεμος δεν αποτελεί μία νέα μορφή πολέμου, εντούτοις μόνο τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει μία προσπάθεια ώστε να δοθεί ένας ορισμός που να καλύπτει το εύρος και την έκτασή αυτού του είδους πολέμου με τη σύγχρονη μορφή του.

Η πρώτη προσπάθεια ορισμού του φαινομένου του υβριδικού πολέμου έγινε το 2007 από έναν απόστρατο αξιωματικό των ειδικών δυνάμεων του στρατού των ΗΠΑ, τον Frank Hoffman. Ο Hoffman αναγνώρισε την ανάγκη που ανέκυπτε για τις στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ να προσαρμοστούν στη μεταψυχροπολεμική εποχή και στους πολέμους όπως διαμορφώθηκαν μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Η σύλληψη της θεωρίας του «υβριδικού πολέμου» αποτέλεσε για τον Hoffman το αναλυτικό εκείνο μοντέλο το οποίο θα μπορούσε να εξηγήσει την επιτυχία μη κρατικών, και πολλές φορές αδύναμων, δρώντων όπως των Taliban, της Al-Qaeda, ή της Hezbollah απέναντι σε υπέρτερους τεχνολογικά και αριθμητικά αντιπάλους όπως οι δυνάμεις των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν και το Ιράκ και οι

Ισραηλινές δυνάμεις στον πόλεμο του Λιβάνου το 2006. Για τον Hoffman αυτό που καθιστά υβριδικό έναν πόλεμο είναι η συντονισμένη χρήση διαφορετικών τακτικών πολέμου, συμβατικών και μη συμβατικών, για την επίτευξη αποτελεσμάτων σε ψυχολογικό και υλικό επίπεδο στο κύριο πεδίο μάχης. Εκείνη την περίοδο ο χαρακτηρισμός πολέμων του 21^{ου} αιώνα ως «υβριδικών» αποτελούσε απλά άλλη μία ταμπέλα που έμπαινε στη νέα μορφή πολέμων και από άλλους αναλυτές χαρακτηρίζονταν ως «νέοι πόλεμοι», πόλεμοι «τέταρτης γενιάς» και «ασύμμετροι» πόλεμοι. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποτύπωναν την αναγκαιότητα των αναλυτών να προσδιορίσουν τις αλλαγές που έχουν επέλθει στους σύγχρονους πολέμους και να ευθυγραμμιστούν με την ιδέα ότι ο πόλεμος έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά σε σχέση με τις προγενέστερες μορφές συγκρούσεων. Η έννοια του υβριδικού πολέμου άρχισε να προβάλλεται μετά τον πόλεμο του Λιβάνου το 2006 αλλά απέκτησε σπουδαιότητα ως αναλυτικό εργαλείο μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014 (Renz & Smith, 2016, σ.2-3). Παρόλα αυτά και όπως προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας δεν υπάρχει μέχρι σήμερα ένας ορισμός που να είναι κοινός σε όλες τις χώρες και τους φορείς που ασχολούνται και μελετούν το αντικείμενο.

Η πτυχιακή εργασία του Λοχαγού Petri Huoninen στο Πανεπιστήμιο ΕΔ της Φινλανδίας εξετάζοντας τον υβριδικό πόλεμο από την οπτική των ΗΠΑ καταλήγει ότι συνίσταται σε εξεγέρσεις, τρομοκρατία, ανταρτοπόλεμο, οργανωμένο έγκλημα, κυβερνοπόλεμο και προηγμένη στρατιωτική τεχνολογία. Αυτό το είδος του πολέμου μπορεί επίσης να περιλαμβάνει παραβιάσεις των διεθνών κανόνων πολέμου και συχνά συγκαταλέγει μη κρατικούς φορείς και οργανισμούς, υποστηριζόμενους από κράτη με αμφίβολες προθέσεις (Huoninen, 2011).

Το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων της Νορβηγίας (Norwegian Institute of International Affairs) προσεγγίζοντας θεωρητικά τον όρο, διακρίνει δυο διαστάσεις στον υβριδικό πόλεμο ανάλογα με τον αν ο φορέας που τον διεξάγει είναι κρατικός ή μη κρατικός: στην πρώτη διάσταση αμφότερα στρατιωτικά και μη στρατιωτικά μέσα τίθενται στην κρατική εξουσία για την επίτευξη πολιτικών στόχων (Reichborn-Kjennerud & Cullen, 2016). Στη δεύτερη διάσταση, η μη κρατική υβριδική απειλή συνδυάζει τα χαρακτηριστικά του μη συμβατικού και του συμβατικού πολέμου με άλλες μη στρατιωτικές επιχειρήσεις, χρησιμοποιώντας νέους και άγνωστους τρόπους, οι οποίοι αμφισβήτησαν και προκάλεσαν τόσο την Δυτική στρατιωτική πρακτική όσο και την στρατηγική σκέψη. Υπό την έννοια αυτή, ο υβριδικός πόλεμος

αντιπροσωπεύει μια ανάμειξη των παραδοσιακών Δυτικών κατηγοριών του συμβατικού και ασύμμετρου πολέμου.

Το International Centre for Defence and Security στην Εσθονία παραθέτει τον εξής ορισμό: Υβριδικός πόλεμος είναι οι εξελιγμένες εκστρατείες που συνδυάζουν χαμηλού επιπέδου συμβατικές και ειδικές επιχειρήσεις, επιθετικές ενέργειες στον κυβερνοχώρο και το διάστημα, και ψυχολογικές επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν τόσο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσο και παραδοσιακά μέσα μαζικής ενημέρωσης για να επηρεάσουν τη λαϊκή αντίληψη και τη διεθνή κοινή γνώμη (Hunter & Pernik, 2016).

Μεταξύ των χωρών που έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη και την ανάλυση του υβριδικού πολέμου βρίσκεται και η Ελλάδα. Το Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων επιχειρεί και αυτό με τη σειρά του να δώσει έναν ορισμό του υβριδικού πολέμου. Καταλήγει, λοιπόν, λέγοντας ότι ο υβριδικός Πόλεμος (Hybrid Warfare) είναι μια στρατιωτική στρατηγική που συνδυάζει στοιχεία συμβατικών πολεμικών επιχειρήσεων, μη συμβατικού πολέμου, καθώς και κυβερνοπόλεμου. Συνδυάζοντας στρατιωτικές δράσεις με ανατρεπτικές προσπάθειες, ο επιτιθέμενος προσπαθεί να αποφύγει την ευθεία απόδοση ευθυνών, κυρώσεων ή και αντεπιθέσεων. Ο όρος «Υβριδικός Πόλεμος» χρησιμοποιείται ακόμα για να περιγράψει τις ευέλικτες και πολύπλοκες δυναμικές της μάχης που απαιτούν μια εξαιρετικά προσαρμόσιμη και ευέλικτη απάντηση (Παντελής, 2015).

Ο Dr. Russell W. Glenn, αναλυτής στο Strategic and Defence Studies Centre του Australian National University, δίνει δύο ορισμούς του υβριδικού πολέμου οι οποίοι δεν έχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους. Στον πρώτο ορισμό αναφέρει ότι υβριδική απειλή είναι κάθε αντίπαλος που ταυτόχρονα χρησιμοποιεί έναν προσαρμοσμένο συνδυασμό συμβατικών, ασύμμετρων, τρομοκρατικών και εγκληματικών μέσων ή δραστηριοτήτων στο επιχειρησιακό πεδίο μάχης. Αντί για μια ενιαία οντότητα, μία υβριδική απειλή μπορεί να αποτελείται από ένα συνδυασμό κρατικών και μη κρατικών φορέων. Ενώ στον δεύτερο ορισμό αναφέρει πως υβριδική απειλή είναι κάθε αντίπαλος που ταυτόχρονα και προσαρμοστικά χρησιμοποιεί κάποιο συνδυασμό από πολιτικά, στρατιωτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πληροφοριακά μέσα, και συμβατικές, ασύμμετρες, καταστροφικές, τρομοκρατικές και διασπαστικές/εγκληματικές μεθόδους πολέμου. Μπορεί να περιλαμβάνει ένα συνδυασμό κρατικών και μη κρατικών φορέων (Russell, 2009).

Οι ΗΠΑ. Στην επίσημη αναφορά που υπέβαλε το 2010 στο United States Government Accountability Office η κοινοβουλευτική επιτροπή των ΕΔ με αντικείμενο την τρομοκρατία και τις μη συμβατικές απειλές, δηλώνεται ότι οι τακτικές του υβριδικού πολέμου αποτελούνται από το συνδυασμό των συμβατικών, μη συμβατικών και ασύμμετρων προσεγγίσεων πολεμικών επιχειρήσεων σε όλο το φάσμα των συγκρούσεων (D'Agostino, 2010). Στην αναφορά αυτή επισημαίνεται ευκρινώς ότι το αμερικανικό υπουργείο αμύνης δεν αναγνωρίζει επισήμως τον όρο υβριδικοί πόλεμοι ούτε διαθέτει σχέδια για την αντιμετώπισή τους διότι δεν τους θεωρεί ως μια νέα μορφή πολέμου. Απλά παραδέχεται ότι η χρήση του όρου αυτού καταδεικνύει τη συνεχώς αυξανόμενη πολυπλοκότητα των μελλοντικών απειλών και συγκρούσεων (Δασκαλάκης, 2015).

Το NATO. Το NATO παραθέτει περισσότερους από έναν ορισμούς για τον υβριδικό πόλεμο. Στο NATO Multimedia Library εντοπίζεται η πιο απλοποιημένη μορφή του ορισμού, η οποία αναφέρει ότι οι υβριδικές απειλές είναι εκείνες που τίθενται από τους αντιπάλους με τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν ταυτόχρονα συμβατικά και μη συμβατικά μέσα προσαρμοστικά για την επίτευξη των στόχων τους (NATO, n.d). Το NATO Allied Command Transformation θεωρεί ότι υβριδική απειλή είναι ένας γενικός όρος, που περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία από υφιστάμενες αντίξοες συνθήκες και ενέργειες, όπως η τρομοκρατία, η μετανάστευση, η πειρατεία, η διαφθορά, οι εθνοτικές συγκρούσεις κλπ (Aaronson κ.α., n.d). Επιπλέον, το Defence and Security Committee του NATO Parliamentary Assembly αναφέρει ότι υβριδικός πόλεμος είναι η χρήση ασύμμετρων τακτικών για την εξέταση και εκμετάλλευση εγγύριων αδυναμιών, μέσω μη στρατιωτικών μέσων (όπως η πολιτική, ο εκφοβισμός μέσω των μέσων ενημέρωσης, ο οικονομικός εκφοβισμός και η χειραγώγηση), που υποστηρίζεται από την απειλή των συμβατικών στρατιωτικών μέσων (Miranda, 2015).

Η Ρωσία. Για τη Ρωσία, παρά την πληθώρα αναφορών για χρήση του υβριδικού πολέμου από τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις, ο όρος αυτός δεν υφίσταται. Ο αρχηγός όμως του ρωσικού Γενικού Επιτελείου στρατηγός Valery Gerasimov, περιγράφει πολύ emphatic τα χαρακτηριστικά της νέας γενιάς πολέμων, ορισμένα από τα οποία διακρίνονται στην περίπτωση της Ουκρανικής κρίσης. Συγκεκριμένα αναφέρεται σε στρατιωτική κινητοποίηση εν καιρώ ειρήνης, συγκρούσεις εξ αποστάσεως με χρήση ειδικών μονάδων και όπλων, εξουδετέρωση εχθρικής στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος με κτυπήματα ακριβείας σε καίριες

εγκαταστάσεις, μαζική χρήση όπλων ακριβείας, ειδικών δυνάμεων, ρομποτικών συστημάτων και όπλων υψηλής τεχνολογίας, χρήση οπλισμένων πολιτών, ταυτόχρονα πλήγματα σε όλη την εχθρική επικράτεια σε ξηρά, θάλασσα και αέρα, πληροφοριακές επιχειρήσεις, ασύμμετρες προσβολές, ενάσκησης πλήρους διοίκησης και ελέγχου στο σύνολο των μονάδων στο ενοποιημένο θέατρο επιχειρήσεων. Επι της ουσίας, ο Ρώσος στρατηγός αναφέρεται σε μια «σύγκρουση πλήρους φάσματος» (full spectrum war) έννοια η οποία συγχέεται με τον επικαλούμενο υβριδικό πόλεμο (Δασκαλάκης, 2015).

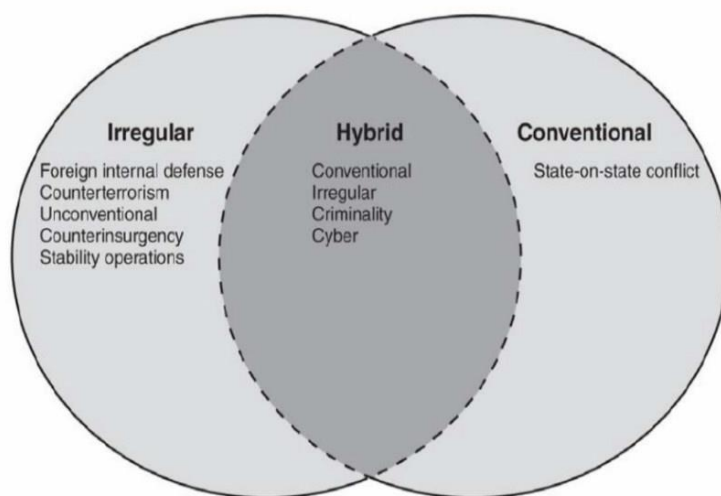
Συμπερασματικά, σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, θα μπορούσε να γίνει μία σύνοψη των προπαρατιθέμενων ορισμών καταλήγοντας σε έναν ορισμό που να συμπεριλαμβάνει στοιχεία όλων των ανωτέρω. Εν κατακλείδι, υβριδικός πόλεμος καλείται ένα σύνολο μεθόδων και τακτικών επίθεσης και εξαναγκασμού τα οποία εφαρμόζονται ταυτόχρονα, συνδυαστικά και με προσαρμοστικότητα, με σκοπό να επιβάλλουν τη βούληση ενός μέρους. Τα μέσα αυτά ποικίλλουν ως προς:

α. Τη φύση τους σε στρατιωτικά και πολιτικά, σε υλικά και μη υλικά, κρατικά και μη κρατικά.

β. Την προβλεπόμενη κανονιστικότητά τους, σε συμβατικά και μη συμβατικά (ανορθόδοξα).

γ. Το χαρακτήρα τους σε στρατιωτικά, παραστρατιωτικά, οικονομικά, πολιτικά, δικαίου, ψυχολογικά, πληροφορικά, κυβερνοπόλεμο, διπλωματικά, ιδεολογικά, πολιτιστικά, ηθικά.

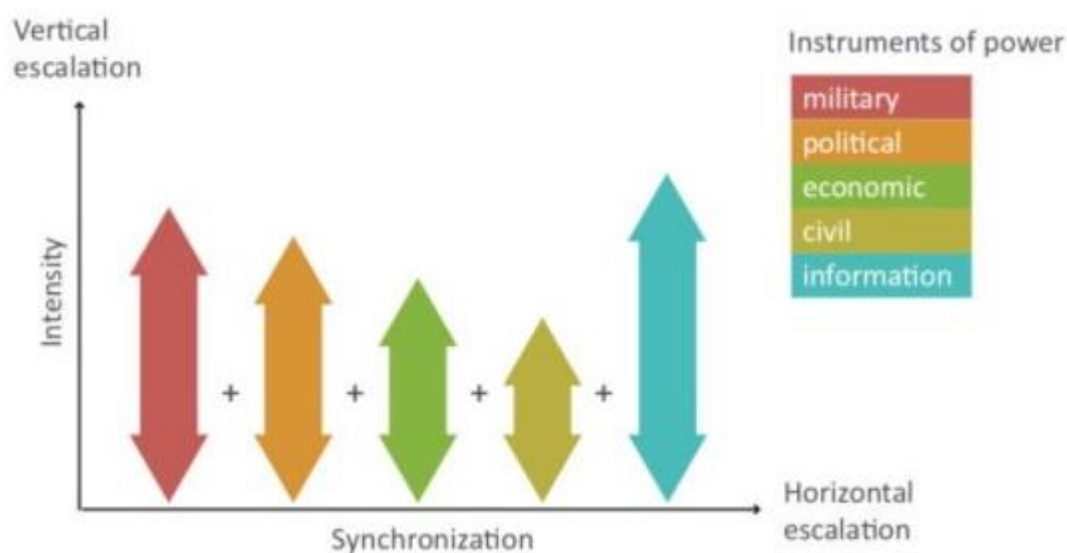
δ. Το επίπεδο / αντικείμενο στο οποίο απευθύνονται/εφαρμόζονται: στρατιωτικό, κυβερνητικό, κοινωνικό, ανθρώπινο (Μπαζίνης, 2018).

Σχεδιάγραμμα 1 : Η έννοια του υβριδικού πολέμου (D'Agostino, 2010)

1.4 Αναλύοντας τον υβριδικό πόλεμο (Reichborn-Kjennerud & Cullen, 2017)

Στη μελέτη του Multinational Capability Development Campaign (MCDC)¹ για την αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου παρουσιάζεται ο υβριδικός πόλεμος ως ασύμμετρος πόλεμος ο οποίος χρησιμοποιεί πολλαπλά εργαλεία ισχύος σε έναν οριζόντιο και κάθετο άξονα και σε κάθε περίπτωση δίνει βάρος στη δημιουργικότητα, την ασάφεια και την κατανόηση των δεδομένων του πολέμου. Ο υβριδικός πόλεμος τίθεται σε ένα πλαίσιο διαφορετικό από αυτό του πολέμου τριβής όπου οι αντίπαλοι αντιπαραθέτουν την ισχύ τους προκειμένου να απομειώσουν τις ικανότητες του εχθρού είτε ποσοτικά είτε ποιοτικά. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται πως ο «υβριδικός δρων» μπορεί να συγχρονίσει τα στρατιωτικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πληροφοριακά (MPECI)² του μέσα ισχύος έτσι ώστε να κλιμακώσει, κάθετα ή οριζόντια, μια σειρά συγκεκριμένων δράσεων προκειμένου να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Επίσης το διάγραμμα αυτό παρουσιάζει πως ο «υβριδικός δρων» μπορεί κάθετα να κλιμακώσει αυξάνοντας την ένταση ενός από τους παράγοντες ισχύος ή πως μπορεί να «κλιμακώσει» οριζόντια με τον συγχρονισμό διαφορετικών παραγόντων ισχύος για να επιτύχει καλύτερα αποτελέσματα απ'ότι με τη μεμονωμένη κάθετη κλιμάκωση.

Σχεδιάγραμμα 2 : Η κλιμάκωση του υβριδικού πολέμου
(Reichborn-Kjennerud & Cullen, 2017)

¹ Αποτελεί έναν πολυεθνικό οργανισμό υπό την αιγίδα του NATO και αμερικανική καθοδήγηση ο οποίος έχει σχεδιαστεί για να αναπτύσσει και να προσφέρει νέες δυνατότητες για την ενίσχυση της συνεργασίας και της αποτελεσματικότητας σε διακρατικές και πολυεθνικές επιχειρήσεις

² Military, Political, Economic, Civilian, Informational

Το σημαντικό είναι να αντιληφθούμε πως τα διαφορετικά εργαλεία επιβολής ισχύος χρησιμοποιούνται σε πολλαπλές διαστάσεις και σε διαφορετικά επίπεδα παράλληλα για την επίτευξη συντονισμένης δράσης. Αυτός ο τρόπος σκέψης επιτρέπει στον υβριδικό δρώντα να χρησιμοποιήσει τα διατιθέμενα μέσα (MPECI) για να επιφέρει συγχρονισμένα χτυπήματα στον αντίπαλο τα οποία έχουν επιλεγεί λαμβάνοντας υπόψη τα αδύναμα σημεία του αντιπάλου. Τα χρησιμοποιούμενα μέσα εξαρτώνται τόσο από τις ικανότητες του υβριδικού δρώντα όσο και από τις αδυναμίες του αντιπάλου πάντοτε όμως υπό το πρίσμα του ποιος είναι ο επιθυμητός τελικός πολιτικός σκοπός. Όπως όλες οι διενέξεις και οι πόλεμοι μέχρι σήμερα έτσι και τα χαρακτηριστικά του υβριδικού πολέμου θα μορφοποιηθούν από τις εκάστοτε συνθήκες κάτω από τις οποίες διαδραματίζεται.

Με βάση τα ανωτέρω δεδομένα η κατανόηση ενός υβριδικού αντιπάλου δεν βασίζεται μόνο σε μια παραδοσιακή ανάλυση απειλών η οποία εξετάζει τις ικανότητες και τις προθέσεις του δρώντα για μια σειρά από λόγους όπως είναι οι παρακάτω:

Πρώτον, ο υβριδικός πόλεμος χρησιμοποιεί ένα ευρύτερο σύνολο εργαλείων και τεχνικών MPECI που συνήθως δεν θα εξετάσει κανείς στις παραδοσιακές αξιολογήσεις απειλών.

Δεύτερον, στοχεύει σε τρωτά σημεία κοινωνίας με έναν τρόπο που δεν αντιλαμβάνεται η παραδοσιακή σκέψη.

Τρίτον, συγχρονίζει τα διατιθέμενα μέσα της με καινοτόμους τρόπους. Για παράδειγμα, εξετάζοντας αποσπασματικά τα διάφορα μέσα επιβολής ισχύος που διαθέτει ένας αντίπαλος δεν μπορεί να προβλέψει με ποιο τρόπο αυτά δύναται να χρησιμοποιηθούν συγχρονισμένα και να επιφέρουν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Έτσι, παρότι οι γνώση των δυνατοτήτων ενός υβριδικού δρώντα θεωρούνται σημαντικές εντούτοις δεν παρέχουν απαραίτητα την κατάλληλη πληροφόρηση για την πρόβλεψη του τρόπου ενεργείας του.

Τέταρτον, ο υβριδικός πόλεμος εκμεταλλεύεται σκόπιμα την ασάφεια και τη δημιουργικότητα προκειμένου οι επιθέσεις να γίνουν λιγότερο προβλέψιμες και «ορατές». Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως οι υβριδικοί δρώντες μπορούν να προσαρμοστούν ώστε οι προπαρασκευαστικές ενέργειές τους να μην μπορούν να ανιχνευθούν, ενώ φροντίζουν να μην συνεγείρουν τις διωκτικές αρχές και να κινούνται εντός των νόμιμων πλαισίων καθιστώντας πιο δύσκολη την αντίδραση σε μια υβριδική επίθεση.

Πέμπτον, αναμφισβήτητα περισσότερο από τα συμβατικά είδη πολέμου, μια υβριδική εκστρατεία μπορεί να μην γίνει αντιληπτή παρά μόνο όταν ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη με καταστρεπτικά αποτελέσματα για τον αντίπαλο και υποβαθμίζοντας την ικανότητά του να αμυνθεί.

Τα ζητήματα τα οποία περιγράφηκαν παραπάνω αποτελούν τη βάση για την διεύρυνση του παραδοσιακού μοντέλου ανάλυσης απειλών. Για αυτό το σκοπό μια τυπική μεθοδική ανάλυση του φαινομένου συνίσταται στην επικέντρωση στις αδυναμίες του αμυνόμενου, στην ικανότητα του υβριδικού δράντα να επιφέρει συγχρονισμένα πλήγματα στον αντίπαλο, βάσει των δυνατοτήτων του, και στα αποτελέσματα που έχουν οι ενέργειές του αυτές σε συγκεκριμένα τρωτά σημεία του αμυνόμενου.

Κεφάλαιο δεύτερο: Ο υβριδικός πόλεμος στον 21^ο αιώνα – Οι θεμελιώδεις περιπτώσιολογικές μελέτες

2.1 Non state actor: Χεζμπολάχ εναντίον Ισραήλ

Η διαμάχη μεταξύ Εβραίων και Αράβων στην περιοχή της Παλαιστίνης αριθμεί μεγάλο αριθμό αιματηρών συγκρούσεων ανά τους αιώνες. Η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ το 1948 σε εδάφη της Παλαιστίνης εξόργισε το σύνολο του αραβικού κόσμου σηματοδοτώντας την απαρχή μιας σειράς συγκρούσεων και πολέμων. Οι πολεμικές συρράξεις ξεκίνησαν με τον 1^ο αραβό-ισραηλινό πόλεμο του 1948 ενώ συνεχίστηκαν το 1967 με τον «πόλεμο των έξι ημερών», το 1973 με τον «πόλεμο του Γιόμ Κιπούρ» και τους Λιβανο-ισραηλινούς πολέμους του 1982 και 2006. Πέραν από τις γενικευμένες συρράξεις συνεχείς υπήρξαν οι μικρής κλίμακας συγκρούσεις μεταξύ του Ισραήλ και ομάδων ισλαμικής αντίστασης, όπως είναι η Χεζμπολάχ, με μικρές μόνο περιόδους εκεχειρίας.

Η Χεζμπολάχ είναι μία ισλαμική σιιτική οργάνωση του Λιβάνου η οποία ιδρύθηκε το 1982 απόρροια της εισβολής του Ισραήλ στο έδαφος του Λιβάνου. Θεσμικά αποτελεί πολιτικό κόμμα παρότι από την εποχή που έκανε την εμφάνισή της στην παγκόσμια πολιτική σκηνή έχει χαρακτηριστεί ποικιλοτρόπως. Για πολλούς ανθρώπους αποτελεί τρομοκρατική οργάνωση ενώ για άλλους αντάρτικο κίνημα. Για κάποιους τρίτους και για το μεγαλύτερο μέρος του αραβικού κόσμου αποτελεί αντιστασιακό και απελευθερωτικό κίνημα το οποίο δημιουργήθηκε για να ανακτήσει

το σεβασμό και την αξιοπρέπεια, όχι μόνο του Λιβανικού λαού αλλά ολόκληρου του αραβικού κόσμου.

Εξαιρετικά στενοί είναι οι δεσμοί της Χεζμπολάχ με το Ιράν καθώς η ίδρυση της οφείλεται εν πολλοίς στην ενθάρρυνση και υποστήριξη του Ayatollah Khomeini. Ο ηγέτης της Ιρανικής επανάστασης επιθυμούσε να ανοίξει ένα νέο μέτωπο έναντι του Ισραήλ ανεξάρτητα από τα αραβικά κράτη και η Χεζμπολάχ, ως ένοπλη εμπροσθοφυλακή, στο Λίβανο εξυπηρετούσε στο έπακρο τα σχέδια του (Κατράνης, 2013, σ.61). Πέραν του Ιράν εξαιρετικές είναι οι σχέσεις και με το καθεστώς του Assad στη Συρία με τους τρεις αυτούς δρώντες να σχηματίζουν ένα συμπαγές μέτωπο στην Μέση Ανατολή γνωστό και ως «Άξονας Αντίστασης». Οι ισχυροί αυτοί δεσμοί μεταφράζονταν σε σημαντική χρηματοδότηση και εξοπλισμό που λάμβανε η οργάνωση από Ιράν και Συρία με αποτέλεσμα τη σταδιακή διεύρυνση του οπλοστασίου της το οποίο ήδη από το 2006 περιλάμβανε πυραύλους έναντι τεθωρακισμένων, πλοίων αλλά και βαλλιστικούς καθώς και έτερο προηγμένο στρατιωτικό εξοπλισμό. Η βοήθεια αυτή σε συνδυασμό με την παροχή εκπαίδευσης από το συριακό στρατό και τους Ιρανούς «Φρουρούς της Επανάστασης» είχε ως αποτέλεσμα τη μετεξέλιξη της στρατιωτικής δομής της Χεζμπολάχ από μία ομάδα ανταρτοπόλεμου σε έναν τακτικό στρατό (Κατράνης, 2013, σ.71).

Ο πόλεμος των 34 ημερών μεταξύ της Χεζμπολάχ και του Ισραήλ το 2006 αποτελεί ουσιαστικά και την πρώτη φορά, τον 21^ο αιώνα, που γινόταν ευρέως αναφορά στο φαινόμενο του υβριδικού πολέμου. Αφορμή της εν λόγω σύγκρουσης αποτέλεσε η είσοδος μαχητών της Χεζμπολάχ στο έδαφος του Ισραήλ και η σύλληψη και κράτηση δύο ισραηλινών στρατιωτών ως ομήρων. Το Ισραήλ θεώρησε την κίνηση αυτή ως πρόκληση και αποφάσισε ενσυνείδητα να αντιδράσει υπερβολικά εξαπολύοντας επίθεση εναντίον της οργάνωσης και του Λιβάνου (Κατράνης, 2013, σ.25). Το Ισραήλ θεώρησε πως βρίσκεται απέναντι σε ένα πρόβλημα το οποίο θα μπορούσε να επιλύσει απλά και μόνο με τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος και έτσι επεδίωξε να καταστρέψει τον οπλισμό της Χεζμπολάχ στο νότιο Λίβανο. Η οργάνωση αναγνωρίζοντας την ανωτερότητα των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων (ΙΕΔ) επέλεξε να οργανώσει την άμυνά της και να εκτοξεύει πυραύλους μικρού και μεγάλου βεληνεκούς έναντι του βορείου Ισραήλ με στόχο να καταβληθεί το φρόνημα του Ισραηλινού λαού και να αμφισβητηθεί το αξιόμαχο των ΙΕΔ.

Αναμιγνύοντας το οργανωμένο πολιτικό κίνημα με αποκεντρωμένους θύλακες οι οποίοι εφαρμόζουν ευέλικτες τακτικές σε ακυβέρνητες περιοχές η Χεζμπολάχ

έδειξε πως μπορούσε να επιβληθεί. Οι καλά εκπαιδευμένοι, πειθαρχημένοι και διάσπαρτοι πυρήνες αγωνίστηκαν σθεναρά έναντι ενός μοντέρνου συμβατικού στρατού χρησιμοποιώντας μίξη αντάρτικων και συμβατικών τακτικών και τεχνολογίας σε πυκνοκατοικημένα αστικά κέντρα. Στη συγκεκριμένη σύγκρουση η Χεζμπολάχ αντίθετα απ'οτι πολλοί περίμεναν επέδειξε αξιοσημείωτο επίπεδο οργανωτικής ικανότητας και κατέστησε σαφές πως πλέον είχε εξελιχθεί από μια περιθωριακή πολιτοφυλακή σε μια ισχυρή ένοπλη ομάδα με γνώσεις, η οποία χρησιμοποιούσε τόσο συμβατικές όσο και μη συμβατικές στρατιωτικές τακτικές για να επιβιώσει από μια από τις ισχυρότερες αεροπορικές δυνάμεις στον κόσμο. Η οργάνωση βασίστηκε κυρίως σε πυραύλους μικρού βεληνεκούς για να επιφέρει πλήγματα στις Ισραηλινές δυνάμεις. Σε αντίθεση με ότι θα εφάρμοζε μια αντάρτικη οργάνωση ή ένας μη κρατικός δρών επέλεξε να ακολουθήσει την τακτική της άμυνας και υπεράσπισης συγκεκριμένης εδαφικής περιοχής προσομοιάζοντας περισσότερο μια συμβατική στρατιωτική δύναμη. Από την άλλη πλευρά η τακτική δράσης σε αστικές περιοχές και η χρήση ανθρώπινων ασπίδων δεν συμβάδιζε με συμβατικές τακτικές (Cordesman, 2006). Πιο συγκεκριμένα το δόγμα το οποίο εφαρμόζει η Χεζμπολάχ κατά τις συγκρούσεις της στο πεδίο της μάχης είναι το ακόλουθο:

α. Ο αγώνας σχεδιάζεται και διεξάγεται σε προκεχωρημένο σημείο του λιβανικού εδάφους.

β. Μικρές ομάδες παρενοχλούν τον εχθρό και προστατεύουν το έδαφος στο οποίο έχουν τη βάση τους.

γ. Η εδαφική άμυνα είναι δικτυακή-αποκεντρωμένη και δεν προβλέπει «θέσεις κλειδιά» που πρέπει οπωσδήποτε να κρατηθούν.

δ. Μέσω ενός δικτύου οχυρών και υπογείων σηράγγων οι μαχητές εξαφανίζονται από την επιφάνεια του εδάφους.

ε. Απλές, αλλά ιδιαίτερα αποτελεσματικές μέθοδοι παραλλαγής και απόκρυψης εμποδίζουν την ανακάλυψη των μαχητών ακόμη και από ανεπτυγμένα σύγχρονα συστήματα.

στ. Η δυνατότητα απόκρυψης διευκολύνει και την πυροδότηση πυραύλων μέσα από κατοικίες (Κατράνης, 2013, σ.71-72).

Στο πεδίο των μαχών τα ισραηλινά στρατεύματα παραδέχτηκαν πως οι μαχητές της Χεζμπολάχ ήταν εκπαιδευμένοι και επίμονοι. Ήταν φοβερά παραπλανητικοί και συνειδητά αναμειγμένοι με τους πολίτες σε αστικό περιβάλλον. Εφορμούσαν από τα υπόγεια καταφύγια τους, χτυπούσαν τον εχθρό και

εξαφανίζονταν μεταξύ αμάχων. Επίσης χρησιμοποιούσαν κτίρια του αστικού ιστού ως ορμητήρια και ακόμη και ασθενοφόρα για μεταφορά στρατιωτικού υλικού, ενέργειες οι οποίες ήταν πέραν της στρατιωτικής δεοντολογίας (Davis, 2013). Το ουσιαστικό πλεονέκτημα της οργάνωσης, εκτός της «σιδερένιας» θέλησης των μαχητών της, δεν είχε να κάνει τόσο με την τεχνολογική της ικανότητα όσο με την πολυτέλεια που είχαν να αμύνονται συγκεκριμένου οικείου εδάφους απέναντι σε έναν εχθρό γνωστό και προβλέψιμο. Η δεδομένη οικονομική και στρατιωτική βοήθεια από τους συμμάχους του «άξονα της αντίστασης», Συρία και Ιράν, εξόπλισε σε εξαιρετικό βαθμό τη Χεζμπολάχ. Έτσι για παράδειγμα οι σοβιετικής κατασκευής αντι-αρματικοί πύραυλοι κατάφεραν να σταματήσουν την προέλαση των ισραηλινών τάνκ στη μάχη του Wadi Salouqi. Επίσης ένας σημαντικός αριθμός, περί τις 4000, μικρού βεληνεκούς ρουκέτες οι οποίες εκτοξεύτηκαν έναντι στόχων στο βόρειο Ισραήλ, με μικρή ακρίβεια ομολογουμένως, πέτυχαν το στρατηγικό σκοπό της τρομοκράτησης των ισραηλινών πολιτών και της πρόκλησης οικονομικής ζημιάς στον αντίπαλο (Hoffman, 2007, σ.38-40).

Μεγάλο μέρος της υβριδικής τακτικής της Χεζμπολάχ βασίστηκε στην άσκηση πληροφορικού πολέμου και πιο συγκεκριμένα στην προπαγάνδα και τον ψυχολογικό πόλεμο. Η οργάνωση αντιλήφθηκε πολύ νωρίς τη δύναμη των ΜΜΕ και την επίδραση που θα είχε ο έλεγχός τους στην επίτευξη των αντικειμενικών της σκοπών. Άλλωστε όπως εξήγησε και ο Joseph Nye από το 2005 «Ο σημερινός αγώνας δεν αφορά μόνο στο στρατό που νικά αλλά και στην ιστορία που νικά» (Nye, 2005). Οι οργανώσεις όπως η Χεζμπολάχ χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ για πολλαπλούς σκοπούς όπως η επικοινωνία με τους υποστηρικτές, η στρατολόγηση μελών, η διασπορά ψευδών ειδήσεων και η άσκηση προπαγάνδας. Έτσι έκανε και στον πόλεμο του 2006 μέσω μεγάλου αριθμού ΜΜΕ του Λιβάνου, τα οποία πρόσκεινται φιλικά σε αυτή. Σημαντικότερο ρόλο σε αυτή την προσπάθεια είχε αναλάβει το ιδιόκτητο τηλεοπτικό δίκτυο Al Manar, το οποίο μετέδιδε συνεχώς περιεχόμενο με σκοπό την άσκηση ψυχολογικής πίεσης στους Ισραηλινούς ενώ παράλληλα εμψύχωνε τους μαχητές της οργάνωσης. Έτσι υπερπροβάλλονταν, για παράδειγμα, οι επιθέσεις του Ισραήλ έναντι αμάχων και μη στρατιωτικών στόχων όπως νοσοκομεία ή σχολεία προκειμένου να επιτευχθεί η μεταστροφή της κοινής γνώμης σε παγκόσμιο επίπεδο. Αντίθετα για την καταρράκωση του ηθικού των ισραηλινών στρατιωτών και πολιτών παρουσίαζε αυξημένες απώλειες για τις ΙΕΔ ή εξέπεμπε ακόμη και στοχευμένα μηνύματα στα εβραϊκά.

Η Χεζμπολάχ έθεσε ξεκάθαρα από την αρχή ως στόχο να αποκρούσει την Ισραηλινή επίθεση αποκομίζοντας πολιτικά και διπλωματικά οφέλη. Διαχειρίστηκε ως νίκη το γεγονός πως άντεξε στην ισραηλινή επίθεση ενώ κατήγγειλε το Ισραήλ στη διεθνή κοινότητα για δυσανάλογη χρήση βίας και πλήγματα κατά αμάχων, θέση την οποία δεόντως υποστήριξε με την επικοινωνιακή της τακτική αποσπώντας τελικά το επιθυμητό ψήφισμα του ΟΗΕ (1701/2006) για κατάπαυση του πυρός. Έχοντας μελετήσει πολύ καλά τον αντίπαλο πέτυχε την ανάσχεση της Ισραηλινής επίθεσης με ευρεία χρήση συμβατικών όπλων αλλά και στρατηγικά επιλεγμένες τακτικές υβριδικού πολέμου όπως ο ανταρτοπόλεμος, η τρομοκρατία και ο πληροφοριακός πόλεμος. Αδιαμφισβήτητα η οργάνωση στον πόλεμο του 2006 έδειξε πως μπορεί να διεξάγει με επιτυχία συγκρούσεις μέσης έντασης ενώ ήταν η πρώτη φορά που μη κρατικός δρών είχε εφαρμόσει τόσο αποτελεσματικά την αποτροπή έναντι ενός κράτους εγκαινιάζοντας μια εποχή νέου τύπου συγκρούσεων.

2.2 State actor: Η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία

Εάν η δράση της Χεζμπολάχ έναντι του Ισραήλ μας εισαγάγει στην έννοια του υβριδικού πολέμου τότε αδιαμφισβήτητα η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, και μάλιστα σχεδόν αναίμακτα, αποτελεί την επιτομή της εφαρμογής του υβριδικού πολέμου από έναν κρατικό δρώντα. Το γεγονός αυτό πυροδότησε τις αναλύσεις γύρω από αυτή την ιδιαίζουσα μορφή πολέμου ενώ παράλληλα κατέστησε τον όρο πασίγνωστο παγκοσμίως.

Πολιτικοστρατιωτική κατάσταση πριν την προσάρτηση. Μετά από μια δεκαετία αστάθειας, διαφθοράς και πολιτικών σκανδάλων το 2005 εξελέγη στην Προεδρία της Ουκρανίας ο Victor Yushchenko, ο οποίος υιοθέτησε μια σειρά μέτρων που θεωρήθηκαν εχθρικά από το ρωσόφωνο πληθυσμό αλλά και τη Μόσχα. Τον Yushchenko διαδέχθηκε στην εξουσία ο Viktor Yanukovych το Φεβρουάριο του 2010 με την βοήθεια και την υποστήριξη των ρωσόφωνων. Ο Yanukovych ανέστρεψε το κλίμα που επικρατούσε με κινήσεις υπέρ των ρωσόφωνων, όπως για παράδειγμα την αναγνώριση της γλώσσας τους ως επίσημης κρατικής σε τοπικό επίπεδο. Ενώ τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης υποστήριζε την ενταξιακή διαδικασία της χώρας στην Ε.Ε., ανέστρεψε τις αποφάσεις του τον Νοέμβριο του 2013. Άμεσα ξεκίνησαν διαμαρτυρίες από όλα τα πολιτικά κόμματα στην Πλατεία Ανεξαρτησίας (Maidan Nezalezhnosti) του Κιέβου, οι οποίες αρχικά δεν ήταν βίαιες αλλά στρέφονταν κατά της Ρωσίας και των ρωσόφωνων. Οι διαδηλώσεις εντάθηκαν μετά τα Χριστούγεννα

όποτε και κηρύχθηκαν επίσημα ως παράνομες. Στις 16 Ιανουαρίου 2014 έγινε προσπάθεια υπερψήφισης νομοθετικών πράξεων, που μεταξύ άλλων προέβλεπαν την ελεύθερη χρήση βίας κατά των διαδηλωτών. Η αύξηση των τραυματιών και θανάτων πολιτών οδήγησαν σε Πανουκρανική εξέγερση με καταλήψεις κτηρίων ενώ κορυφώθηκε η χρήση αστυνομικής βίας. Ο Yanukovich προσπάθησε να σταματήσει το χάος παρέχοντας αμνηστία και επιστρέφοντας στο Σύνταγμα του 2004. Οι διαπραγματεύσεις απέτυχαν με 70 νεκρούς το διήμερο 18-20 Φεβρουαρίου. Ο Yanukovich και αρκετοί πολιτικοί σύμμαχοί του, φυγαδεύτηκαν από τη χώρα. Στις 25 Μαρτίου εξελέγη Πρόεδρος, ο φιλοδυτικός δισεκατομμυριούχος, Petro Poroshenko, ο οποίος επαναπροσέγγισε την Ε.Ε. ακολουθώντας τις επιταγές των ψηφοφόρων του. Ο Poroshenko θεωρήθηκε από τους ρωσόφωνους ως παράνομα εκλεγμένος, και η κυβέρνησή του ως «φασιστική». Το κίνημα του Maidan αναγνωρίστηκε από την Ρωσία ως μια «δυτική συνωμοσία» και αποτέλεσε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία που άδραξε ο Ρώσος πρόεδρος Putin για να ανεβάσει την δημοφιλία του ως προστάτης των Ορθόδοξων και των Ρώσων στην Ουκρανία (“Το νέο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα και η εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία”, 2017).

Η Ρωσία καθόλο το ανωτέρο χρονικό διάστημα είχε προχωρήσει σε μια σειρά προπαρασκευαστικών ενεργειών οι οποίες ήταν ικανές να δημιουργήσουν τις κατάλληλες πολιτικοστρατιωτικές συνθήκες για την επιτυχή κατάληξη ενός σχεδίου προσάρτησης ουκρανικών εδαφών. Έτσι πλήθος πολιτικών οργανώσεων δημιουργήθηκαν στην Ουκρανία με σκοπό την υποστήριξη των ρωσικών συμφερόντων, των δικαιωμάτων των ρωσόφωνων πολιτών καθώς και την εξάπλωση της ρωσικής ιδεολογίας στο ντόπιο πληθυσμό. Επίσης πλήθος παραστρατιωτικών εστάλησαν επί ουκρανικού εδάφους οι οποίοι λάμβαναν την κατάλληλη οικονομική και υλική υποστήριξη ενώ η εκπαίδευσή τους ήταν ευθύνη των ρωσικών ειδικών δυνάμεων Spetsnaz. Τέλος από μια σειρά τέτοιων ενεργειών δεν θα μπορούσε να λείπει ο πληροφοριακός «πόλεμος». Μέσα μαζικής ενημέρωσης και μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτέλεσαν το Δούρειο Ίππο της Ρωσικής κυβέρνησης προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες πολιτικοκοινωνικές συνθήκες. Η διοχέτευση φιλορωσικών αντιλήψεων από «hactivists» και «bloggers» του διαδικτύου ήταν μια υψηλής προτεραιότητας και σημασίας δράση λαμβάνοντας υπόψη το ρόλο ιδιαίτερα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Εφαρμογή υβριδικού πολέμου στην Ουκρανία. Η προπαγάνδα στον ντόπιο

πληθυσμό ήταν και παραμένει μοναδική στις ρωσικές μειονότητες εκτός συνόρων καθώς υπήρχε διαρκής προσηλυτισμός ακόμα και των Ουκρανών της Κριμαίας, μεταφέροντας στο σύνολο την εικόνα πολίτη δεύτερης κατηγορίας μπροστά στους αστούς του Κιέβου. Αποτέλεσμα ήταν το ποσοστό του πληθυσμού που επιθυμούσε την προσάρτηση να διατηρείται υψηλό και να ανέρχεται σε ποσοστά άνω του 80%. Ένα άλλο μέσο ήταν ο προσδιορισμός του πληθυσμού από τα Ρωσικά ΜΜΕ ως μη Ευρωπαϊκός αλλά Ρωσικός. Η προσέγγιση του Κιέβου με την Ευρωπαϊκή Ένωση αποξένωσε τους κατοίκους της Κριμαίας. Όταν η Ουκρανική Κυβέρνηση μετά την επανάσταση του Maidan αναγνώρισε την κατάσταση στην Κριμαία, δεν τήρησε επικοδομητική στάση αλλά ανακοίνωσε την πιθανή αλλαγή χρήσης της ημιεπίσημης μέχρι τότε Ρωσικής διαλέκτου, ενώ διέλυσε και την μονάδα Μπερκούτ της αστυνομίας, η οποία είχε ρόλο αποκατάστασης τάξεως. Ο Sergei Aksyonov, αρχηγός παραστρατιωτικής δύναμης στην Κριμαία, ζήτησε επίσημα Ρωσική βοήθεια. Σε όλη την Κριμαία διαδηλώσεις και ομιλητές χαρακτήρισαν την επίσημη κυβέρνηση ως «δυτικοφασιστική» και «άκρως επικίνδυνη για τις ζωές των ρωσόφωνων της Κριμαίας». Ταυτόχρονα, άρχισαν να εμφανίζονται αγνώστου ταυτότητας στρατιώτες -οι οποίοι έγιναν γνωστοί ως «little green men» από τα δυτικά ΜΜΕ- οι οποίοι συνεργάζονταν με τις τοπικές παραστρατιωτικές ομάδες. Οι μικτές ομάδες άρχισαν να καταλαμβάνουν δημόσια κτίρια, στρατόπεδα και αεροπορικές βάσεις. Για να μην επεκταθούν τα επεισόδια, η Ουκρανική κυβέρνηση έδωσε διαταγή στον στρατό να μην αντισταθεί («Το νέο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα και η εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία», 2017).

Οι Ρώσοι μπροστά σε αυτές τις κινήσεις άδραξαν την ευκαιρία χωρίς δισταγμό. Με την έναρξη των επιχειρήσεων στην Κριμαία από τα παραστρατιωτικά τμήματα, οι Ρωσικές κινήσεις εντάθηκαν και συνεχίστηκαν με αποστολή «ανθρωπιστικών» αποστολών με εφόδια για τις φίλιες δυνάμεις, καταδρομές με μικρά τακτικά συγκροτήματα του στρατού σε συνοριακές περιοχές και απορρόφηση του ρωσόφωνου πληθυσμού με έκδοση ταυτοτήτων και διαβατηρίων.

Η ταχύτητα και ο αιφνιδιασμός των ρωσικών δυνάμεων και η περαιτέρω ενίσχυση με συμβατικές δυνάμεις δημιούργησε τα γνωστά τετελεσμένα. Οι επιχειρήσεις κράτησαν δεκαεννιά ημέρες, ενώ ακολούθησαν άλλες επτά μέχρι την κατάθεση των όπλων από την Ουκρανική φρουρά. Οι ρωσόφωνοι ανακοίνωσαν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την Ένωση με την Ρωσία, έλαβαν συντριπτική πλειοψηφία, και ενώθηκαν στις 18 Μαρτίου το 2014 με την Ομοσπονδία.

Δόγμα Gerasimov και επιτυχημένη εφαρμογή. Ο Valery Gerasimov, αρχηγός των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων διατύπωσε μία νέα προσέγγιση στην έννοια διακρατική σύγκρουση, και αυτό γιατί θεωρεί εξ' ίσου σημαντικές με τις στρατιωτικές, τις πολιτικές, οικονομικές, ανθρωπιστικές, επικοινωνιακές και άλλου είδους επιχειρήσεις. Οι απόψεις του αυτές περί των πολέμων της «νέας εποχής» είναι γνωστές ως δόγμα Gerasimov. Δεν θα ήταν αδόκιμο να θεωρήσουμε πως το Δόγμα Gerasimov είναι αποτέλεσμα των προβληματισμών και των ανησυχιών της ρωσικής ηγεσίας μετά τις έγχρωμες επαναστάσεις της Γεωργίας και της Ουκρανίας, καθώς και μετά τις εξεγέρσεις που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο των αντιπολιτευτικών κινημάτων στις αραβικές χώρες, που έμειναν γνωστές ως «Αραβική Άνοιξη» (Τριανταφυλλίδης, 2017).

Σύμφωνα με τον Gerasimov οι κανόνες του πολέμου έχουν αλλάξει. Ο Ρώσος στρατηγός υποστήριξε πως τα μη στρατιωτικά μέσα είναι πλέον περισσότερο αποτελεσματικά από τα στρατιωτικά στην επίτευξη των πολιτικών και στρατηγικών σκοπών. Ο Gerasimov προβλέπει την κεκαλυμμένη, μη ανοικτή δράση, όπως παραστρατιωτικών και μη στρατιωτικών μονάδων και τονίζει την ανάγκη να βασίζονται σε ασύμμετρες, έμμεσες μεθόδους. Υποστηρίζει πως εκτός από τα γεγονότα που εξελίσσονται στο φυσικό πεδίο, ο πόλεμος πρέπει να περιλαμβάνει και τον χώρο πληροφόρησης, όπου ο συντονισμός σε πραγματικό χρόνο των μέσων και των εργαλείων που χρησιμοποιούνται είναι εφικτός. Δίνει μεγάλη έμφαση στα στοχευμένα χτυπήματα που λαμβάνουν χώρα πίσω από τις γραμμές του εχθρού και στην καταστροφή των κρίσιμων στρατιωτικών και πολιτικών υποδομών του. Ο Gerasimov υποστηρίζει τη μαζική χρήση των ειδικών δυνάμεων και των μη επανδρωμένων οχημάτων ενώ οι τακτικές συμβατικές δυνάμεις θα πρέπει να δράσουν μόνο στα τελευταία στάδια της σύγκρουσης, συχνά υπό τη συγκάλυψη της παρέμβασης ως ειρηνευτικής δύναμης ή δύναμης διαχείρισης κρίσεων (Racz, n.d. σ.36-37).

Αδιαμφισβήτητα η προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία βασίστηκε στο «Δόγμα Gerasimov». Οι επιχειρήσεις στην Κριμαία απέδειξαν πως ήταν καλά προσχεδιασμένες, βάση ενός καλά μελετημένου επιτελικού σχεδίου, και εκτελέστηκαν με απόλυτη επιτυχία για μια σειρά από λόγους. Ένας από τους κυριότερους στο πεδίο των μαχών ήταν η αξιοποίηση Ρώσων πρώην στρατιωτικών των ειδικών δυνάμεων στις εξεγερμένες περιοχές, σε συνδυασμό με την υποστήριξη ρωσικών στρατευμάτων. Οι ρωσόφωνοι αυτονομιστές απολάμβαναν την πλήρη

υποστήριξη της Μόσχας, ενώ ο μικρός αριθμός σύγχρονων ρωσικών οπλικών συστημάτων που είχαν στην κατοχή τους επιβεβαιώνει την παρέμβαση των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης στην επιχείρηση συμμετείχαν και ειδικές επίλεκτες δυνάμεις του ρωσικού στρατού (Spetsnaz). Ακόμη καθοριστικής σημασίας υπήρξε και η ήδη υφιστάμενη ρωσική ναυτική βάση στη Σεβαστούπολη απ' όπου το ναυτικό κατάφερε άμεσα να επιχειρήσει και να προχωρήσει σε αποκλεισμούς των λιμανιών της Σεβαστούπολης, της Φεοντόσια (Feodosija) και του Novoozerne³. Επίσης, τα κρατικά-ιδίως-ρωσικά ΜΜΕ προώθησαν τις θέσεις της Μόσχας στην διεθνή κοινότητα. Η Ρωσία χρησιμοποίησε τον κυβερνοχώρο και τα κοινωνικά δίκτυα για να επηρεάσει την κοινή γνώμη στο εσωτερικό της χώρας και στο εξωτερικό, καλύπτοντας τις στρατιωτικές επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας (Χατζόπουλος, 2016). Ο βασικός στόχος από μέρους της Μόσχας ήταν να δημιουργηθεί ασάφεια σε όλο το φάσμα της επιχειρησιακής της δράσης και αυτή η τακτική χρησιμοποιήθηκε από την Ρωσία για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα με «όπλα» την παραπληροφόρηση και την παραπλάνηση.

Η Ρωσία ως υβριδικός δρων. Η επίτευξη των Ρωσικών σχεδίων για προσάρτηση της Κριμαίας χωρίς ουσιαστικά να βληθεί ούτε μία σφαίρα προκάλεσε παγκοσμίως μεγάλη έκπληξη και αιφνιδιασμό. Η χρήση μη στρατιωτικών μέσων και κυρίως οι «πληροφοριακές» επιχειρήσεις αποτέλεσαν τους κύριους παράγοντες της επίτευξης της ρωσικής νίκης. Το παράδοξο ήταν ότι δεν αναμενόταν σε καμία περίπτωση μια τέτοια επιχείρηση από τη Ρωσία καθώς οι προηγούμενες επεμβάσεις της τόσο στους πολέμους με τους Τσετσένους όσο και με τη Γεωργία το 2008 είχαν κατηγορηθεί για την υπερβολική χρήση βίας και επικριθεί για έλλειψη συντονισμού και αναποτελεσματική στρατηγική σχεδίαση. Πολλοί δυτικοί αναλυτές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι με τη χρήση του υβριδικού πολέμου στην επιχείρηση στην Κριμαία η Ρωσία εφηύρε μια νέα «πολεμική τέχνη» η οποία της έδινε τη δυνατότητα να καλύψει τα μειονεκτήματα που είχε λόγω της παλαιότητας του συμβατικού της στρατιωτικού εξοπλισμού (Jones, 2014). Κατά τους ίδιους το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Ρωσίας, και ταυτόχρονα η μεγαλύτερη απειλή για τη Δύση, είναι οι δυνατότητές της στον πληροφοριακό πόλεμο.

Προκειμένου να εκτιμήσουμε τις δυνατότητες της Ρωσίας στον υβριδικό

³ Ο ρωσικός Στόλος της Μαύρης Θάλασσας βύθισε το ρωσικό καταδρομικό Ochakov στην είσοδο του κόλπου όπου ελλιμενίζονται πλοία του Ουκρανικού Ναυτικού μπλοκάροντας την έξοδό τους στη Μαύρη Θάλασσα.

πόλεμο απαιτείται να εξετάσουμε κάτω από ποιες συνθήκες διεξήχθη η συγκεκριμένη σύγκρουση. Το έδαφος για την επιχείρηση είχε προλειανθεί και μια σειρά από δεδομένα διευκόλυναν την Ρωσία στην επίτευξη των στόχων της. Τα κυριότερα από αυτά ήταν η παρουσία φιλορώσων πολιτών, η ύπαρξη ρωσικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στο Κριμαϊκό έδαφος που διευκόλυνε την παρήσφρηση των ανδρών των ειδικών δυνάμεων, η αδύναμη πολιτική ηγεσία της Ουκρανίας, η μηδενική αντίδραση από τη διεθνή κοινότητα και η ανύπαρκτη ουκρανική στρατιωτική αντίσταση στον «κεραυνοβόλο» υβριδικό πόλεμο της Ρωσίας. Ήταν τόσοι πολλοί οι θετικοί παράγοντες που διευκόλυναν την επίτευξη των σκοπών της Ρωσίας που ουσιαστικά της έδωσαν μια πολύ εύκολη, σχεδόν ακούραστη, νίκη (Renz & Smith, 2016, σ.5).

Συμπερασματικά η στρατηγική της Ρωσίας στην Κριμαία σίγουρα απέδωσε, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, καθώς κατάφερε να επιτύχει τους πολιτικούς σκοπούς επιλέγοντας μια νέα προσέγγιση στον πόλεμο αυτό σε σχέση με το παρελθόν. Αυτή η νέα προσέγγιση που βασίζεται κυρίως στον πληροφοριακό και ψυχολογικό πόλεμο σίγουρα δεν αποτελεί την οδό που εγγυάται την επιτυχία για τις επιχειρήσεις στο μέλλον καθώς το να κερδίσεις χρησιμοποιώντας ως όπλο την προπαγάνδα, τις ψυχολογικές επιχειρήσεις και τον πληροφοριακό πόλεμο είναι ένα μόνο κομμάτι σε ένα επιχειρησιακό σχέδιο χωρίς απόλυτα εγγυημένα αποτελέσματα. Ο πληροφοριακός πόλεμος απέδωσε στην περίπτωση της Κριμαίας λόγω του ρωσόφιλου πληθυσμού, ο οποίος έκανε σημαία του τη ρωσική προπαγάνδα που παρουσίαζε την ουκρανική κυβέρνηση ως φασίστες και δυνάστες και τη Ρωσία ως προστάτιδα δύναμη των Ρώσων της Ουκρανίας. Είναι άγνωστο εάν αντίστοιχος πληροφοριακός πόλεμος της Ρωσίας θα είχε τα ίδια αποτελέσματα ενάντια σε κάποια άλλη χώρα με διαφορετικά πληθυσμιακά χαρακτηριστικά (Renz & Smith, 2016, σ.22).

Κεφάλαιο τρίτο - Ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος στο θαλάσσιο περιβάλλον

3.1 Χαρακτηριστικά υβριδικού πολέμου στη θάλασσα

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα οι μελετητές του φαινομένου του υβριδικού πολέμου επικεντρώσαν την προσοχή τους στην ανάλυση περιπτώσεων όπου οι τακτικές αυτές είχαν εφαρμοστεί κατά κύριο λόγο σε χερσαίο χώρο. Σήμερα παρατηρούμε πως τέτοιες τακτικές εφαρμόζονται, συνεχώς αυξανόμενες, και στο θαλάσσιο περιβάλλον

με χαρακτηριστικότερες τις ενέργειες της Κίνας στη Νότια Σινική θάλασσα.

Ως θέατρο υβριδικών επιχειρήσεων, το θαλάσσιο περιβάλλον πλεονεκτεί έναντι των λοιπών λόγω της de facto συνύπαρξης στρατιωτικών και πολιτικών μονάδων. Σε αντίθεση με το χερσαίο έδαφος ή τον αέρα, ήδη από την περίοδο της ειρήνης τα πολεμικά πλοία κινούνται κι επιχειρούν στον ίδιο χώρο όπου εκτελούνται πολιτικές δραστηριότητες όπως η εμπορική ναυτιλία, η ακτοπλοία και η αλιεία. Ως εκ τούτου, είναι όχι μόνο ευκολότερος αλλά και δυσκολότερα αναγνωρίσιμος ο συνδυασμός / εναλλαγή των συμβατικών επιχειρησιακών δυνατοτήτων από μονάδες του πολεμικού ναυτικού και των ασύμμετρων δυνατοτήτων από εμπορικά σκάφη ή έτερες παράκτιες δυνάμεις.

Δεδομένης της ανάγκης λεπτομερέστερου προσδιορισμού του υβριδικού πολέμου που διαδραματίζεται σε θαλάσσιο περιβάλλον μπορούμε να ορίσουμε πως είναι αυτός που διεξάγεται στο θαλάσσιο χώρο των παράκτιων κρατών. Σε αντίθεση με μια συμβατική ένοπλη σύγκρουση όπου χρησιμοποιούνται «αναγνωρίσιμα» πολεμικά πλοία, ο υβριδικός πόλεμος θα εκδηλωθεί με τη χρήση πολιτικών σκαφών όπως είναι τα εμπορικά πλοία, τα αλιευτικά, τα ταχύπλοα ή/και μη επανδρωμένα σκάφη. Επίσης τα σκάφη της ακτοφυλακής, τα οποία και δεν θεωρούνται πολεμικά, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον συντονισμό και τον έλεγχο διεξαγωγής τέτοιων επιχειρήσεων όπως ήδη συμβαίνει με την Κίνα (Stavridis, 2016).

Τα σκάφη που θα χρησιμοποιηθούν για την εφαρμογή του υβριδικού πολέμου θα στελεχώνονται από πολίτες των οποίων οι ενέργειες θα ελέγχονται από τον υβριδικό δρώντα χωρίς όμως να είναι ένστολοι. Για να είναι καλυμμένη η εμπλοκή του δρώντα οι άνθρωποι αυτοί θα παρουσιάζονται ως εθνικιστές ή τρομοκράτες ή με οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα οπωσδήποτε όμως ως πολίτες οι οποίοι δρουν με δικιά τους βούληση. Σε κάθε περίπτωση ακόμη και αν συλληφθούν θα πρέπει να αποκρύψουν οποιαδήποτε διασύνδεση με τον υβριδικό δρώντα έτσι ώστε να μην γίνει αντιληπτό πως οι ενέργειές τους αποτελούν μια συντονισμένη επιχείρηση.

Όσον αφορά στον εξοπλισμό των πλωτών μέσων που θα διεξάγουν τον υβριδικό πόλεμο μια πληθώρα μέσων, από μικρά όπλα μέχρι μεγαλύτερα αυτόματα όπλα και πυραύλους επιφανείας και αέρος, θα είναι διαθέσιμα. Μεγαλύτερη συμβολή στον πόλεμο αυτού του είδους, όπου η κάλυψη των ιχνών του δρώντα είναι μια εκ των σημαντικών επιδιώξεων, θα έχουν όπλα όπως οι νάρκες ή υποβρύχια οχήματα τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ανεντόπιστα (Stavridis, 2016). Ένα από αυτά τα σύγχρονα τεχνολογικά επιτεύγματα αποτελεί και το νέο δημιούργημα (Παπαιωάννου,

2018) της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, το τουρκικό «σαλάχι»⁴. Σε αυτή τη λογική εκμετάλλευσης του υποθαλάσσιου χώρου για μεγαλύτερη ελευθερία δράσης το ρωσικό ναυτικό έχει ήδη αναπτύξει υποβρύχια οχήματα τα οποία μπορούν να αναλάβουν επιχειρήσεις δολιοφθοράς αλλά και συλλογής πληροφοριών υποκλέπτοντας ακόμη και υποβρύχια δίκτυα επικοινωνιών μέσω της παγίδευσής τους (Kabanenko, 2018). Γίνεται αντιληπτό πως, όπως οι υβριδικές τακτικές επιβάλλουν, εκτός από τα μέσα που προβάλλουν καταστρεπτική ισχύ στον αντίπαλο τα πληρώματα των υβριδικών σκαφών θα έχουν στη διάθεσή τους και πληθώρα μη θανάσιμων όπλων όπως μεγάλης ισχύος παρεμβολείς laser, ηχητικούς παρεμβολείς, εκτοξευτές δακρυγόνων αερίων κ.α.

Το σύνολο των παραπάνω μέσων, μέσα από την ορθή διαχείριση και τον αποτελεσματικό συντονισμό, αποτελούν τα εργαλεία του υβριδικού δρώντα προκειμένου να επιφέρει τα επιθυμητά πλήγματα στα αδύναμα σημεία του αντιπάλου. Τέτοιοι στόχοι υψηλής αξίας, θα αποτελούν μεταξύ άλλων, εγκαταστάσεις άντλησης φυσικών πόρων ή υπόγεια καλώδια η καταστροφή των οποίων μπορεί να επιφέρει μια σειρά αρνητικών επιδράσεων και να παραλύσει την οικονομική και κοινωνική ζωή του αντιπάλου ιδιαίτερα σε περιπτώσεις ύπαρξης νησιωτικών συμπλεγμάτων. Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου θα αναπτύξουμε τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις εφαρμογής υβριδικού πολέμου στη θάλασσα κατά τον 21^ο αιώνα κάτι το οποίο θα μας επιτρέψει ακολούθως να συμπεράνουμε ποιες είναι οι υβριδικές απειλές για τη χώρα μας στο περιβάλλον του Αιγαίου πελάγους.

3.2 «Little Blue Men»: Μη συμβατική δράση αλιέων στη Νότια Κινεζική Θάλασσα (Erickson & Kennedy, 2015)

Η προσπάθεια των Κινέζων να έχουν υπό τον έλεγχό τους τη θαλάσσια περιοχή της Νότιας Κινεζικής θάλασσας λόγω των ιστορικών καταβολών τους στην περιοχή και των τεράστιων συμφερόντων τους σε πόρους είναι πολύ παλαιά. Γι' αυτό το λόγο το Πεκίνο αντιδρά σε κάθε δυσμενή ενέργεια εξωτερικού δρώντος και δε διστάζει να κλιμακώσει την αντίδρασή του σε κάθε εξωτερική απειλή, ενώ παράλληλα επιδεικνύει την κυριαρχία του απέναντι στους γείτονές του προσπαθώντας να αυξήσει τη ζώνη επιρροής του και να προκαλέσει επ' ωφελεία του αλλαγή του status quo.

⁴ Κινητή υποβρύχια νάρκη που θυμίζει σαλάχι και σύμφωνα με την τουρκική κατασκευάστρια εταιρεία είναι ικανή να πραγματοποιεί από κατασκοπεία μέχρι καταστροφικές επιθέσεις στα εχθρικά πλοία

Στην προσπάθειά της αυτή, η Κίνα ασκεί τη δύναμή της μέσω εφαρμογής υβριδικής πρακτικής, χρησιμοποιώντας τη θαλάσσια πολιτοφυλακή της, τους αποκαλούμενους «Little blue men». Πρωταρχικό ρόλο στην ανωτέρω πρακτική διαδραματίζουν οι ιδιωτικές αλιευτικές εταιρείες⁵. Αυτές οι ομάδες πολιτοφυλακής δρουν μέσω του εμπορικού αλιευτικού στόλου της επαρχίας Χαϊνάν, προκειμένου να θέσουν σε εφαρμογή το δόγμα του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού⁶ του Κ.Κ. Κίνας περί «Ανθρώπινου πολέμου στη θάλασσα». Αποτελούν μια μη συμβατική δύναμη, τα μέλη της οποίας στρατολογούνται από την τοπική αλιευτική κοινότητα της Χαϊνάν και άλλες ναυτιλιακές βιομηχανίες, οι οποίοι από απλοί ψαράδες μετατρέπονται σε στρατιωτικούς οργανισμούς και λαμβάνουν στρατιωτική εκπαίδευση και πολιτική μόρφωση ώστε να είναι διαθέσιμοι να ενεργήσουν βάσει της κυβερνητικής πολιτικής και να αμυνθούν για τα θαλάσσια συμφέροντα της Κίνας.

Η θαλάσσια πολιτοφυλακή δρα ως υβριδική δύναμη και ο ρόλος της κατά την ειρηνική περίοδο είναι να υποστηρίξει μια καταναγκαστική θαλάσσια διπλωματία απέναντι σε Ιαπωνία, Φιλιππίνες και Βιετνάμ, να επιβάλει τη μονομερή εποχιακή απαγόρευση αλιείας της Κίνας στη Νότια Κινεζική θάλασσα και να παρέχει υπηρεσίες υποστήριξης στην κινεζική ακτοφυλακή, όπως η ανατροφοδότηση κινεζικών τεχνητών εγκαταστάσεων στην περιοχή. Οι θαλάσσιες πολιτοφυλακές έχουν ως σκοπό να αυξήσουν την κινεζική στρατιωτική δύναμη κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε σύγκρουσης στη θάλασσα. Κατά τη διάρκεια συγκρούσεων η θαλάσσια πολιτοφυλακή θα έχει ρόλο πολλαπλασιαστή ισχύος αναπτύσσοντας χιλιάδες αλιευτικά σκάφη να διεξάγουν παραστρατιωτικές δραστηριότητες και να παρέχουν πληροφορίες προς ενίσχυση των επιχειρήσεων του ναυτικού, ενώ μέσω ειδικών επίλεκτων μονάδων προβαίνει σε επιχειρήσεις ελέγχου και επίδειξης παρουσίας προκειμένου να υποστηρίξει τις ναυτικές δυνάμεις και τις δυνάμεις ακτοφυλακής. Θεωρείται πιθανό ότι κάθε χτύπημα εναντίον σκάφους της

⁵ Η εταιρεία Fugang Fisheries Co., Ltd., διαθέτει σκάφη και πληρώματα, τα οποία πολλαπλές φορές έχουν δράσει ως θαλάσσια πολιτοφυλακή, προκειμένου να προωθήσει και να υπερασπισθεί τις κινεζικές διεκδικήσεις στη νήσο Σπράτλι. Αντίστοιχα η πολιτοφυλακή Danzhou του λιμανιού Baimeijiang έχει αναλάβει παρόμοιο ρόλο στα νησιά Paracel, η θαλάσσια πολιτοφυλακή στο χωριό Tanmen ενεπλάκη άμεσα στη διένεξη στον σκόπελο Scarborough Shoal Standoff με τις ναυτικές δυνάμεις των Φιλιππίνων. Η πολιτοφυλακή της πόλης Sansha ιδρύθηκε σε ένα από τα αμφισβητούμενα νησιά Paracel. Αντίστοιχη πρακτική υιοθετείται και στη διαχρονική διαμάχη Κίνας-Ιαπωνίας, και τώρα τελευταία και Ταϊβάν, για τα νησιά Senkaku (Ιαπωνία), Diaoyu (Κίνα) και Tiaoyutai (Ταϊβάν).

⁶ Χαρακτηριστική είναι η φράση που απέδωσε περιληπτικά η επίσημη εφημερίδα του Ε.Α.Σ. για τη συγκεκριμένη τακτική : «Φορώντας καμουφλάζ θεωρούνται κατάλληλοι ως στρατιώτες, βγάζοντας το καμουφλάζ μετατρέπονται σε νομοταγείς ψαράδες».

πολιτοφυλακής θα αποτελέσει το επίκεντρο πολιτικής και δημόσιας διπλωματικής προσπάθειας υπονόμευσης του εχθρού.

Οι δυνάμεις της πολιτοφυλακής αποτελούνται από πολιτικά αλιευτικά σκάφη με διάφορους ρόλους, από διάσωση προσαραγμένων πλοίων μέχρι επιθετικές επιχειρήσεις επίδειξης κυριαρχίας. Πλέον έχει αυξηθεί η τεχνογνωσία της και αποτελεί πολύ σημαντικό φορέα που αναλαμβάνει ποικίλα καθήκοντα⁷. Οι πιο ανεπτυγμένες μονάδες της εκπαιδεύονται για να αντιμετωπίσουν ξένα πλοία με ανταρτοπόλεμο χρησιμοποιώντας νάρκες και αντιαεροπορικά βλήματα, δρώντας στην πρώτη γραμμή. Κάποιες από τις μονάδες της παρέχουν υποστήριξη στο στρατό και την Ακτοφυλακή⁸, ενώ κάποιες άλλες συνδράμουν σε θέματα αναγνώρισης, φύλαξης σημαντικών εγκαταστάσεων, παραπλάνηση και παρεμβολές σε εχθρικό εξοπλισμό, κάνοντας μεταφορές και επισκευές, καθώς και σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης⁹.

Στα πλαίσια της εκπαίδευσης και της συνεργασίας έχουν διεξαχθεί και ασκήσεις με συμμετοχή στρατού, ακτοφυλακής και πολιτοφυλακής¹⁰. Για την καλύτερη συνεργασία μεταξύ τους, τα σκάφη της πολιτοφυλακής διαθέτουν το κινέζικο δορυφορικό σύστημα ναυτιλίας Μπεϊντού (Beidou), το οποίο επιτρέπει τον εντοπισμό μονάδων και την εκπομπή σύντομων μηνυμάτων. Ακόμα η κυβέρνηση έχει δώσει κίνητρα, καθώς επιχορηγεί όλα τα κόστη που σχετίζονται με τέτοιες αποστολές, ενώ οι ιδιοκτήτες των σκαφών και άλλα μέλη της πολιτοφυλακής αποζημιώνονται για φθορές/ζημιές που υπέστησαν κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης. Ο βασικός σκοπός των πολιτοφυλακών είναι η επίτευξη του καλύτερου συνδυασμού μεταξύ καθημερινής αλιείας και δραστηριότητας που σχετίζεται με την εθνική θαλάσσια πολιτική, διατηρώντας πάντα την ετοιμότητα σε οποιοδήποτε κάλεσμα των στρατιωτικών τους διοικητών να αναλάβουν καθήκοντα.

⁷ Εκτελείται εκπαίδευση που ποικίλει από αναγνώριση πλοίων έως τη χρήση ελαφρού οπλισμού και στρατιωτική οργάνωση. Στα πλαίσια εξασφάλισης πίστης και αφοσίωσης, λαμβάνουν εκπαίδευση περί πολιτικής και εθνικής άμυνας

⁸ Το τάγμα πολιτοφυλακής της πολιτείας Γιουχουάν (Yuhuan) εφοδιάζει τα πολεμικά πλοία με καύσιμα, οπλισμό και άλλες παροχές.

⁹ Η πολιτοφυλακή της πόλης Ταϊζού (Taizhou) έχει εκτελέσει 136 αποστολές έρευνας και διάσωσης σώζοντας 18 σκάφη και 286 ανθρώπους.

¹⁰ Τον Αύγουστο του 2014 εκτελέστηκε μεγάλη κλίμακας άσκηση στον κόλπο του Tonkin όπου αλιευτικά σκάφη εκτέλεσαν επιχειρήσεις σε ρόλο αναγνώρισης και παρεμπόδισης με σκοπό την προστασία μιας πλατφόρμας διάτρησης

3.3 Θαλάσσια πολιτοφυλακή Βιετνάμ (Ταο, 2016)

Το Νοέμβριο του 2009¹¹ η Εθνική Συνέλευση του Βιετνάμ ψήφισε νόμο¹² που προέβλεπε ότι οι αλιευτικοί στόλοι του Βιετνάμ θα συνοδεύονταν πάντα από δυνάμεις αυτοάμυνας της πολιτοφυλακής. Η θαλάσσια πολιτοφυλακή έγινε κυρίαρχη, αφού απέκτησε επίσημο ρόλο, και οι ψαράδες του Βιετνάμ βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή¹³, εκεί όπου εξελίσσονται οι θαλάσσιες διενέξεις, καθώς αποτέλεσαν τα αυτιά και τα μάτια του ναυτικού του Βιετνάμ, της ακτοφυλακής και άλλων υπηρεσιών και συμμετείχαν σε διαμάχες με ευθείες απειλές και επιθέσεις¹⁴ εναντίον των Κινέζων ψαράδων ενώ παράλληλα περιόριζαν σταδιακά το χώρο εκτέλεσης αλιείας των Κινέζων.

Βασική στρατηγική πολιτική της Κυβέρνησης του Βιετνάμ είναι η με κάθε τρόπο και σε κάθε ευκαιρία προσπάθεια να καταστήσει γνωστό το θέμα της Νότιας Κινεζικής θάλασσας. Αποκορύφωμα αυτής της προσπάθειας ήταν η ενεργοποίηση του «Πρωτοκόλλου Νο 67», μιας πολιτικής που ενθαρρύνει τους ψαράδες να κατασκευάσουν μεγάλα και ανθεκτικά αλιευτικά σκάφη, ώστε να μετατρέψουν την παράκτια αλιεία σε αλιεία σε ανοικτή θάλασσα¹⁵, η οποία θα αποφέρει περισσότερα κέρδη, ενώ παράλληλα απαγόρευσε την κατασκευή μικρής ισχύος σκαφών.

Η απροθυμία των ψαράδων να πάρουν το ρίσκο να αλιεύουν στη Νότια Κινεζική θάλασσα υπό το φόβο σύλληψης αλλά και η χρήση από κάποιους ψαράδες, χρηματοδοτούμενων από την κυβέρνηση, μεγάλων σκαφών για εκτέλεση παράκτιας αλιείας ανάγκασαν την Κυβέρνηση να δώσει κίνητρα¹⁶ για να ενθαρρύνει τους ψαράδες να αλιεύουν στην περιοχή αυτή.

Η Κυβέρνηση επίσης υποστηρίζει τη θαλάσσια επιτήρηση με θωράκιση της ακτοφυλακής με βαρύ οπλισμό. Η θαλάσσια πολιτοφυλακή έχει επίσης ενισχυθεί. Κάθε αλιευτικό σκάφος που πηγαίνει μεμονωμένα για παράνομη αλιεία στη Νότια Κινεζική θάλασσα συνοδεύεται από τρία οπλισμένα σκάφη της πολιτοφυλακής, ενώ

¹¹ Από τις αρχές του 1960 οι ψαράδες του Βιετνάμ έφεραν πάντα οπλισμό όταν ψάρευαν στην ανοικτή θάλασσα εφαρμόζοντας το σύνθημα «κράτα όπλο με το ένα χέρι και άπλωνε δίχτυα με το άλλο».

¹² Νόμος περί Πολιτοφυλακής και Δυνάμεων Αυτοάμυνας, ψηφίστηκε με ποσοστό 89%.

¹³ Υπάρχουν 13 τμήματα της πολιτοφυλακής μόνο στη Νταννανγκ (Danang), τα οποία παρέχουν υποστήριξη σε περίπου 3.000 ψαράδες, ενώ στην Καν Χόα (Khanh Hoa) υπάρχουν περίπου 10.000 ψαράδες και 2.000 αλιευτικά σκάφη.

¹⁴ Ο οργανισμός της πολιτοφυλακής έχει προμηθεύσει τους ψαράδες με φορητούς ασυρμάτους, υπέρυθρες διόπτρες νυχτερινής οράσεως και πυροβόλα.

¹⁵ Τα περισσότερα αλιευτικά σκάφη μέχρι εκείνη τη στιγμή εμπλέκονταν μόνο με παράκτια αλιεία, καθώς ήταν χαμηλής ισχύος και δεν μπορούσαν να φτάσουν ως την Νότια Κινεζική θάλασσα.

¹⁶ Φοροαπαλλαγές, επιδότηση καυσίμων, αποζημίωση για όσους πλήρωσαν πρόστιμα στην Κίνα, καθώς επίσης δωρεές συσκευών επικοινωνίας και εθνικών σημαίων.

συνήθης τακτική είναι δέκα αλιευτικά σκάφη να σχηματίζουν ένα μικρό στολίσκο και να φεύγουν μαζί για παράνομη αλιεία. Επιπλέον έχει λάβει υποστηρικτικά μέτρα σε τομείς που αφορούν την επικοινωνία και την ιατρική περίθαλψη. Χαρακτηριστικά, το υπουργείο Γεωργίας δημιούργησε σύστημα δορυφορικών επικοινωνιών που μπορεί να υποστηρίξει 3.000 αλιευτικά σκάφη ανοικτής θαλάσσης. Επίσης έχουν κατασκευασθεί μεγάλοι παράκτιοι σηματοδοτικοί σταθμοί σε 15 επαρχίες, ενώ οι επαρχίες αυτές παρείχαν 2.000 σετ εξοπλισμού για μακρινές επικοινωνίες, οι οποίοι συνδέονται με GPS, καθώς και με το ανωτέρω σύστημα δορυφορικών επικοινωνιών.

Πέρα από την υλική βοήθεια, η Κυβέρνηση προσπαθεί να δημιουργήσει συνειδησιακό υπόβαθρο στους ψαράδες σχετικά με τις ιστορικές τους καταβολές στη Νότια Κινεζική θάλασσα διοργανώνοντας μεγάλο ετήσιο φεστιβάλ αλιείας, τοπικιστικές δραστηριότητες, επίσημες τελετές που αφορούν δωρεές που σχετίζονται με την αλιεία θαλάσσης, εκδηλώσεις και παραστάσεις από καλλιτέχνες, οι οποίοι προωθούνται από τα επίσημα μέσα, με σκοπό να ενθαρρύνουν τους ντόπιους ψαράδες να δραστηριοποιηθούν στην αμφισβητούμενη περιοχή.

Στο Βιετνάμ έχει αναπτυχθεί ένα κοινωνικό κίνημα στο οποίο εμπλέκονται η κυβέρνηση, ο στρατός και οι ψαράδες και τα τοπικά Μ.Μ.Ε. το στηρίζουν μαχόμενα στην πρώτη γραμμή. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά Μ.Μ.Ε. έχουν δημιουργήσει αγγλόφωνες στήλες για να προωθήσουν τις διεκδικήσεις στη Νότια Κινεζική θάλασσα ενώ κύριο έργο τους αποτελεί και η ενθάρρυνση των ντόπιων ψαράδων. Μάλιστα το Φεβρουάριο του 2016 ο πρωθυπουργός του Βιετνάμ περιόδευσε σε πόλεις όπου εδρεύουν τοπικές θαλάσσιες πολιτοφυλακές για αυτό το σκοπό. Ουσιαστικά στο Βιετνάμ η παράνομη αλιεία στη Νότια Κινεζική θάλασσα γίνεται με τη συναίνεση της κοινωνίας και της πολιτείας.

Οι αλιευτικοί στόλοι που επιχειρούν παράνομη αλιεία στη Νότια Κινεζική θάλασσα είναι οργανωμένοι σε ομάδες. Υπάρχει μια ομάδα η οποία είναι υπεύθυνη και για αλιεία αλλά και για να αμυνθεί σε θέματα που αφορούν τη θαλάσσια κυριαρχία. Κάθε ομάδα εκτελεί τις δραστηριότητές της σε μια συγκεκριμένη περιοχή και σε περίπτωση που δεχθούν επίθεση, κάποιες ομάδες θα καλέσουν ενισχύσεις από στρατεύματα στην ξηρά και όλες μαζί θα συνεργαστούν στη μάχη. Επισημαίνεται ότι κάθε αλιευτικό σκάφος είναι εξοπλισμένο με ραδιοσυσκευές για πρόγνωση καιρού και για επικοινωνία με τα στρατεύματα στην ξηρά, φέρει οπλισμό και το προσωπικό είναι συνειδητοποιημένο για τους σκοπούς που επιτελεί (αλιεία και άσκηση κυβερνητικής πολιτικής). Συχνά επίσης επιβαίνουν μέλη της πολιτοφυλακής,

μεταμφιεσμένοι ως ψαράδες, προκειμένου να συγκεντρώσουν πληροφορίες και να παρενοχλήσουν τους Κινέζους ψαράδες. Η αυξανόμενη ένταση στην περιοχή έχει αναβαθμίσει τη σημασία της πολιτοφυλακής, η οποία προστατεύει τα εθνικά συμφέροντα κάνοντας ακόμη και χρήση όπλων.

3.4 Ωκεάνιοι Αλιευτικοί Στόλοι (Distant water fishing (DWF) fleets) (*Distant Water Fishing Fleets and Hybrid Warfare, 2017*)

Στη σημερινή εποχή ορισμένες χώρες κάνουν χρήση των ιδιωτικών ωκεάνιων αλιευτικών τους στόλων, προκειμένου να ασκήσουν επιρροή στους παγκόσμιους ωκεανούς, που έχει ως αποτέλεσμα την πρόκληση γεωστρατηγικής αστάθειας. Οι συγκεκριμένοι στόλοι συχνά λαμβάνουν κρατικές επιχορηγήσεις ή υποστηρίζονται με άλλο τρόπο από τα κράτη προέλευσης και η πρακτική αυτή δημιουργεί δυνητικές εστίες ανάφλεξης για ένοπλη σύγκρουση.

Τον Οκτώβριο του 2016 ένα κινέζικο αλιευτικό σκάφος, που εντοπίστηκε να αλιεύει παράνομα εντός των χωρικών υδάτων της Νότιας Κορέας, εμβόλισε και βύθισε ταχύπλοο της ακτοφυλακής της Νότιας Κορέας. Το εν λόγω συμβάν προκάλεσε την αλλαγή τακτικής της ακτοφυλακής της Νότιας Κορέας, η οποία εφεξής έκανε χρήση πολυβόλων εναντίον των επιθετικών κινέζικων αλιευτικών σκαφών. Ινδοί και Πακιστανοί ψαράδες έχουν κατά καιρούς τεθεί υπό κράτηση από αμφότερες χώρες για παράνομη αλιεία, κάτι που επιδείνωσε τις ήδη τεταμένες μεταξύ τους γεωπολιτικές σχέσεις. Το Μάρτιο του 2016 ένα κινέζικο αλιευτικό πλοιάριο εντοπίστηκε να εκτελεί παράνομη αλιεία εντός των χωρικών υδάτων της Αργεντινής. Κατά τον εντοπισμό του το κινέζικο αλιευτικό πλοιάριο προσπάθησε να εμβολίσει το σκάφος της ακτοφυλακής της Αργεντινής και στη συνέχεια βυθίστηκε. Επίσης, προβλήματα έχουν παρατηρηθεί με την τακτική των ισλανδικών αλιευτικών σκαφών να αλιεύουν κοντά στις ακτές της Γροιλανδίας και εντός των καναδικών χωρικών υδάτων, χωρίς όμως ακραίες αντιδράσεις από Καναδά ή Δανία (Γροιλανδία). Η υποστήριξη των εν λόγω στόλων από κράτη-δρώντες, ή ακόμα και η άρνηση αποδοκimasίας ή καταδίκης όταν επιδεικνύουν εγκληματική συμπεριφορά, αποτελεί σιωπηρή αποδοχή. Γι' αυτό το λόγο η χρήση τους συνιστά εργαλείο κατά τη διεξαγωγή υβριδικού πολέμου και έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει σοβαρούς γεωπολιτικούς τριγμούς.

Πέρα όμως από αυτή την ευχέρεια παράνομης δράσης αλλά και την πιθανότητα βίαιης εμπλοκής με ξένα ακτοφυλακή και ναυτικό, οι αλιευτικοί στόλοι

προκαλούν σοβαρότατες επιδράσεις στις οικονομίες των κρατών-θυμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ινδονησία χάνει 3-5 δις. δολάρια το χρόνο¹⁷ από την παράνομη αλιεία των εν λόγω στόλων. Αυτό αναγκάζει αρκετά κράτη να αναλάβουν πρωτοβουλίες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν δραστικά τις συγκεκριμένες δράσεις. Στη Σομαλία (Ευθυμιάδου, 2016) η παράνομη αλιεία, δεδομένης της σπουδαιότητας της θάλασσας, και των πρώτων υλών που αυτή φέρει για την ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας, αποτέλεσε τη γενεσιουργό αιτία της εμφάνισης της πειρατείας, καθώς αρχικά οι επιθέσεις λάμβαναν χώρα στα πλαίσια προστασίας των παραγωγικών πηγών στα ανοικτά των σομαλικών ακτών και είσπραξης χρηματικών ποσών υπό μορφή φορολογίας από τα ξένα αλιευτικά πλοία, με σκοπό να δοθεί ένα τέλος στην ατιμωρησία των ξένων αλιευτικών και της καταχρηστικής άσκησης της αλιείας¹⁸. Η Ινδονησία έχει υιοθετήσει στρατηγική αποτροπής, ανατινάζοντας τα αλιευτικά σκάφη που κατάσχονται, ενώ η Νότια Κορέα έχει παραχωρήσει στην ακτοφυλακή της αυξημένο εύρος αρμοδιοτήτων, όσον αφορά στην αντιμετώπιση ξένων αλιευτικών σκαφών, παρέχοντας την εξουσιοδότηση χρήσεως όπλων σε περίπτωση απειλής.

Οι αυξημένες στρατιωτικές αντιδράσεις αποτελούν άλλη μια ένδειξη ότι οι ωκεάνιοι αλιευτικοί στόλοι θεωρούνται όχι μόνο ως μέσο οικονομικής ωφέλειας αλλά και ως πολεμικό όπλο. Είναι δεδομένο ότι παρόμοια προβλήματα θα κλιμακωθούν, καθώς υφίσταται σταδιακή μείωση των πόρων των ωκεανών κάθε χρόνο, το οποίο αναγκάζει τους στόλους να μετακινηθούν σε μακρινά θαλάσσια οικοσυστήματα και με αυτό τον τρόπο να προβαίνουν σε παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας περισσότερων κρατών.

3.5 «Little Grey (Un)Men»- Unmanned Underwater Vehicle (UUV) (Burgers & Romaniuk, 2016 και Romaniuk, 2017)

Με αφορμή την κατάσχεση από την Κίνα αμερικανικού μη-επανδρωμένου υποβρυχίου οχήματος στη Νότια Κινεζική θάλασσα, έχει ξεκινήσει, μεταξύ άλλων, συζήτηση που αφορά στον σκοπό της χρήσης των εν λόγω συσκευών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη ότι η χρήση τέτοιων μη-επανδρωμένων

¹⁷ Ισοδυναμεί με το 6% των φορολογικών εσόδων της κυβέρνησης της Ινδονησίας.

¹⁸ Ως πειρατές δραστηριοποιούνται πρώην ναυάρχες, οι οποίοι γνωρίζουν καλά την περιοχή, σε συνεργασία με άτομα με προηγούμενη στρατιωτική εμπειρία, οι οποίοι γνωρίζουν πώς να χειρίζονται τον οπλισμό που θα χρησιμοποιήσουν για να καταλάβουν το πλοίο και τον τρόπο που θα το προσεγγίσουν

συστημάτων σε μια περιοχή οφείλεται στην απουσία κάθε είδους πολιτικού πλαισίου ή επιρροής στην εν λόγω περιοχή. Τέτοιου είδους μη-επανδρωμένα συστήματα χρησιμοποιούνται για να περιπολούν και να ελέγχουν ζωτικούς θαλάσσιους διαδρόμους, προκειμένου να διατηρείται με έμμεσο τρόπο η παρουσία ενός κράτους σε γεωγραφικά σημεία που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον μεγάλου αριθμού δρώντων ή υφίστανται αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ παράκτιων κρατών. Το περιστατικό κοντά στις ακτές των Φιλιππίνων μαρτυρά τον τρόπο ενεργείας των μη επανδρωμένων συστημάτων σε μελλοντικές ναυτικές διενέξεις καταδεικνύοντας ότι πρόκειται για τακτικά και στρατηγικά μέσα.

Η χρήση των αποκαλούμενων «Little Grey (Un)Men» με τη μορφή μικρών και αυτόνομων μηχανών δεν περιορίζεται σε μόνο μία διάσταση πολέμου, γι' αυτό και αποτελεί ιδανικό εργαλείο για εφαρμογή επιθετικού υβριδικού/πολιτικού πολέμου. Οι Η.Π.Α. τα χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο, καθώς παρουσιάζουν εξαιρετικά θετική επίδραση στο ρόλο τους, ενώ παράλληλα είναι εξαιρετικό εργαλείο για συγκεκριμένες αποστολές. Υπό το πρίσμα εκτέλεσης υβριδικού πολέμου, τέτοιες επιχειρήσεις και συστήματα εξυπηρετούν πολλούς σκοπούς, όπως η επίδειξη ενεργούς αντίθεσης στις πολιτικές άλλων κρατών και η ικανότητα διατήρησης παρουσίας σε ιδιαίτερα αμφισβητούμενες περιοχές. Την αναγκαιότητα των UUV έχει κατανοήσει πλήρως και η Κίνα η οποία έχει αρχίσει την κατασκευή διαφόρων τύπων.

3.6 Μη-επανδρωμένα φουσκωτά ταχύπλοα σκάφη (Swarm boats)

Η χρήση μη επανδρωμένων οχημάτων σε αέρα και ξηρά αποτελεί μια τακτική η οποία χρησιμοποιείται τόσο από συμβατικές δυνάμεις, όπως οργανωμένους στρατούς και σώματα ασφαλείας όσο και από μυστικές υπηρεσίες, τρομοκρατικές οργανώσεις, επαναστατικούς στρατούς. Η ανάπτυξη της συγκεκριμένης τεχνολογίας στο θαλάσσιο περιβάλλον, απαραίτητη για την εκτέλεση υβριδικών επιχειρήσεων, καθυστέρησε χρονικά σε σχέση κυρίως με τον αέρα όπου μια πληθώρα ιπτάμενων οχημάτων, με διαφορετικά χαρακτηριστικά, βρίσκεται σε χρήση ή υπό κατασκευή. Τον Αύγουστο του 2014 το ναυτικό των Η.Π.Α. (Harper, 2014) εκτέλεσε επιτυχημένες δοκιμές χρήσεως φουσκωτών μη-επανδρωμένων ταχύπλοων σκαφών, των οποίων η αποστολή ήταν να προστατεύσουν μια μονάδα υψηλής αξίας καθώς αυτή εκτελούσε πλοήγηση κατά τη διέλευσή της από στενό πέρασμα. Βασικό ρόλο στην αποτελεσματική λειτουργία αυτών των σκαφών παίζει το εγκατεστημένο σε αυτά σύστημα

CARACaS¹⁹, το οποίο μπορεί να εγκατασταθεί και σε οποιοδήποτε πλοίο. Οι δοκιμές κατέδειξαν ότι τα σκάφη είχαν την αίσθηση του περιβάλλοντος, σχεδίασαν τη διαδρομή και εκτέλεσαν ελιγμούς συγχρονισμένα αποφεύγοντας να χτυπήσουν άλλα πλοία και τοποθετημένα εμπόδια, χωρίς τη βοήθεια ανθρώπινου χειριστή. Οι πορείες των σκαφών καθορίζονταν από αισθητήρες, ενώ τα σκάφη είχαν δυνατότητα να μοιράζονται πληροφορίες κατανόησης της τακτικής κατάστασης²⁰. Εκτός της πολύπλοκης τεχνολογίας, τα πλοία έχουν ικανότητα να επιδείξουν θανατηφόρες²¹ και μη²² δυνατότητες κατά την αντιμετώπιση των απειλών.

Κεφάλαιο τέταρτο – Υβριδικός πόλεμος στο Αιγαίο πέλαγος

4.1 Το ιδιόμορφο περιβάλλον του Αιγαίου πελάγους

Το Αιγαίο πέλαγος είναι μία από τις τέσσερις μεγαλύτερες λεκάνες της ανατολικής Μεσογείου καλύπτοντας μια έκταση 240.000 τ.χλμ. Στα βόρεια και τα δυτικά περιβάλλεται από την ελληνική ηπειρωτική χώρα, στα ανατολικά από τα μικρασιατικά παράλια και στο νότο από τα νησιά του Κρητικού τόξου. Το Αιγαίο πέλαγος συνδέεται με τη θάλασσα του Μαρμαρά και τη Μαύρη θάλασσα μέσω των στενών των Δαρδανελίων. Η ακτογραμμή του Αιγαίου είναι πολύ ανώμαλη και η τοπογραφική της δομή πολύ περίπλοκη. Υπάρχουν πάνω από 2.000 νησιά διάφορων μεγεθών που διασκορπίζονται σε όλη τη λεκάνη του Πελάγους (Καστρενόπουλος, 2009). Τα νησιά του συμπλέγματος των Δωδεκανήσων και του βορειοανατολικού Αιγαίου έχουν την ιδιαιτερότητα να απέχουν μικρότερη απόσταση από την ενδοχώρα της Τουρκίας σε σχέση με της Ελλάδα με εξαίρεση τη Θάσο και τον Άγιο Ευστράτιο. Ο συνολικός πληθυσμός των νήσων αυτών ανέρχεται περί τους 390.000 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Τα περισσότερα δε από τα νησιά αυτά βρίσκονται σε πολύ μικρή απόσταση από τα τουρκικά παράλια, με τη Σάμο η οποία απέχει μόλις 1,6 χλμ., να αποτελεί την εγγύτερη νήσο. Η εγγύτητα αυτή στα μικρασιατικά παράλια έχει καταστήσει καθημερινό φαινόμενο τις μετακινήσεις των κατοίκων των νήσων προς την Τουρκία για την κάλυψη πολλές φορές βασικών

¹⁹ Control Architecture for Robotic Agent Command and Sensing

²⁰ Σύμφωνα με τη Διεύθυνση Ναυτικών Ερευνών των Η.Π.Α. (Office of Naval Research): "Το πρόγραμμα CARACaS επιτρέπει στα σκάφη να ενεργούν αυτόνομα, χωρίς να απαιτείται ο έλεγχος από φυσική παρουσία, να επιχειρούν συντονισμένα με άλλα μη-επανδρωμένα σκάφη, να επιλέγουν τη διαδρομή ενεργείας, να εκτελούν επιχειρήσεις αποτροπή εχθρικών δυνάμεων και να συνοδεύουν/προστατεύουν φίλια ναυτική δύναμη.

²¹ Διαθέτουν 50 χιλ. οπλοπολυβόλο και όπλο με μικροκυματική κατευθυνόμενη ενέργεια.

²² Αφορά τη χρήση διαπεραστικού ήχου και φωτός, που εξασθενεί τους χειριστές των εχθρικών πλοίων

αναγκών όπως η αγορά ειδών πρώτης ανάγκης και υγειονομική περίθαλψη. Η εγγύτητα των νησιών του ανατολικού Αιγαίου στην Τουρκία έχει ως αποτέλεσμα επίσης την ύπαρξη τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών σταθμών οι οποίοι κάνουν αισθητή την παρουσία τους στους δέκτες των Ελλήνων κατοίκων. Τέλος καθημερινή σχεδόν είναι και η συνύπαρξη των Ελλήνων ψαράδων με τους Τούρκους στον ίδιο θαλάσσιο χώρο. Η διαμορφωθείσα αυτή πραγματικότητα, λόγω κυρίως της μορφολογίας του Αιγαίου πελάγους, έχει ως αντίκτυπο την καθημερινή επαφή των Ελλήνων του ανατολικού Αιγαίου με τα πολιτισμικά στοιχεία του γειτονικού λαού με ότι θετικό ή αρνητικό μπορεί να συνεπάγεται αυτό για το φρόνημα και το ηθικό των κατοίκων.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να συμπεράνουμε, λαμβάνοντας υπόψη σοβαρά το γεωγραφικό παράγοντα, πως η ιδιαιτερότητα του Αιγαίου ως θεάτρου υβριδικών επιχειρήσεων έγκειται:

- α. Στην πλειάδα των νήσων.
- β. Στο εκτεταμένο δίκτυο αλλοδαπών αλιέων.
- γ. Στην εγγύτητα σημαντικού αριθμού των νήσων στα μικρασιατικά παράλια.
- δ. Στο εκτεταμένο δίκτυο ακτοπλοϊκού, εμπορικού και αλιευτικού στόλου που δραστηριοποιείται εντός αυτού.

4.2 Υβριδική απειλή για την Ελλάδα από την Τουρκία

Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια αποπειράται να μεταβάλλει την μορφή με την οποία προβάλλει τις διεκδικήσεις της στον χώρο του Αιγαίου διατηρώντας αναλλοίωτα όμως τα χαρακτηριστικά που αφορούν το περιεχόμενο των διεκδικήσεων αυτών. Η πολιτική της Άγκυρας στο Αιγαίο ιδιαίτερα από το 1996 κι έπειτα προσπαθεί να υιοθετήσει μια στρατηγική τεχνητής κλιμάκωσης των γεγονότων βάσει της οποίας διάφορες εστίες πολιτικών και κοινωνικών κρίσεων θα γίνονται το κατάλληλο έδαφος για πάσης φύσεως παρέμβαση στα δρώμενα στον Ελλαδικό χώρο. Η Τουρκία εκτιμάται πως δεν αποσκοπεί, τουλάχιστον εμφανώς, σε μια ευθεία σύγκρουση παραδοσιακών συμβατικών μέσων με την Ελλάδα για πολλούς και διάφορους λόγους. Αυτό το οποίο επιχειρεί να επιτύχει η Άγκυρα είναι η διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος υβριδικών απειλών το οποίο μπορεί να γίνει εύφορο έδαφος για την διεξαγωγή «περιορισμένου πολέμου» σε διάφορες ζώνες του Αιγαίου (Υφαντίδης, 2018).

Σε αυτό το πλαίσιο από την περίοδο της ειρήνης η Τουρκία επιδίδεται τόσο σε ενέργειες συμβατικών μέσων με στοχευμένες και προσχεδιασμένες ενέργειες των δυνάμεων του τουρκικού πολεμικού ναυτικού και της ακτοφυλακής όσο και μη συμβατικών μέσων για την επιβολή πρωτίστως της ατζέντας περί «γκρίζων ζωνών» και των λοιπών διεκδικήσεων που εγείρει έναντι της Ελλάδας και αφορούν κατά κύριο λόγο το χώρο του Αιγαίου. Όπως θα δούμε παρακάτω η Τουρκία εφαρμόζει τακτικές υβριδικού πολέμου εδώ και δεκαετίες ενώ παράλληλα προετοιμάζεται για εφαρμογή νέων τακτικών βασίζοντας το σχεδιασμό της στην ανάπτυξη νέας τεχνολογίας μέσω της αμυντικής ή ακόμη και της διαστημικής της βιομηχανίας.

4.3 Μορφές υβριδικών απειλών στο Αιγαίο

4.3.1 Τουρκικός αλιευτικός στόλος

Στο χώρο του Αιγαίου πελάγους αλιεύουν καθημερινά χιλιάδες Έλληνες και Τούρκοι ψαράδες. Η τεράστια ακτογραμμή των μικρασιατικών παραλίων δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει σε καμία περίπτωση την ψευδαίσθηση πως η Τουρκία θα επέτρεπε την αποκλειστική εκμετάλλευση του Αιγαίου πελάγους από την Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό εδώ και δεκαετίες στο χώρο του Αιγαίου αλιεύουν καθημερινά χιλιάδες Έλληνες και Τούρκοι ψαράδες. Η συνύπαρξη αυτή είναι άλλοτε ειρηνική και άλλοτε οδηγεί σε διαξιφισμούς οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις εμπλέκουν και τα σκάφη της ελληνικής και τουρκικής ακτοφυλακής. Σημείο τριβής δεν αποτελούν τα διεθνή ύδατα, όπου μπορεί να αλιεύει οιοσδήποτε από τη στιγμή που δεν έχει ανακηρυχθεί ΑΟΖ, αλλά οι περιοχές όπου η Τουρκία εγείρει θέματα «γκρίζων ζωνών». Ιδιαίτερα στην περιοχή των Ιμίων και της Ζουράφας στη Σαμοθράκη υπάρχουν περίοδοι όπου η είσοδος Τούρκων ψαράδων σε ελληνικά χωρικά ύδατα είναι καθημερινό φαινόμενο και οδηγεί σε αψιμαχίες με τους Έλληνες ψαράδες. Τα φαινόμενα αυτά οδηγούν στην άμεση επέμβαση σκαφών της τουρκικής ακτοφυλακής τα οποία προφασιζόμενα ότι βρίσκονται σε τουρκικά ύδατα εκδιώκουν τα ελληνικά αλιευτικά εκφοβίζοντας τους ψαράδες ή ακόμη καταστρέφοντας τους δίχτυα και εργαλεία. Οι ενέργειες αυτές θεωρούνται προσχεδιασμένες σε πολλές των περιπτώσεων.

Στο Αιγαίο πέλαγος δραστηριοποιούνται περί τους 5.700 Τούρκοι αλιείς και 5.400 αλιευτικά σκάφη τα οποία ελλιμενίζονται σε 95 τουλάχιστον διαφορετικούς λιμένες κατά μήκος των μικρασιατικών παραλίων (Persin, Akyol, Davas, Saygi, 2011). Ο αριθμός αυτός καθιστά σαφές πως μια υβριδική απειλή επιπέδου Κινέζων

«little blue men» έχει τη δυναμική να αναπτυχθεί. Μέχρι σήμερα, πέραν της γνωστής ανωτέρω δράσης των Τούρκων αλιέων και της στενής σχέσης τους με την τουρκική ακτοφυλακή στο πλαίσιο υποστήριξης των ενεργειών τους, δεν είναι εμφανής κάποια προπαρασκευή εφαρμογής νέων υβριδικών τακτικών όπως στην περίπτωση της Κίνας. Σε κάθε περίπτωση το να τεθεί ένα τέτοιο σχέδιο σε εφαρμογή είναι εφικτό, καθώς υφίστανται τα μέσα και οι τρόποι, αλλά απαιτεί καλό συντονισμό και αρκετό χρόνο για να υλοποιηθεί. Οι αλιείς είναι μεν άνθρωποι εξοικιωμένοι με το υγρό στοιχείο δεν είναι όμως στρατιώτες. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να εκπαιδευτούν στη χρήση όπλων, τις επικοινωνίες, τη συλλογή πληροφοριών ακόμη και την εφαρμογή τακτικών ανορθοδόξου πολέμου. Χωρίς να είναι αδύνατη η παροχή μιας τέτοιας εκπαίδευσης εκτιμάται πως επί του παρόντος δεν επεξεργάζεται από τους έχοντες επωμιστεί την στρατηγική σχεδίαση της γείτονος έναντι της χώρας μας.

4.3.2 Μεταναστευτικές ροές

Αρχής γενομένης από το 1991 με την είσοδο παράνομων μεταναστών από την Αλβανία στη χώρα μας, η Ελλάδα βρίσκεται συνεχώς αντιμέτωπη με το συγκεκριμένο πρόβλημα. Η χώρα έκτοτε υποδέχεται σε ετήσια βάση δεκάδες χιλιάδες μετανάστες από περιοχές της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής οι περισσότεροι από τους οποίους εισέρχονται παράνομα. Η κατάσταση δε από το 2015 και έπειτα εκτραχύνθηκε επικίνδυνα λόγω της γενικότερης κατάστασης των πολέμων και των συγκρούσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η λύση της διαφυγής στην Ελλάδα ως σκαλοπάτι για τη μεταπήδηση σε μια χώρα της δυτικής Ευρώπης φάνταζε δελεαστική για πολλούς και αυτό ήταν που ήρθαν να εκμεταλλευτούν συγκεκριμένα συμφέροντα από την Τουρκία. Οι Τούρκοι δουλέμποροι κατάφεραν να μεταφέρουν εκατομμύρια ανθρώπους στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας κατά κύριο λόγο τη θαλάσσια οδό²³ (Κοτζαμάνης, Καρκούλη, 2016) εκμεταλλευόμενοι τις ιδιαιτερότητες φύλαξης των θαλασσίων συνόρων, σε σχέση με τα χερσαία, και τη μικρή απόσταση των ελληνικών νησιών από την Τουρκία εξελίσσοντας τη μετανάστευση σε μια καλοστημένη κερδοφόρα επιχείρηση.

Το τουρκικό κράτος ήρθε να εκμεταλλευτεί την κατάσταση προς όφελος του εξυπηρετώντας πολλαπλά συμφέροντα. Η διαχείριση της ροής των μεταναστών προς την Ελλάδα είναι προφανές πως αποτελεί πολιτική απόφαση της τουρκικής

²³ Σε ποσοστό 93% για το έτος 2015

κυβέρνησης. Όποτε η Τουρκία θέλει να πιέσει είτε την ΕΕ είτε την Ελλάδα σε κάποιο ζήτημα οι ροές παρουσιάζονται σημαντικά αυξημένες. Απέναντι στην ΕΕ είναι πάγια η απαίτηση για όλο και μεγαλύτερα χρηματικά κονδύλια, χορήγησης βίζας στους Τούρκους πολίτες, συνέχιση ενταξιακών διαπραγματεύσεων κ.α.

Όσον αφορά στην περίπτωση της Ελλάδας, η Τουρκία εκτιμάται πως δρα με άλλο γνώμονα. Είναι αδιαμφισβήτητο πως η αθρόα μετανάστευση σε έναν τόπο συχνά προκαλεί ανασφάλεια στο γηγενή πληθυσμό και δημιουργεί προκατάληψη. Τα ελληνικά νησιά του ανατολικού Αιγαίου είναι δεδομένο πως δεν μπορούν να αντέξουν ένα τόσο ογκώδες μεταναστευτικό κύμα τόσο δημογραφικά όσο και κοινωνικά και οικονομικά. Η μαζική μετανάστευση στα νησιά αυτά θα μπορούσε να είναι μια σύγχρονη υβριδική απειλή για την Ελλάδα. Επιδίωξη της Τουρκίας μπορεί δυνητικά να είναι η εγκατάσταση μεγάλου αριθμού μουσουλμανικού πληθυσμού προκειμένου να δημιουργηθούν θρησκευτικές και πολιτισμικές μειονότητες, αντίστοιχες με την περιοχή της Θράκης, με σκοπό την αλλοίωση των κοινωνικο-πολιτιστικών χαρακτηριστικών των περιοχών αυτών. Σίγουρα μετά και την προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία και την ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου η τακτική αυτή γίνεται όλο και πιο δημοφιλής στον στρατηγικό σχεδιασμό της γείτονος. Εξάλλου, κάποτε, ο Turgut Ozal είχε πει ότι «δεν χρειάζεται να κάνουμε πόλεμο με την Ελλάδα. Αρκεί να αφήσουμε μετανάστες να περάσουν τα ελληνικά σύνορα και να εγκατασταθούν εκεί» (Λυγερού, 2017).

4.3.3 Τρομοκρατία – Οργανωμένο έγκλημα

Η διεθνής τρομοκρατία αναδεικνύεται σε πρωτεύουσα απειλή για τις μεγάλες δυνάμεις της διεθνούς κοινότητας αλλά και επιλεκτικά για μικρότερες χώρες. Το σκεπτικό δράσεως της διεθνούς και εγχώριας τρομοκρατίας βασίζεται στο ότι κάθε τι που είναι αντίθετο στην φανατική πίστη των μελών της και κάθε ενέργεια που θα έχει διεθνή αντίκτυπο είναι θεμιτές πράξεις (Δεμέστιχας, 2004). Η Ευρώπη τα τελευταία έτη βιώνει στο έπακρο την τρομοκρατική απειλή καθώς ο αριθμός των επιθέσεων, κυρίως λόγω της έξαρσης του ισλαμικού εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης, βαίνει συνεχώς αυξανόμενος. Η Ελλάδα αναπόφευκτα, λόγω της αθρόας ροής μουσουλμάνων μεταναστών αποτέλεσε το μονοπάτι για ανθρώπους οι οποίοι είχαν ριζοσπαστικοποιηθεί τα τελευταία έτη, κυρίως από τη δράση του ISIS, και οι οποίοι στη συνέχεια μετέβησαν στην δυτική Ευρώπη για την οργάνωση τρομοκρατικής δράσης έναντι των «απίστων και εχθρών» του Ισλάμ.

Η παρουσία μεγάλου αριθμού μουσουλμάνων μεταναστών στη χώρα μας οπωσδήποτε ενέχει τον κίνδυνο δημιουργίας θυλάκων ισλαμικού εξτρεμισμού. Η δημιουργία μουσουλμανικής μειονότητας στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, αντίστοιχη με αυτή της Θράκης είναι αδιαμφισβήτητα το ευκταίο αν όχι και επιδιωκόμενο σενάριο από την πλευρά της Τουρκίας. Βεβαίως δεν πρέπει να παραβλέπουμε πως οι άνθρωποι που στοιβάζονται αυτή τη στιγμή στους χώρους υποδοχής και φιλοξενίας είναι διαφορετικής φυλετικής καταγωγής και ανήκουν σε διαφορετικά παρακλάδια της ισλαμικής πίστης με αρχέγονα μίσση, πολλές φορές, μεταξύ τους. Παρόλα αυτά στο πλαίσιο εφαρμογής υβριδικών τακτικών η Τουρκία σίγουρα θα επιχειρήσει να υποκινήσει αφανώς την διεξαγωγή τρομοκρατικών επιθέσεων επί ελληνικού εδάφους με σκοπό την αποσταθεροποίηση και την ύπαρξη κοινωνικής αναταραχής στη χώρα μας.

Η τρομοκράτηση του γηγενούς πληθυσμού δεν είναι απαραίτητο να επιτευχθεί μόνο με τρομοκρατικές επιθέσεις αλλά και με άλλες ενέργειες οι οποίες εμπίπτουν στο οργανωμένο έγκλημα. Άλλωστε οι δράσεις τους είναι τόσο σύνθετες που ουσιαστικά συνδέονται μεταξύ τους. Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί απειλή τόσο για το κράτος όσο και για την κοινωνία. Η διάπραξη ληστειών και δολοφονιών θα οδηγήσουν σε κοινωνική αναταραχή και ανασφάλεια καθώς και σε υποβάθμιση και οικονομικό μαρασμό των περιοχών εκείνων που θα μαστίζονται από τέτοια φαινόμενα. Ακόμη σε ένα ευρύτερο σχέδιο κατάπτωσης του ελληνικού κράτους στόχο των τρομοκρατών/εγκληματιών θα αποτελέσει η οικονομία της χώρας μέσω δολιοφθοράς δημόσιας περιουσίας ή ενεργειακών υποδομών και πλουτοπαραγωγικών κοιτασμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο κύριο στόχο θα αποτελέσει και η βαριά βιομηχανία της Ελλάδας, ο τουρισμός. Ένα σύνολο ενεργειών προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να είναι ένα οργανωμένο σχέδιο εκτεταμένων εμπρησμών δασών των νήσων, ή ένα προσχεδιασμένο ναυάγιο εμπορικού πλοίου το οποίο θα προκαλέσει οικολογική καταστροφή στο θαλάσσιο περιβάλλον ή ακόμη μια βομβιστική επίθεση σε ένα πολυσύχναστο τουριστικό θέρετρο.

4.3.4 Πληροφοριακός πόλεμος - Κυβερνοπόλεμος

Η «δύναμη της πληροφορίας» αποτελεί μια φράση διαχρονικά επίκαιρη καθώς η πληροφορία ανέκαθεν χρησιμοποιείται εργαλειακά από κρατικούς και μη δρώντες τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και πολέμου προκειμένου να επιτευχθούν οι θεθέντες στόχοι χωρίς άσκηση βίας. Συναφώς ο πληροφοριακός πόλεμος πάντοτε

είναι παρόν κατά τη διεξαγωγή επιχειρήσεων έναντι του αντιπάλου με τα μέσα που χρησιμοποιούνται να διαφέρουν από εποχή σε εποχή. Ο πληροφοριακός πόλεμος είναι πολυσχιδής ως όρος καθώς δύναται να εκφραστεί με διάφορους τρόπους όπως είναι οι ακόλουθοι:

α) με τη συλλογή πληροφοριών σε στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο,

β) με τη διασπορά ψευδών ειδήσεων και πληροφοριών

γ) μέσω της άσκησης προπαγάνδας

δ) με την αποτροπή συλλογής πληροφοριών από τον εχθρό

ε) μέσω της άσκησης ψυχολογικών επιχειρήσεων

στ) μέσω της άσκησης κυβερνοπολέμου

ζ) μέσω της άσκησης ηλεκτρονικού πολέμου

Κύριος στόχος του πληροφοριακού πολέμου είναι η άσκηση επιρροής στον άνθρωπο, τόσο σε αυτούς που κατέχουν την εξουσία και λαμβάνουν τις αποφάσεις όσο και στις μάζες. Αυτό σε μεγάλο βαθμό επιτυγχάνεται μέσω της άσκησης προπαγάνδας και της διασποράς ψευδών ειδήσεων και πληροφοριών. Κατά τον 20^ο αιώνα αυτού του είδους πληροφοριακές επιχειρήσεις επιτυγχάνονταν μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Σήμερα τα παραδοσιακά μέσα εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ευρέως για την επίτευξη των στόχων των δρώντων. Κρατικοί και μη δρώντες (π.χ. Ρωσία, Χεζμπολάχ) επιχειρούν να προωθήσουν τις απόψεις τους χρησιμοποιώντας τηλεοπτικά προγράμματα και χρηματοδοτώντας ομάδες προβληματισμού (think tanks). Στη σύγχρονη όμως εποχή μεγάλο κομμάτι της πίτας του πληροφοριακού πολέμου ανήκει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι οι δρώντες με συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό χρησιμοποιούν διαδικτυακά μέσα και ψεύτικες ειδησεογραφικές πηγές με στόχο την αμφισβήτηση της αντικειμενικής αλήθειας και τη δημιουργία πεδίου δράσης για τον επιτιθέμενο (Chivvis, 2017).

Αδιαμφισβήτητα λοιπόν το άρμα του πληροφοριακού πολέμου σύρεται τον 21^ο αιώνα πρωτίστως από το διαδίκτυο και ειδικότερα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το σύγχρονο αυτό μέσο έφερε πρωτίστως την επανάσταση τόσο στον τρόπο επιχειρησιακής οργάνωσης και δράσης των τρομοκρατικών οργανώσεων όσο και στις δυνατότητες προσηλυτισμού νέων οπαδών. Η γιγάντωση, για παράδειγμα, των τζιχαντιστικών οργανώσεων της Al-Qaeda και του ISIS οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον προσηλυτισμό μέσω ιστότοπων που στοχεύουν στην ιδεολογική σφυρηλάτηση διαδίδοντας περιεχόμενο από το Κοράνι, τα Χαντίθ και την ιστορία

του Ισλάμ με σκοπό την υποστήριξη του παγκόσμιου τζιχάντ. Η δύναμη αυτή που απέκτησαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η ραγδαία εξάπλωσή τους δεν μπορούσαν να αφήσουν εκτός «παιχνιδιού» και τους κρατικούς δρώντες. Έτσι σήμερα αποτελούν ένα χαμηλού κόστους και εύκολα προσβάσιμο μέσο το οποίο χρησιμοποιείται εργαλειακά ως στρατηγικό ή/και διπλωματικό όπλο στα χέρια των κυβερνήσεων.

Κυβερνοπόλεμος. Ο Κυβερνοπόλεμος αποτελεί μια από τις πτυχές του πληροφοριακού πολέμου, αν και στη σύγχρονη εποχή υπάρχει η τάση ταύτισης μεταξύ τους. Ουσιαστικά είναι μια νέα μορφή πολέμου η οποία ίσως αποτελεί την σημαντικότερη και ειδοποιό διαφορά του σύγχρονου υβριδικού πολέμου σε σχέση με το παρελθόν. Ο Κυβερνοχώρος, χαρακτηρίζεται από τη χρήση των ηλεκτρονικών και του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος για την αποθήκευση, τροποποίηση, και την ανταλλαγή δεδομένων μέσω δικτυωμένων συστημάτων και συναφών υποδομών (Γιαννακόπουλος, 2010). Εκτός από το διαδίκτυο, ο κυβερνοχώρος περιλαμβάνει και το σύνολο των εσωτερικών δικτύων, καθώς και τους μεμονωμένους ηλεκτρονικούς υπολογιστές που δεν είναι συνδεδεμένοι σε κανένα δίκτυο.

Κάθε ενέργεια που εκτελείται από μεμονωμένα άτομα ή ομάδες στα πλαίσια αμυντικών και επιθετικών επιχειρήσεων, με τη χρήση πληροφοριακών συστημάτων με στόχο την επίθεση σε άλλα υπολογιστικά συστήματα ή δίκτυα αυτών και στοχεύει κατά της ισχύος μιας χώρας ή κατά ενός μη κρατικού δρώντα (πρόσωπα, οργανισμούς, εταιρίες, κτλ) ονομάζεται κυβερνοπόλεμος (cyber warfare). Δεν υπάρχει επίσημος ορισμός του κυβερνοπολέμου στα πλαίσια του ΟΗΕ, παρότι το είδος αυτό του «πολέμου» εμφανίστηκε σχεδόν ταυτόχρονα με τη δημιουργία του κυβερνοχώρου (Γιαννακόπουλος, 2010). Όμως σε γενικές γραμμές ο πρωτεύον στόχος του κυβερνοπολέμου είναι η απόκτηση πλεονεκτήματος έναντι του αντιπάλου μέσω της διάρρηξης ή καταστολής της ακεραιότητας, εμπιστευτικότητας και διαθεσιμότητας των δεδομένων/ πληροφοριών που διακινούνται από το αντίστοιχο δίκτυο/πληροφοριακό σύστημα (Χαϊδής, 2012).

Όλες οι χώρες οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την πληροφοριακή υποδομή και τα δίκτυα υπολογιστών για τη λειτουργία των κρίσιμων υποδομών τους, όπως ο οικονομικός τομέας, η ενέργεια, οι τηλεπικοινωνίες, τα δίκτυα πετρελαίου και φυσικού αερίου, οι μεταφορές, τα δίκτυα ύδρευσης των πόλεων, οι υπηρεσίες εκτάκτων αναγκών και η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, αντιμετωπίζουν αυτή την

απειλή (Χαϊδής, 2012). Για μια χώρα, οι πιθανές επιπτώσεις των κυβερνοεπιθέσεων είναι σοβαρές, από τη διατάραξη της καθημερινότητας των πολιτών της μέχρι την υπονόμευση της κυριαρχίας της.

Ο Κυβερνοπόλεμος ως παγκόσμια απειλή έχει καταστεί πεδίο αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού για την κυριαρχία μεταξύ των κρατικών δρώντων αλλά και μεταξύ μη κρατικών δρώντων, για την υποστήριξη κυρίως των οικονομικών τους συμφερόντων. Οι Κυβερνοαπειλές εκδηλώνονται με μια αυξητική τάση κατά του συνόλου των δικτύων που απαρτίζουν τον κυβερνοχώρο, γεγονός που δημιουργεί μια άναρχη κατάσταση. Η σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία «προσφέρει» διαρκώς νέα και πιο εξελιγμένα κυβερνο-όπλα στους κυβερνο-επιτιθέμενους με την παγκόσμια κοινότητα να αναζητά συνεχώς τρόπους αντιμετώπισης αναγνωρίζοντας το μέγεθος της απειλής (Μαυρόπουλος, 2014).

Κυβερνοπόλεμος στο θαλάσσιο περιβάλλον. Μολονότι η συντριπτική πλειοψηφία των κυβερνοαπειλών αφορούν το ηλεκτρονικό οικονομικό έγκλημα, η κυβερνοαπειλή στο θαλάσσιο περιβάλλον είναι μια υπαρκτή παγκόσμια ασύμμετρη απειλή, που στρέφεται κατά της εθνικής ασφάλειας των χωρών αλλά και επηρεάζει τον τρόπο προσέγγισης των επιχειρησιακών επιπέδων. Ο Κυβερνοπόλεμος διαθέτει ένα σύγχρονο σύνολο από επιχειρησιακές τεχνικές με σκοπό τη διείσδυση στα δίκτυα διοίκησης και ελέγχου του αντιπάλου και στόχο την υποβάθμιση της λειτουργίας τους, την καταστροφή ή ακόμη και την παραπλάνηση.

Οι ειδικοί του χώρου, έχουν τονίσει ότι ένας παράγοντας που έχει υποβαθμιστεί στο κυβερνοχώρο του θαλάσσιου περιβάλλοντος είναι τα απαρχαιωμένα λογισμικά (Papadaki, Jones, Tam, 2016). Τα μεγάλα πλοία είναι ακριβά και χρειάζονται αρκετό καιρό να κατασκευασθούν με αποτέλεσμα να έχει αλλάξει, στο μεταξύ, η τεχνολογία και τα επίπεδα ασφαλείας των λογισμικών. Συχνά, ξεπερασμένα λογισμικά, εξακολουθούν και χρησιμοποιούνται στις επιχειρήσεις και στη λειτουργία ακόμα και των προηγμένων Ναυτικών με αποτέλεσμα να είναι απολύτως τρωτά σε κυβερνοεπιθέσεις.

Οι πηγές των απειλών χρησιμοποιούν διαφορετικής πολυπλοκότητας και κόστους εργαλεία και υπηρεσίες για την υλοποίηση των κυβερνοαπειλών που θα μπορούσαν να καταταχθούν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα δίκτυα bot (bot nets). Σε αυτά ο έλεγχος ενός υπολογιστή αναλαμβάνεται από άγνωστο άτομο με την εγκατάσταση κατάλληλου λογισμικού, έτσι ώστε να

χρησιμοποιηθεί για την εκτόξευση επιθέσεων σε έτερους υπολογιστές, εν αγνοία του χειριστή του, για λόγους απόκρυψης της ταυτότητας του δράστη. Ο έτερος τρόπος υλοποίησης των κυβερνοαπειλών είναι τα κακόβουλα προγράμματα (malware – malicious software). Ο όρος κακόβουλα προγράμματα είναι ένας γενικός όρος ο οποίος αναφέρεται σε ενοχλητικό ή επιβλαβές λογισμικό (προγράμματα, δέσμες ενεργειών ή μακροεντολές) που έχει σχεδιαστεί για να μολύνει, να καταστρέψει, να τροποποιήσει ή να προκαλέσει άλλου είδους προβλήματα σε έναν υπολογιστή ή πρόγραμμα εξ αποστάσεως, χωρίς να το γνωρίζει ο ιδιοκτήτης του. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι ιοί (viruses), τα «σκουλήκια» (worms) και οι «δούρειοι ίπποι» (Trojan Horses) (Παπαδούλη, 2009).

Οι κυβερνοαπειλές σε θαλάσσιο περιβάλλον αφορούν σε μεγάλο βαθμό στην τρωτότητα των ηλεκτρονικών συστημάτων τόσο των εμπορικών όσο και των πολεμικών πλοίων. Η προσβολή αυτών των συστημάτων μπορεί να επιφέρει μεγάλα προβλήματα στην εμπορική ναυτιλία εν καιρώ ειρήνης ενώ κατά την πολεμική περίοδο η προσβολή των συμβατικών ναυτικών μονάδων μπορεί να καθορίσει την έκβαση μιας συμβατικής, κατά τα λοιπά χαρακτηριστικά, σύγκρουσης. Η επικινδυνότητα του κυβερνοπολέμου έγκειται κυρίως στην μη δαπανηρή και εύκολη πρόσβαση στα μέσα και στο ότι η ταυτότητα της επίθεσης είναι ίσως περισσότερο δύσκολο να εντοπιστεί από κάθε άλλη μορφή υβριδικού πολέμου. Τα ναυτικά συστήματα που είναι ευάλωτα σε μια κυβερνοεπίθεση και μπορούν να προκαλέσουν σύγχυση στο ναυτιλιακό περιβάλλον ή/και να καθορίσουν την έκβαση μιας σύγκρουσης είναι τα ακόλουθα:

α. Αυτόματο Σύστημα Αναγνώρισης (Automated Identification System - AIS).

Το AIS είναι ένα αυτόματο σύστημα αναγνώρισης πλοίων για την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας. Η τοποθέτησή του στα πλοία πολιτικού τύπου με εκτόπισμα άνω των 300 τόνων είναι υποχρεωτική και τα πολεμικά πλοία δεν υποχρεούνται να εκπέμπουν τα στοιχεία τους. Βασίζεται στην ανοιχτή εκπομπή και λήψη στο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα (VHF) δεδομένων των πλοίων με σκοπό την αλληλοενημέρωση των ναυτιλλομένων και την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας. Τα δεδομένα αυτά περιλαμβάνουν ενδεικτικά την ταυτότητα και τον τύπο του πλοίου, τη γεωγραφική θέση, τα κινηματικά του στοιχεία (πορεία - ταχύτητα) και τον τύπο του φορτίου που φέρει. Η συγκέντρωση των ανωτέρω στοιχείων γίνεται σε σταθμούς στην ξηρά, οι οποίοι διαμοιράζουν αυτήν την εικόνα, επίσης σε πραγματικό χρόνο,

μέσω του διαδικτύου (AIS on-line). Για την λήψη των στοιχείων AIS από πλοία που βρίσκονται στην ανοικτή θάλασσα χρησιμοποιούνται αναμεταδότες εγκατεστημένοι είτε σε νησιά είτε σε δορυφόρους. Επομένως, οιοσδήποτε χρήστης με δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο μπορεί να βλέπει τη θέση, τα στοιχεία και την κίνηση όλων των πλοίων – φορέων AIS παγκοσμίως.

Η τρωτότητα του AIS έγκειται στη δυνατότητα αναπαραγωγής του σήματος AIS με ψευδή στοιχεία με σκοπό την προσομοίωση ενός πλοίου με εικονικά στοιχεία (“AIS spoofing”). Αυτό γίνεται είτε δημιουργώντας έναν σταθμό AIS είτε εκμεταλλευόμενος παρανόμως έναν υπάρχοντα αναμεταδότη AIS.

Στόχος του επιτιθέμενου μπορεί να είναι η δημιουργία ενός επονομαζόμενου «πλοίου - φάντασμα» (“Ghost - Ship”), το οποίο θα φαίνεται από τα εκπεμπόμενα δεδομένα ότι βρίσκεται σε μια γεωγραφική θέση όπου δεν υπάρχει στην πραγματικότητα πλοίο προκειμένου να προκληθεί σύγχυση όσον αφορά στην εικόνα της ναυτιλιακής κίνησης σε ένα συγκεκριμένο θαλάσσιο χώρο. Ακόμη, προκειμένου να επιτευχθεί παραπλάνηση μπορούν να παραποιηθούν τα στοιχεία ταυτότητας ενός πλοίου. Γίνεται εύκολα αντιληπτό μια τέτοια κίνηση με την εκπομπή πολλαπλών στόχων με ψευδή στοιχεία μπορεί να δημιουργήσει δυσχέρεια διαχωρισμού των πραγματικών στόχων και αποσαφήνισης της εικόνας στόχων σε μια συγκεκριμένη θαλάσσια περιοχή.

β. Παγκόσμιο Σύστημα Προσδιορισμού θέσης (Global Positioning System - GPS).

Το GPS είναι ένα αυτόματο σύστημα προσδιορισμού θέσης των πλοίων, και όχι μόνο, βασιζόμενο σε ένα παγκόσμιο δίκτυο δορυφόρων το οποίο έχει παγκόσμια κάλυψη. Ένα αυτόνομο σύστημα αποτελείται από μια εγκατεστημένη κεραία λήψης σήματος GPS, που συνδέεται με έναν υπολογιστή, και με μια ενσωματωμένη μονάδα απεικόνισης (οθόνη). Η κεραία λαμβάνει πληροφορίες από τους δορυφόρους, οι οποίες επεξεργάζονται από τον υπολογιστή και απεικονίζει στην οθόνη στοιχεία σχετικά με τη γεωγραφική θέση και την κίνηση του πλοίου (speed/ course over ground) με πολύ υψηλή ακρίβεια (Hayes, 2016). Επιπρόσθετα, το σήμα του GPS μπορεί να διαμοιρασθεί και σε άλλα συστήματα του πλοίου (π.χ. ECDIS (ηλεκτρονικός χάρτης), AIS, τακτικό σύστημα Πολεμικού Πλοίου, κλπ). Το σήμα GPS εκπέμπεται σε δύο διαφορετικές εκδοχές, για πολιτική (civil GPS) και για στρατιωτική (military GPS) χρήση.

Οι τρωτότητες του συστήματος αφορούν τη δυνατότητα παραπλάνησης και παρεμβολής (GPS spoofing and jamming). Η παραπλάνηση (spoofing) αποτελεί τη μέθοδο ηλεκτρονικής επίθεσης στην οποία ο δράστης εκπέμπει παραποιημένο σήμα GPS σε έναν δέκτη με σκοπό την παραπλάνηση και τον έλεγχο της ναυσιπλοΐας του πλοίου – στόχος. Η παρεμβολή (jamming) αποτελεί τη διαδικασία παρεμπόδισης λήψης και εκπομπής του σήματος GPS σε μια περιοχή. Παρότι ή εν λόγω διαδικασία εμπίπτει στον Ηλεκτρονικό Πόλεμο, τη θεωρούμε κυβερνοεπίθεση όταν χρησιμοποιείται ως «όχημα» για να δημιουργήσει μη αναμενόμενη λειτουργία σε άλλα θαλάσσια συστήματα (π.χ. AIS, ECDIS) σε μια θαλάσσια περιοχή. Στόχος δεν είναι ένα πλοίο αλλά μια γεωγραφική περιοχή και άμεση συνέπεια είναι η δημιουργία σύγχυσης στους ναυτιλλομένους. Μια προφανής ενδεικτική συνέπεια αυτού είναι η αδυναμία των πλοίων σε μια περιοχή όπου υφίσταται παρεμβολή GPS να εκπέμψουν και να λάβουν ορθά στοιχεία AIS δυσχεραίνοντας περαιτέρω την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας.

γ. Σύστημα Απεικόνισης Ηλεκτρονικού Χάρτη (Electronic Chart Display System – ECDIS)

Το ECDIS είναι ένα σύστημα απεικόνισης ηλεκτρονικού χάρτη σε υπολογιστή, το οποίο περιέχει όλες τις πληροφορίες που περιέχει ένας ναυτιλιακός χάρτης. Γι' αυτόν τον λόγο έχει αντικαταστήσει, σε μεγάλο αριθμό πλοίων, τους έντυπους ναυτικούς χάρτες. Σε μια τυπική εμπορική εγκατάσταση ECDIS, το σύστημα συνεργάζεται με τα συστήματα AIS, GPS, δρομόμετρο, γυροπυξίδα και radar και απεικονίζει τα αντίστοιχα δεδομένα συνολικά στον ηλεκτρονικό χάρτη του ECDIS με σκοπό την υποβοήθηση των χειριστών στην ασφαλή ναυτιλία του πλοίου.

Σε γενόμενες δοκιμές που πραγματοποιήθηκαν τον Ιανουάριο 2014 από την εταιρεία NCC (H.P.A.) που εξειδικεύονται στον έλεγχο της τρωτότητας συστημάτων πληροφορικής, διαπιστώθηκαν αδυναμίες στην ασφάλεια του ECDIS που αφορούν τη δυνατότητα ανάγνωσης, κλοπής, αντικατάστασης και διαγραφής αρχείων που βρίσκονταν στο τερματικό του (Newberry, 2014). Υπάρχουν δηλαδή τρόποι το περιεχόμενο των δεδομένων που διαμοιράζονται στο ECDIS να είναι ευάλωτα σε κυβερνοεπίθεση.

δ. Βιομηχανικό Σύστημα Ελέγχου (Industrial Control System - ICS).

Το ICS σε ένα πλοίο είναι ένα σύστημα που αποτελείται από μικρότερα υποσυστήματα ελέγχου των επιμέρους λειτουργιών/ παραμέτρων του πλοίου, τα οποία συνεργάζονται και τροφοδοτούν ένα κεντρικό δίκτυο. Το εν λόγω σύστημα

περιέχει σημεία πρόσβασης, τους λεγόμενους κόμβους, μέσω των οποίων οι ναυτιλλόμενοι αποκτούν πρόσβαση/ έλεγχο στα επιμέρους στοιχεία/ παραμέτρους του πλοίου, διαφορετικά ο καθένας (π.χ. πρόωση, πηδαλιούχηση, ναυτιλία). Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι στο ICS μπορεί να διασυνδέονται το GPS, το AIS και το ECDIS.

Οι τρωτότητες του ICS αποτελούνται από τις τρωτότητες των συστημάτων που το απαρτίζουν. Συνεπώς το ICS συγκεντρώνει κατ' αρχήν τις τρωτότητες του GPS, του AIS και του ECDIS. Συνέπεια των ανωτέρω είναι ακόμη μία αδυναμία του ICS που αφορά στη δυνατότητα που έχει ένας χρήστης από οιαδήποτε τοποθεσία να πάρει τον έλεγχο της πλοήγησης ενός πλοίου που ταξιδεύει και να το πηδαλιουχεί κατά τη δική του βούληση (Hayes, 2016).

ε. Σύστημα Εποπτείας, Ελέγχου και Συγκέντρωσης Δεδομένων (Supervisory Control And Data Acquisition System – SCADA System).

Το SCADA είναι ένα σύστημα που έχει εφαρμογή σε κρίσιμες υποδομές στην ξηρά, αλλά και σε πλοία. Αποτελείται από (Konon, 2014):

- Αισθητήρες (sensors) και διακόπτες ελέγχου σε κρίσιμα σημεία των εγκαταστάσεων υποδομής του πλοίου (π.χ. δίκτυο ποσίμου ύδατος, δίκτυο πυρκαϊάς, δίκτυο τροφοδοσίας καυσίμου, σύστημα προώσεως, δίκτυο ηλεκτρικής τροφοδοσίας, σύστημα πυρανίχνευσης, κ.α.).

- Μονάδα Κεντρικού Τερματικού (Master Terminal Unit – M.T.) που συλλέγει τα δεδομένα από τους αισθητήρες και τους διακόπτες, τα αποστέλλει μέσω κατάλληλης διασύνδεσης στους χειριστές και λαμβάνει εντολές από αυτούς για το χειρισμό των διακοπών της υποδομής.

- Απομακρυσμένη Μονάδα Ελέγχου (Remote Unit - R.U.) η οποία δέχεται τα δεδομένα από τη μονάδα M.T και αποστέλλει τις εντολές ελέγχου ή χειρισμού των διακοπών προς την M.T.

- Μία ή περισσότερες Μονάδες Χειρισμού (Human Machine Interface – H.M.I.), η οποίες ευρίσκονται σε ένα απομακρυσμένο δωμάτιο ελέγχου στο πλοίο. Οι μονάδες αυτές απεικονίζουν στους χρήστες όλες τις πληροφορίες που λαμβάνουν και μέσω αυτών έκαστος χρήστης εισάγει εντολές για τον χειρισμό και τον έλεγχο της υποδομής.

- Λογισμικό κατάλληλο που θα επιτρέπει στο σύστημα την εποπτεία της υποδομής εντός των ορίων ασφαλούς λειτουργίας της καθώς και τη

δημιουργία εντολών (από το χρήστη ή αυτόματα) για την αντιμετώπιση μιας κατάστασης στην οποία ένα δίκτυο λειτουργεί εκτός ορίων.

Όσον αφορά στις τρωτότητες του συστήματος το SCADA μπορεί να δεχθεί σοβαρό πλήγμα από κακόβουλο λογισμικό, το οποίο με οιονδήποτε τρόπο «μπήκε» στο δίκτυο των τερματικών με δυσμενή αποτελέσματα όπως η διακοπή της επικοινωνίας του χρήστη από την υποδομή που ελέγχει καθιστώντας την ευάλωτη σε περαιτέρω κυβερνοεπίθεση και δημιουργία εντολών στην υποδομή για να την «χειραγωγήσει» ή να την εξαναγκάσει να λειτουργήσει εκτός των ορίων ασφαλούς λειτουργίας της.

Η Τουρκία και ο πληροφοριακός πόλεμος. Το Αιγαίο πέλαγος θα αποτελέσει χωρίς αμφιβολία έναν από τους πιθανότερους χώρους σύγκρουσης σε μια ενδεχόμενη σύρραξη μεταξύ Ελλάδος – Τουρκίας. Ο επιχειρησιακός σχεδιασμός της Τουρκίας για την εφαρμογή υβριδικών τακτικών σε αυτή την περιοχή θα αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από την άσκηση πολυεπίπεδου πληροφοριακού πολέμου.

Μια από τις πρώτες στοχεύσεις είναι δεδομένο πως θα αποτελέσει ο πληθυσμός των νησιών του Αιγαίου με την εξαπόλυση προπαγανδιστικών μηνυμάτων και ψευδών ειδήσεων με κάθε δυνατό μέσο. Σε μια προσπάθεια άσκησης ψυχολογικής πίεσης στον ελληνικό πληθυσμό μια πολύ πιθανή τακτική είναι η εκπομπή στοχευμένων μηνυμάτων στα τουρκικά ΜΜΕ τα οποία βρίσκονται εντός εμβελείας λήψης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Στόχος αυτών των μηνυμάτων θα είναι η τόνωση του πατριωτικού φρονήματος του τουρκικού πληθυσμού με την παράλληλη καταρράκωση του ηθικού των Ελλήνων πολιτών. Επίσης μια από τις προπαρασκευαστικές ενέργειες θα είναι η εκμετάλλευση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για τη σφυρηλάτηση της κοινής γνώμης. Άλλωστε, μεταξύ άλλων, το επιτυχημένο εγχείρημα της αποτροπής του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στη Τουρκία έχει καταδείξει την αποτελεσματικότητα των μέσων αυτών.

Στο πλαίσιο άσκησης κυβερνοπολέμου σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσει τόσο το επίπεδο, ποσοτικό και ποιοτικό, του ανθρώπινου δυναμικού που θα επωμιστεί το έργο προσβολής των αντίπαλων ηλεκτρονικών συστημάτων όσο και τα διατιθέμενα τεχνολογικά μέσα. Το μπλοκάρισμα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και συγκεκριμένων ιστοσελίδων ενημέρωσης είναι μια από τις πρώτες ενέργειες σε κάθε κυβερνοεπίθεση. Επίσης η στόχευση της οικονομικής ζωής του αντιπάλου είναι μια πρακτική που υπάρχει στο σχεδιασμό κάθε επιτιθέμενου. Έτσι και για τους

Τούρκους χάκερ στόχο θα αποτελέσουν κρίσιμες υποδομές, όπως ο οικονομικός τομέας, η ενέργεια, οι τηλεπικοινωνίες, τα δίκτυα πετρελαίου και φυσικού αερίου, οι μεταφορές, τα δίκτυα ύδρευσης των πόλεων, οι υπηρεσίες εκτάκτων αναγκών και η ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Η στόχευση των υποδομών αυτών στα νησιά του Αιγαίου θα συμβάλει ακόμη περισσότερο στην άσκηση ψυχολογικής πίεσης και τρομοκράτησης του τοπικού πληθυσμού με σκοπό την ύπαρξη κοινωνικής αναταραχής.

Σε περίπτωση που ο σχεδιασμός υβριδικού πολέμου από μέρους της Τουρκίας περιλαμβάνει και την εμπλοκή σε γενικευμένη ένοπλη σύρραξη είναι δεδομένο πως αντικείμενο κυβερνοεπίθεσης θα αποτελέσει και ο θαλάσσιος χώρος του Αιγαίου. Η επίθεση στα ηλεκτρονικά συστήματα πλοήγησης και στα δίκτυα διοίκησης και ελέγχου των εμπορικών και πολεμικών πλοίων που πλέουν στο χώρο του Αιγαίου θα δημιουργήσει την επιθυμητή κατάσταση σύγχυσης όσον αφορά στο πραγματικό ναυτιλιακό περιβάλλον και στην ασφάλεια ναυσιπλοίας με πιθανή την εσκεμμένη πρόκληση ναυτικού ατυχήματος.

Στο πλαίσιο εφαρμογής υβριδικών τακτικών εν μέσω μιας γενικευμένης σύρραξης η οποία θα περιλαμβάνει και την εμπλοκή συμβατικών ναυτικών μονάδων σημαντική θέση κατέχει και η δυνατότητα άσκησης ηλεκτρονικού πολέμου. Η Τουρκία θα επιδιώξει την εκμετάλλευση του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος προς όφελός της αποστερώντας παράλληλα στις ελληνικές δυνάμεις αυτή τη δυνατότητα. Οι τακτικές του ηλεκτρονικού πολέμου στο πλαίσιο των πληροφοριακών επιχειρήσεων θα έχουν ως βασικό στόχο την απαγόρευση των επικοινωνιών, την καταστολή και αντιμετώπιση μη επανδρωμένων οχημάτων και τις παρεμβολές σε συστήματα διοίκησης και ελέγχου. Η Τουρκική αμυντική και διαστημική βιομηχανία έχει τα τελευταία έτη αναπτύξει μεγάλες δυνατότητες και μέσα ηλεκτρονικού πολέμου με την κατασκευή συστημάτων που δύναται να υποκλέπτουν και να παρεμβάλουν ηλεκτρονικά συστήματα όπως οι δορυφόροι Turksat και το σύστημα επιτήρησης του Αιγαίου Uzun Ufuk (Μοτσάκος, 2015). Επίσης πέραν του στρατιωτικού τομέα αντικείμενο επίθεσης θα αποτελέσουν και οι ελληνικοί και τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί σταθμοί των οποίων το σήμα θα επιχειρηθεί να παρεμβληθεί στο πλαίσιο της άσκησης ψυχολογικών επιχειρήσεων εναντίον του ελληνικού πληθυσμού.

4.3.5 Τουρκικά τεχνολογικά μέσα στην υπηρεσία του υβριδικού πολέμου

Από τη δεκαετία του 1980 η Τουρκία έχει θέσει τις βάσεις για μια εγχώρια αμυντική βιομηχανία μέσω συμπαραγωγών με ξένες εταιρείες. Έτσι η Τουρκία σήμερα έχει φτάσει στο σημείο να κατασκευάζει από αεροπλάνα και πυραύλους μέχρι πολεμικά πλοία (Γκασιάμης, 2018). Στόχο της τουρκικής κυβέρνησης αποτελεί η χώρα έως το 2023 να μην εισάγει κανένα οπλικό σύστημα από ξένες εταιρείες και να παράγει το σύνολο των αναγκών της σε αμυντικά συστήματα. Υπό αυτό το πρίσμα υποστηρίχθηκαν από το τουρκικό κράτος πολλές ιδιωτικές εταιρείες και δημόσιες επιχειρήσεις που εργάζονται για την παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας, όπως η ASELSAN, η Turkish Aerospace Industries, η Havelsan, η Roketsan, η TUBITAK, η Baykar, η Tusas και η FNSS Defense Systems (Tekingunduz, 2018).

Πολλά από τα προϊόντα παραγωγής της τουρκικής αμυντικής και διαστημικής βιομηχανίας ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις ενός σύγχρονου πεδίου μάχης με παραγωγή συστημάτων για τη διεξαγωγή τόσο συμβατικών όσο και ασύμμετρων υβριδικών επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στην εκμετάλλευση του διαστήματος η Τουρκία διαθέτει σε λειτουργία την παρούσα χρονική περίοδο τρεις τηλεπικοινωνιακούς (Türksat-3A/4A/4B) και δύο τηλεπισκοπικούς/κατασκοπευτικούς δορυφόρους (Göktürk-1 / Göktürk-2), εκ των οποίων εκτιμάται ότι όλοι χρησιμοποιούνται και για στρατιωτικούς σκοπούς. Έτσι ενώ οι Türksat χρησιμοποιούνται για να υποστηρίξουν πολιτικές και στρατιωτικές επικοινωνίες έχουν ταυτόχρονα τη δυνατότητα να ενταχθούν σε ένα γενικότερο επιχειρησιακό σχεδιασμό ηλεκτρονικού πολέμου καθώς διαθέτουν ικανότητες υποκλοπής επικοινωνιών και παρεμβολής του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος. Επιπλέον οι δορυφόροι κατόπτρευσης Göktürk, υψηλής διακριβωτικής ικανότητας, αυξάνουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα του συστήματος συλλογής κρίσιμων πληροφοριών.

Στο επίπεδο των χρησιμοποιούμενων μέσων για την υλοποίηση ενός υβριδικού σχεδίου σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσουν και τα διατιθέμενα τηλεκατευθυνόμενα ή αυτοκατευθυνόμενα οχήματα. Η Τουρκία έχει επενδύσει και σε αυτό τον τομέα και ο στρατηγικός της σχεδιασμός περιλαμβάνει την κατασκευή νέων προηγμένων τεχνολογικά μέσων για χρήση σε ξηρά, θάλασσα και αέρα. Έχοντας αναπτύξει την κατάλληλη τεχνογνωσία στον τομέα των αεροχημάτων η Τουρκία σήμερα έχει επιτύχει υψηλούς αριθμούς παραγωγής. Έτσι έχουν

κατασκευαστεί πλήθος UAVs από πολύ μικρών διαστάσεων όπως είναι τα black hornet και puma για τη διεξαγωγή ειδικών επιχειρήσεων μέχρι τα Bayraktar TB2 τα οποία μπορούν να πλήξουν με πύραυλο έναν αντίπαλο στόχο. Αντίθετα σε πιο πρώιμο στάδιο βρίσκεται η παραγωγή μη επανδρωμένων πλωτών και υποθαλάσσιων μέσων USVs (Unmanned Surface Vehicles) (“Levent Unmanned surface vehicle”, 2018) και UUVs (Unmanned Underwater Vehicles) (“Turkish company showcases remotely-controlled naval mine drone”, 2018) τα οποία όμως εφόσον τεθούν σε γραμμή παραγωγής θα δώσουν ακόμη μεγαλύτερες δυνατότητες διεξαγωγής ασύμμετρου πολέμου στη γείτονα.

Η ανάπτυξη μη επανδρωμένων οχημάτων σε θάλασσα και αέρα στην περιοχή του Αιγαίου πελάγους θα αποτελέσει αδιαμφισβήτητο στόχο της Τουρκίας σε μια ενδεχόμενη σύγκρουση και θα της χαρίσει το επιθυμητό συγκριτικό πλεονέκτημα και πιο συγκεκριμένα:

α. Η ανάπτυξη των UAVs, των οποίων ο εντοπισμός από τα συμβατικά συστήματα επιτήρησης είναι εξαιρετικά δύσκολος, θα παρέξει την απαραίτητη πληροφόρηση στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις για τις θέσεις κρίσιμων στόχων ενώ θα μπορούν να πλήξουν τον αντίπαλο με χρήση βομβών ή πυραύλων.

β. Η ανάπτυξη USVs τα οποία θα φέρουν συσκευές ISR (Intelligence, Surveillance and Reconnaissance), πυροβόλα όπλα / βλήματα και θα είναι αυτόνομα ή κατευθυνόμενα από καμουφλαρισμένα εμπορικά πλοία ή από παράκτιους σταθμούς θα μπορούν να αναλάβουν τη διεξαγωγή ηλεκτρονικού πολέμου, τη συλλογή πληροφοριών, επιτήρηση και αναγνώριση σε καθορισμένη θαλάσσια περιοχή και την προσβολή πλοίων του πολεμικού ναυτικού ή του λιμενικού ή οποιουδήποτε άλλου επιθυμητού στόχου.

γ. Η ανάπτυξη UUVs τα οποία θα φέρουν συσκευές ISR (Intelligence, Surveillance and Reconnaissance), τορπίλες και θα είναι αυτόνομα ή κατευθυνόμενα από καμουφλαρισμένα εμπορικά πλοία ή από παράκτιους σταθμούς θα μπορούν να αναλάβουν τη συλλογή πληροφοριών, επιτήρηση και αναγνώριση σε καθορισμένη θαλάσσια περιοχή και την προσβολή πλοίων του πολεμικού ναυτικού ή του λιμενικού ή οποιουδήποτε άλλου επιθυμητού στόχου.

4.4 Τρόποι αντιμετώπισης υβριδικών απειλών από την Ελλάδα

4.4.1 NATO, ΕΕ και συνεργασία με περιφερειακές δυνάμεις

Το NATO μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία αλλά και τη δράση του ISIS επικέντρωσε τις προσπάθειές του στην δημιουργία των απαραίτητων δομικών συνθηκών προκειμένου μια εκδήλωση υβριδικής επίθεσης έναντι μιας χώρας μέλους της συμμαχίας να μπορεί να αντιμετωπιστεί με αποτελεσματικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο και μέσα από ζυμώσεις δημιουργήθηκαν φορείς όπως το NATO's Joint Intelligence and Security Division ενώ και οι ηγέτες της Συμμαχίας τον Ιούλιο του 2018 συμφώνησαν να δημιουργηθούν επιχειρησιακές ομάδες αντιμετώπισης υβριδικών επιθέσεων με αποστολή την παροχή βοήθειας σε οποιαδήποτε συμμαχική χώρα απαιτηθεί. Αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της προσπάθειας αποτελεί και η στενή συνεργασία με την ΕΕ σε επίπεδο ανταλλαγής πληροφοριών, προετοιμασίας, αποτροπής και άμυνας εναντίον υβριδικών απειλών (*"NATO'S response to hybrid threats"*, 2018).

Για τα ελληνικά δεδομένα και προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια δυνητική υβριδική επίθεση εκ μέρους της Τουρκίας φαντάζει μόνο ως ουτοπικό το σενάριο οποιασδήποτε βοήθειας εκ μέρους του NATO τόσο σε πληροφοριακό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο καθώς και οι δύο χώρες αποτελούν μέλη της συμμαχίας. Όσον αφορά στην ΕΕ εκτίμησή μου είναι πως και αυτή θα μείνει αμέτοχη παρά το ότι οι σχέσεις με την Τουρκία απέχουν πολύ από το να θεωρούνται αγαστές σήμερα και σίγουρα δεν βρίσκονται στο προ δεκαετίας επίπεδο των έντονων, για την ενταξιακή πορεία, ζυμώσεων.

Προσωπική μου πεποίθηση αποτελεί πως η Ελλάδα θα πρέπει να ενισχύσει τη συνεργασία της σε όλα τα επίπεδα με τις περιφερειακές δυνάμεις της περιοχής της ανατολικής Μεσογείου όπως είναι το Ισραήλ και η Αίγυπτος. Ιδιαίτερα επιβάλλεται η απόκτηση γνώσης από το Ισραήλ το οποίο από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, με την εμφάνιση και τη δράση των οργανώσεων Χαζμπολάχ και Χαμάς, έχει αποκτήσει μεγάλη εμπειρία στην αντιμετώπιση των υβριδικών επιθέσεων. Τόσο ο πόλεμος των 34 ημερών του 2006 όσο και οι συνεχείς μεμονωμένες επιθέσεις των οργανώσεων αυτών έναντι του κράτους του Ισραήλ είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία των απαραίτητων δομών αντιμετώπισης. Πέραν όμως της τεχνογνωσίας και της ετοιμότητας των μέσων η αποτελεσματικότητα του Ισραήλ έγκειται και στην πολιτικοστρατιωτική βούληση της έγκαιρης αντίδρασης. Κανένας δεν γνωρίζει πως θα αντιδράσει σε μια επίθεση, αλλά όλοι ξέρουν ότι τελικά θα αντιδράσει. Οι πράξεις του μπορεί να είναι μια κυβερνοπεπίθεση, δολοφονίες αντίπαλων ηγετικών στελεχών, οικονομικές κυρώσεις, ή πλήρης πολεμική επιχείρηση. Με τον τρόπο αυτό έχει

καλλιεργήσει σε μεγάλο βαθμό την αποτροπή σε αυτού του είδους τις απειλές.

4.4.2 Πληροφοριακές επιχειρήσεις - Κυβερνοάμυνα

Όπως έχει αναφερθεί πολλάκις στην παρούσα εργασία κύριο γνώρισμα του υβριδικού πολέμου αποτελεί ο πληροφοριακός πόλεμος. Η Ελλάδα προκειμένου να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την εξ'ανατολών υβριδική απειλή θα πρέπει πρωτίστως να επενδύσει στην ανάπτυξη δυνατοτήτων «αχρήστευσης» των αντίστοιχων μέσων προπαγάνδας του αντιπάλου. Έτσι απαιτείται η κατάλληλη προετοιμασία προκειμένου να υπάρχει το απαραίτητο προς εκπομπή υλικό στο σύνολο των ΜΜΕ, συμπεριλαμβανόμενων και των διαδικτυακών, ενώ θα πρέπει να εξασφαλιστεί η απρόσκοπτη και συνεχής πρόσβαση του ελληνικού πληθυσμού σε αυτά. Ο χρόνος που θα επιχειρηθεί η σφυρηλάτηση της κοινής γνώμης και η εξύψωση του εθνικού φρονήματος είναι υψίστης σημασίας για την επιτυχία του εγχειρήματος. Η έλλειψη προετοιμασίας και καθυστερημένη ανάληψη ενεργειών μπορεί να οδηγήσει σε μια κατάσταση κοινωνικής ανασφάλειας, μη αναστρέψιμη.

Παρά την ύπαρξη του πληροφοριακού πολέμου από την αρχαιότητα, αυτός εκφράζεται με διαφορετικές τακτικές ανά τους αιώνες, ανάλογα με τα διατιθέμενα κάθε φορά τεχνολογικά μέσα. Η Ελλάδα σήμερα βρίσκεται σημαντικά βήματα πίσω σε σχέση με τη Τουρκία και θα πρέπει να ανακάμψει άμεσα στον τομέα της αμυντικής βιομηχανίας με κατασκευή μη επανδρωμένων οχημάτων ενώ θα πρέπει να γίνουν και προσπάθειες εκμετάλλευσης του διαστήματος με ανάπτυξη εθνικών προγραμμάτων τηλεπικοινωνιακών και κατασκοπευτικών δορυφόρων. Σημαντική προτεραιότητα σε ένα σύγχρονο υβριδικό περιβάλλον αποτελεί ο πλήρης έλεγχος του ηλεκτομαγνητικού φάσματος με δυνατότητα εκτέλεσης υποκλοπών και παρεμβολών των αντίπαλων συστημάτων. Η ανάπτυξη τεχνολογικών μέσων που θα παρέχουν αυτή τη δυνατότητα, σε ένα θέατρο επιχειρήσεων όπως αυτό του ανατολικού Αιγαίου πελάγους, θα προσδώσουν στην Ελλάδα συγκριτικό πλεονέκτημα αφού θα έχουν ως αποτέλεσμα την αποστέρηση μεγάλου μέρους των δυνατοτήτων του αντιπάλου. Τέλος εξαιρετικά μεγάλης σημασίας είναι και ο έλεγχος του κυβερνοχώρου. Σε αυτό τον τομέα απαιτείται μεγάλος αριθμός προσωπικού υψηλών γνώσεων και κατάρτισης το οποίο υπό τη σκέπη ενός κρατικού φορέα θα αναπτύσσει την απαιτούμενη τεχνολογία για αποτελεσματική κυβερνοάμυνα. Στόχος θα πρέπει να είναι η αποτροπή οποιασδήποτε κυβερνοεπίθεσης έναντι των υπολογιστικών δικτύων που

υποστηρίζουν τις κρίσιμες υποδομές της χώρας καθώς και αυτών που μπορούν να δημιουργήσουν σύγχυση σε ναυτιλιακό επίπεδο σε θάλασσα και αέρα στο Αιγαίο.

4.4.3 Δομή δυνάμεων

Οι στρατιωτικές μονάδες του μέλλοντος πρέπει να είναι δυνάμεις πολλαπλών αποστολών ικανές να διεξάγουν επιχειρήσεις σε αντισυμβατικά πεδία μαχών και κάτω από αντίξοες συνθήκες. Η νέα δομή διοίκησης και ελέγχου με έμφαση στην πληροφόρηση, την επιτήρηση, την αναγνώριση και τη συλλογή πληροφοριών επιβάλλεται από τα σύγχρονα δεδομένα. Οι δυνάμεις που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν τις υβριδικές απειλές θα πρέπει να είναι κατάλληλα καταρτισμένες και εκπαιδευμένες ενώ θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα στο άγνωστο (Hoffman, 2007, σ.48-50). Γι αυτό και το μέλλον των επιχειρήσεων βρίσκεται σε μικρές ευέλικτες μονάδες αντισυμβατικού πολέμου οι οποίες θα μπορούν να δράσουν τάχιστα σε εχθρικό περιβάλλον σε ξηρά, θάλασσα, αέρα και διαδίκτυο (Tucker, 2017).

4.4.4 Αντιμετώπιση στο θαλάσσιο περιβάλλον του Αιγαίου

Το βάρος για την αντιμετώπιση των υβριδικών επιθέσεων στο θαλάσσιο χώρο του Αιγαίου πελάγους αναμφίβολα θα βαρύνει το σχεδιασμό των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας της χώρας. Για το λόγο αυτό είναι επιτακτική ανάγκη η εκπαίδευση και άσκηση των στελεχών επί νέων σχεδίων αντισυμβατικών μορφών πολέμου. Συγκεκριμένα για το χώρο του Αιγαίου το Πολεμικό Ναυτικό, η Πολεμική Αεροπορία και το Λιμενικό Σώμα θα κληθούν κατά προτεραιότητα να αντιμετωπίσουν τις υβριδικές απειλές στο πεδίο της μάχης. Η ασάφεια αυτών των σεναρίων θα απαιτήσει εκπαίδευση και κατάρτιση σε κανόνες εμπλοκής ενώ απαιτείται να δοκιμαστεί και η αποτελεσματικότητα των συμβατικών συστημάτων ενάντια στις αντισυμβατικές δυνάμεις σε θάλασσα και αέρα (Stavridis, 2016). Στο πλαίσιο της απαίτησης νέας δομής δυνάμεων, όπως είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο, επιβάλλεται η δημιουργία ευέλικτων μονάδων ειδικών δυνάμεων που θα μπορούν να δράσουν αστραπιαία για προσβολή των μέσων του αντιπάλου.

Η συμμετοχή της ελληνικής ακτοφυλακής σε ηγετικό ρόλο στην καταπολέμηση του θαλάσσιου υβριδικού πολέμου είναι επίσης ζωτικής σημασίας. Απαιτείται τόσο η αύξηση των πλωτών μέσων όσο και ο εκσυγχρονισμός των συστημάτων επιτήρησης προκειμένου να καταστούν τεχνολογικά σύγχρονα για την

αντιμετώπιση των υβριδικών τεχνικών τόσο ως προς τα μη επανδρωμένα συστήματα όσο και προς την αποτροπή λαθραίας εισόδου πολιτών στη χώρα. Καθώς αυτές οι τεχνικές έχουν εφαρμοστεί σε διάφορες περιπτώσεις μέχρι σήμερα δεν θα κληθούμε να «ανακαλύψουμε τον τροχό». Αυτό που απαιτείται είναι η συνεργασία με έμπειρα σε αυτό το είδος πολέμου κράτη, όπως οι ΗΠΑ και το Ισραήλ, και η υιοθέτηση των τακτικών τους στην αντιμετώπιση των εν λόγω απειλών. Αυτή είναι η ασφαλέστερη οδός προς την δημιουργία ενός πλαισίου λειτουργίας μέσα από το οποίο οι ελληνικές δυνάμεις θα δύναται να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις υβριδικές απειλές της σύγχρονης εποχής.

Συμπεράσματα

«Πόλεμος είναι η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα». Η φράση αυτή του Carl von Clausewitz αποτελεί ίσως τον πιο συχνά χρησιμοποιούμενο ορισμό για μεγάλο μέρος των μελετητών του φαινομένου όντας η απαρχή της ερευνητικής τους διαδικασίας. Λέξεις κλειδιά στον εν λόγω ορισμό η «πολιτική» και τα «μέσα» καθιστούν σαφείς τους λόγους ύπαρξης διαφορετικών εκφάνσεων του πολέμου ανά τους αιώνες. Οι αρχές της πολιτικής μπορεί να παραμένουν ίδιες στον βασικό τους άξονα όταν όμως οδηγούν σε συρράξεις ο τρόπος που θα εκφραστούν στο πεδίο είναι συνάρτηση των διατιθέμενων μέσων τα οποία με τη σειρά τους είναι άμεσα συνδεδεμένα με την τεχνολογική εξέλιξη σε όλα τα επίπεδα. Έτσι σήμερα, έχοντας αποδειχθεί πως η χρήση υβριδικών τακτικών μπορεί να αποφέρει τα ίδια ή και καλύτερα αποτελέσματα ως προς την επίτευξη των στόχων του δρώντα σε σχέση με τις συμβατικές μεθόδους, οι υβριδικοί πόλεμοι αποτελούν το μέλλον των συγκρούσεων σε ένα συγκεχυμένο τοπίο με θολό το διαχωρισμό μεταξύ ειρήνης και πολέμου. Στις μέχρι σήμερα υβριδικές συγκρούσεις, όσον αφορά στο φυσικό πεδίο αντιπαράθεσης, κύριο ρόλο έχουν διαδραματίσει οι «αγνώστου ταυτότητας» στρατιώτες ή οι παραστρατιωτικές ομάδες πάσης φύσεως. Η μετεξέλιξη αυτών των συγκρούσεων επιβάλλει την αθρόα συμμετοχή, με κυρίαρχο ρόλο στη σχεδίαση των επιχειρήσεων, των μη επανδρωμένων οχημάτων σε ξηρά, θάλασσα και αέρα. Το θαλάσσιο περιβάλλον αποτελεί δυνητικά ένα εξαιρετικό πεδίο δράσης για την εφαρμογή υβριδικών τακτικών καθώς περιλαμβάνει μία ακόμη διάσταση, την υποθαλάσσια, ενώ οι δυνατότητες και τα μέσα επιτήρησης είναι σημαντικά υποδεέστερα συγκρινόμενα με το χερσαίο χώρο.

Όσον αφορά στα καθ' ημάς είναι δεδομένο πως η Τουρκία ποτέ δεν έπαψε να επιδιώκει την αλλαγή του status quo στην περιοχή εγείροντας τις πάγιες διεκδικήσεις της, που αφορούν κατά κύριο λόγο στο χώρο του Αιγαίου πελάγους, άλλοτε με προκλητικές ενέργειες και δημιουργία κρίσεων και άλλοτε με ηπιότερα μέσα όπως τη διπλωματική οδό. Αδιαμφισβήτητα η συμμετοχή της στην Βορειοατλαντική συμμαχία και η προοπτική ένταξης στην ΕΕ έχουν αποτελέσει παράγοντα που έχει ανασχέσει οποιαδήποτε επιθετική πρόθεση ενδεχόμενα να υπήρχε στο σχεδιασμό της. Σήμερα όμως, ο τρόπος που έδρασε η Ρωσία κατά την προσάρτηση της Κριμαίας φαντάζει εξαιρετικά δελεαστικός για το στρατηγικό σχεδιασμό οποιασδήποτε αναθεωρητικής δύναμης. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως την Τουρκική στρατηγική σκέψη έχει απασχολήσει η αναζήτηση αντίστοιχων σημείων υπεροχής όπως για παράδειγμα η εκμετάλλευση της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη και η ευαλωτότητα των νήσων του ανατολικού Αιγαίου λόγω γεωγραφίας. Η ασάφεια που διέπει τη διεξαγωγή του μεγαλύτερου μέρους των υβριδικών επιχειρήσεων και κατά συνέπεια η ισχνή διεθνής αντίδραση δεν μπορεί παρά να οδηγήσει το σχεδιασμό ενός αναθεωρητικού δρώντα όπως είναι η Τουρκία προς την προετοιμασία διεξαγωγής τέτοιου είδους επιχειρήσεων για επίτευξη των τεθέντων στόχων. Ειδικότερα όταν το πεδίο δράσης όπως αυτό του Αιγαίου πελάγους είναι ευνοϊκό για την ανάπτυξη υβριδικών τακτικών όπως είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο. Κάποιες από αυτές τις τακτικές ήδη βρίσκονται σε εξέλιξη έναντι της χώρας μας ενώ η μεγαλύτερη απειλή βρίσκεται στα άλματα που έχει κάνει η Τουρκία στον τομέα της στρατιωτικής και διαστημικής τεχνολογίας με συνεπακόλουθα αποτελέσματα την παραγωγή συστημάτων υψηλών δυνατοτήτων όπως η μαζική παραγωγή μη επανδρωμένων οχημάτων, μέσα τα οποία τις παρέχουν δυνατότητες υβριδικής επίθεσης.

Η χώρα μας καλείται να ακολουθήσει τις εξελίξεις, έργο εξαιρετικά δύσκολο λόγω της γενικότερης δημοσιονομικής κατάστασης. Το όλο ζήτημα πρέπει όμως να αντιμετωπιστεί ολιστικά προκειμένου η χώρα να μην βρεθεί προ δυσάρεστων εκπλήξεων. Η εναπόθεση των ελπίδων για στήριξη από το NATO και την ΕΕ μόνο αβάσιμη μπορεί να θεωρηθεί. Πρώτο και κύριο μέλημα πρέπει να αποτελέσει η σύναψη ισχυρών δεσμών συνεργασίας σε πολιτικοστρατιωτικό επίπεδο με χώρες περιφερειακές δυνάμεις στην περιοχή με συνισταμένα τα κοινά συμφέροντα. Μονόδρομο αποτελεί η ενίσχυση της αποτρεπτικής ικανότητας και ει δυνατόν η χρήση υβριδικών τακτικών προς όφελος της χώρας. Η ανάληψη δράσεων στον τομέα της τεχνολογικής ανάπτυξης επενδύοντας στην παραγωγή ημέτερων συστημάτων,

εκμεταλλεζόμενοι παράλληλα το ισχυρό ανθρώπινο δυναμικό, πρέπει να αποτελέσει το σημείο αναφοράς για την ανάδειξη μιας εξ'ολοκλήρου νέας φιλοσοφίας στην εθνική μας στρατηγική.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

Κοτζαμάνης, Β., Καρκούλη, Α. (2016). *Οι μεταναστευτικές εισροές στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία: ένταση και βασικά χαρακτηριστικά των παρατύπων εισερχομένων ως και των αιτούντων άσυλο*. ανακτήθηκε από Δημογραφικά Νέα <https://www.tovima.gr/files/1/2016/04/metanaroes.pdf>

Levent Unmanned surface vehicle. (2018). ανακτήθηκε από <https://www.aselsan.com.tr/en-us/capabilities/unmanned-systems/unmanned-vehicles/levent-unmanned-surface-vehicle>

Turkish company showcases remotely-controlled naval mine drone. (2018) <https://navaltoday.com/2018/04/18/video-turkish-company-showcases-remotely-controlled-naval-mine-drone/>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γιαννακόπουλος, Β. (2010). *Κυβερνοπόλεμος: υπαρκτή παγκόσμια ασύμμετρη απειλή*. Ανακτήθηκε από <http://www.24grammata.com/?p=7649>

Γκασιάμης, Μ. (7 Ιουλ 2018). *Η «μεγάλη δουλειά» που κάνει ο Ερντογάν με την τουρκική βιομηχανία*. ανακτήθηκε από <https://www.news.gr/oikonomia/business-stories/article/1193732/i-megali-doulia-pou-kani-o-erntogan-me-tin-tourkiki-viomichania.html>

Δασκαλάκης, Ι. (2015). Ο υβριδικός πόλεμος προκαλεί δέος. *Η Νέα Πολιτική*, τεύχος 16, σ. 26-27

Δεμέστιχας, Γ. (2004). *Εθνική στρατηγική, ασφάλεια και Ε.Δ.*. ανακτήθηκε από http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t19/t19_06.htm

Ευθυμιάδου, Α. (2016). *Σύγχρονη πειρατεία: Προκλήσεις και Λύσεις- Η χρήση των ιδιωτών ενόπλων φρουρών για την προστασία της εμπορικής ναυτιλίας*. (Διπλωματική εργασία). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Κομοτηνή

Καστρενόπουλος, Ν. (Οκτ 2009). *Η ωκεανογραφία του Αιγαίου*. Ανακτήθηκε από <https://astypalaia.wordpress.com>

Κατράνης, Α. (2013). *Η Μέση Ανατολή στη Δίνη των Νέων Πολέμων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. σ. 25,61,71,72

- Λυγερού, Ν. (2017). «|Τουρκικός παράλληλος στρατός» σχεδιάζει 100 χτυπήματα τύπου Τιμα. Ανακτήθηκε από www.protothema.gr, <https://www.protothema.gr/greece/article/658053/tourkikos-parallilos-stratos-shediase-100-uvridika-htupimata-tupou-imia/>
- Μαυρόπουλος, Π. (2014). *Κυβερνοπόλεμος και Εθνική Στρατηγική*. ανακτήθηκε από <http://www.warandstrategy.gr>
- Μοτσάκος, Γ. (17 Σεπ 2015). *Τουρκικά «ηλεκτρονικά μάτια» πάνω από την ελληνική επικράτεια*. Ανακτήθηκε από <https://www.pentapostagma.gr>
- Μπαζίνης, Θ. (23 Μαρ 2018). *Ο Υβριδικός Πόλεμος και περιπτώσεις εφαρμογής στο θαλάσσιο περιβάλλον*, ανακτήθηκε από <https://kedisa.gr>
- Παντελής, Κ. (30 Σεπ 2015). *Ποιος είναι ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος;*. ανακτήθηκε από ΚΕΔΙΣΑ, <https://kedisa.gr/poios-einai-o-syghronos-ybridikos-polemos>
- Παπαδούλη, Μ. (2009). *Οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο: Τι είναι και ποιους προβληματισμούς δημιουργούν*. ανακτήθηκε από <http://ikee.lib.auth.gr/record/128019/files/GRI-2011-7617.pdf>
- Παπαιωάνου, Π. (23 Απρ 2018). *Η Τουρκία κατασκευάζει νέο υπερόπλο για να καταστρέφει τα πλοία του εχθρού*. ανακτήθηκε από <https://www.news247.gr/kosmos/foniko-salachi-i-toyrkia-kataskeyazei-neo-ypeloplo-gia-na-katastrefei-ta-ploia-toy-echthroy.6605405.html>
- Πλατιάς, Κ. & Κολιόπουλος, Κ. (2015). *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίαυλος. σ.95-101
- Το νέο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα και η εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία (9 Μαρ 2017), ανακτήθηκε από <http://e-amyna.com>
- Τριανταφυλλίδης, Δ. (28 Δεκ 2017). *Το δόγμα Γκερασίμοφ*. ανακτήθηκε από www.geoparatirisy.com
- Υφαντίδης, Α. (9 Ιαν 2018). *Η υβριδική ναυτική απειλή της Τουρκίας στο Αιγαίο ως συνιστώσα της σύγχρονης Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής*. ανακτήθηκε από www.Kedisa.gr
- Χαϊδής, Λ. (2012). *Οι Συγκρούσεις στον Κυβερνοχώρο: Ο Κυβερνοπόλεμος και η Αποτροπή. (Διπλωματική εργασία)*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Πειραιάς. ανακτήθηκε από <http://dione.lib.unipi.gr/>
- Χατζόπουλος, Γ. (2015). Ο υβριδικός πόλεμος, όπλο των αναθεωρητικών δυνάμεων. *Η νέα πολιτική, τεύχος 16*, σ.29-30

Ξενόγλωσση

- Aaronson, M., Generals de Kermabon, Y., Diesen, S., & Beth Long, M. (n.d.). *NATO Countering the Hybrid Threat*. Ανακτήθηκε από <http://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat>
- Burgers, T. J. & Romaniuk, S. N. (2016). *Hybrid Warfare in the South China Sea: The United States' 'Little Grey (Un)Men'*. ανακτήθηκε από <http://thediplomat.com/2016/12/hybrid-warfare-in-the-south-china-sea-the-united-states-little-greyunmen/>
- Chivvis, S. (2017). *Understanding Russian Hybrid Warfare and what can be done about it*. California: Rand. ανακτήθηκε από https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf
- Clausewitz, C. (n.d.). *On War*. (Howard, Paret 1984). Princeton University Press, book 1, chapter 2
- Cordesman, A. (2006). *Preliminary lessons of the Israeli-Hezbollah war*. Center for Strategic and International Studies. σ. 10-11
- D'Agostino, D. M. (10 Sep 2010). *Hybrid Warfare*. House of Representatives, Committee on Armed Services. House of Representatives. Ανακτήθηκε από <https://www.gao.gov/assets/100/97053.pdf>
- Davis, J.R. (Sep-Oct 2013). *Defeating future hybrid threats*. Military review. ανακτήθηκε από <https://pdfs.semanticscholar.org/>
- Distant Water Fishing Fleets and Hybrid Warfare*. (2017). Natural Security Forum ανακτήθηκε από: <https://medium.com/natural-securityforum/distant-water-fishing-fleets-and-hybrid-warfare-7966feac34a0>
- Dr. Russell, G. W. (2009). *Thoughts on "Hybrid" Conflict*. Small Wars Journal. Ανακτήθηκε από <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/thoughts-on-hybrid-conflict>
- Erickson, A. S. & Kennedy, C. M. (31 Mar 2015). *Meet the Chinese Maritime Militia Waging a 'People's War at Sea'*. The Wall Street Journal. <https://blogs.wsj.com/chinarealtime/2015/03/31/meet-the-chinese-maritime-militia-waging-a-peoples-war-at-sea/>
- Hammes, X. T. (May-June 2007). *Fourth generation warfare evolves, fifth emerges*. Military Review. σ. 21. ανακτήθηκε από http://www.academia.edu/7839331/4GW_Evolves_5GW_emerges.pdf

- Harper, J. (6 Οκτ 2014). *Navy debuts unmanned robotic boats with new swarm capability*. Ανακτήθηκε από <https://www.stripes.com/news/navy/navy-debutsunmanned-robotic-boats-with-new-swarm-capability-1.306741#.WQy8iVKB0UF>
- Hayes, C. (2016). *Maritime cyber security: the future of national security*. (Διπλωματική εργασία) Naval Postgraduate School. Monterey. California ανακτήθηκε από <http://calhoun.nps.edu/handle/10945/49484>
- Hoffman, F. (2007). *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*. Arlington. Virginia: Potomac Institute. σ. 18-21,38-40
- Hunter, E. & Pernik, P. (2015). *The Challenges of Hybrid Warfare*. ανακτήθηκε από https://icds.ee/wp-content/uploads/2013/Eve_Hunter__Piret_Pernik_-_Challenges_of_Hybrid_Warfare.pdf
- Huovinen, P. (2011). *Hybrid warfare – Just a Twist of Compound Warfare? Views on warfare from the United States Armed Forces perspective*. Senior Staff Officer Course, Department of Military History, Finnish Army. ανακτήθηκε από <http://www.doria.fi/>
- Jones, S. (28 Αυγ 2014). *Ukraine: Russia's new art of war*, ανακτήθηκε από www.ft.com
- Kabanenko, I. (24 Ιαν 2018). *Russian Hybrid War Tactics at Sea*. ανακτήθηκε από https://www.realcleardefense.com/articles/2018/01/24/russian_hybrid_war_tactics_at_sea_112953.html
- Konon, J. (2014). *Control system cybersecurity*. The Coast Guard Journal of Safety & Security at Sea. ανακτήθηκε από <https://www.hsdl.org/?view&did=760822>
- Lind, S. W. (2004). *Understanding fourth Generation war*. Military Review. σ. 13. ανακτήθηκε από <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf>
- Miranda, C. J. (2015). *Hybrid Warfare: NATO's new challenge?*. NATO Parliamentary Assembly. Defence and Security Committee. Belgium: NATO.
- NATO. (n.d.). *NATO Multimedia Library*. Ανακτήθηκε από <http://www.natolibguides.info/hybridwarfare>
- NATO'S response to hybrid threats. (17 Ιουλ 2018)*. ανακτήθηκε από https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- Newberry, M. (2014). *Maritime Critical Infrastructure Cyber Risk*. The Coast Guard Journal of Safety & Security at Sea. ανακτήθηκε από <https://www.hsdl.org/?view&did=760822>

- Nye, J. (13 Οκτ 2005). *How to Counter Terrorism's Online Generation*. Financial Times. Ανακτήθηκε από <http://belfercenter.ksg.harvard.edu>
- Papadaki, M., Jones, K. D., Tam, K. (2016). *Threats and Impacts in Maritime Cyber Security*. ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/304263412_Threats_and_Impacts_in_Maritime_Cyber_Security
- Persin. F., Akyol. O., Davas. A.H., Saygi. H. (Νοε 2011). *Occupational health of Turkish Aegean small-scale fishermen*. ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/51825680_Occupational_health_of_Turkish_Aegean_small-scale_fishermen
- Racz, A. (n.d). *Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Finnish Institute of International Relations. σ. 20-22, 36-37
- Reichborn-Kjennerud, E. & Cullen, P. (2016). *What is Hybrid Warfare?*. Norwegian Institute of International Affairs. Ανακτήθηκε από <https://brage.bibsys.no>
- Reichborn-Kjennerud, E. & Cullen, P. (Ιαν 2017). *Understanding Hybrid Warfare*. Multinational Capability Development Campaign. Ανακτήθηκε από https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf
- Renz, B. & Smith, H. (2016), *Russia and hybrid warfare: Going beyond label*. Helsinki: Aleksanteri Institute. σ. 2-3
- Romaniuk, S. N. (2017). *Maritime Hybrid Warfare and the South China Sea Dispute*. ανακτήθηκε από <https://www.geopoliticalmonitor.com/maritime-hybrid-warfare-and-the-south-china-sea-dispute/>
- Srivastava, S. (2016). *Hybrid War in the Indian Subcontinent: Possibilities and Response*. CLAWS (71)
- Stavridis, J. (Δεκ 2016). *Maritime hybrid warfare is coming*. ανακτήθηκε από <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2016-12-0/maritime-hybrid-warfare-coming>
- Tao, Z. (14 Απρ 2016). *Feature: Be aware of guns on Vietnamese fishing boats. China Military*. ανακτήθηκε από http://english.chinamil.com.cn/news-channels/pla-daily-commentary/2016-04/14/content_7006595_2.htm
- Tekingunduz, A. (4 Μαϊ 2018). *Turkey's growing defence industry*. ανακτήθηκε από <https://www.trtworld.com/turkey/turkey-s-growing-defence-industry-17014>

Tucker, P. (9 Οκτ 2017). *How the US Army is preparing to fight hybrid war in 2030*. ανακτήθηκε από <https://www.defenseone.com/technology/2017/10/how-us-army-preparing-fight-hybrid-war-2030/141634/>

Williamson, M., & Mansoor, P. R. (2012). *Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge, UK: Cambridge University Press